

**İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ'NDE
BULUNAN URARTU DÖNEMİ'NE AİT
BRONZ AT KOŞUM TAKIMLARI**

Hilal N.TOR

**Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI
2021
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI**

Hilal N. TOR

**İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ'NDE BULUNAN URARTU
DÖNEMİ'NE AİT BRONZ AT KOŞUM TAKIMLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI**

ERZURUM - 2021

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum " İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan Urartu Dönemine Ait Bronz At Koşum Takımı Parçaları" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için altı ay, patent için iki yıl süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

[28.06.2021]

[Hilal N.TOR]

Aslı Islak İmzalıdır.

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr. Mehmet IŞIKLI danışmanlığında, Hilal Nurtaç TOR tarafından hazırlanan bu çalışma 28/ 06 / 2021 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr. Mehmet IŞIKLI

Aslı Islak İmzalıdır.

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

Aslı Islak İmzalıdır.

Jüri Üyesi : Bilcan GÖKÇE

Aslı Islak İmzalıdır.

Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
TABLolar DİZİNİ	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ	VII
ÇİZİMLER DİZİNİ	VIII
RESİMLER DİZİNİ	XI
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ	1
I. AMAÇ-KAPSAM-YÖNTEM.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM URARTU KRALLIĞI

1.1. URARTU COĞRAFYASI VE TARİHİ	5
1.2. URARTU KÜLTÜRÜNDE AT	17

İKİNCİ BÖLÜM MALZEME VE ÜRETİM TEKNİKLERİ

2.1. BRONZ VE KULLANILAN TEKNİKLER.....	24
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TİPOLOJİK DEĞERLENDİRME

3.1. TİPOLOJİ.....	27
3.1.1. Diskler	27
3.1.1.1. Merkez Kısmı Bombeli Diskler.....	30
3.1.1.2. Merkez Kısmı Topuz Biçimli Diskler	31
3.1.2. Çanlar	31
3.1.2.1. Konik Biçimli Çanlar	35
3.1.3. Gemler	36
3.1.3.1. Sabit Yanaklıklılar	40
3.1.3.2. Oynar Yanaklıklılar	41

3.1.3.3. Yanaklıksız (Kantarma) Biçimliler	42
3.1.4. Göğüs Plakası	43
3.1.4.1. Hilal Biçimli Göğüs Plakası	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

4.1. GENEL DEĞERLENDİRME.....	46
4.2. SONUÇ.....	50
 KATALOG	 52
KAYNAKLAR	90
LEVHALAR.....	97
RESİMLER	109
ÖZGEÇMİŞ.....	139

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ'NDE BULUNAN URARTU DÖNEMİ'NE
AİT BRONZ AT KOŞUM TAKIMLARI**

Hilal N. TOR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI

2021, 139 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI

Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

Doç. Dr. Bilcan GÖKÇE

Bu çalışmada M.Ö I. bin yılın ilk yarısında Doğu Anadolu, Trans Kafkasya ve Kuzeybatı İran bölgelerinde egemenliğini sürdüren, yaşadığı coğrafyanın maden zenginliklerini fazlaca kullanan ve bu konuda büyük bir gelişim gösteren İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan Urartu dönemine ait bronz at koşum takımı parçaları incelenmeye çalışılmıştır.

At, Urartu devletinde orduda, günlük yaşamda önemli bir yere sahiptir. Urartu Krallığı'nın geniş coğrafyalara yayılmasında atın önemli bir rolü olmuştur. Tezin ilk bölümde Urartu'nun coğrafyası ve bu coğrafyada atın önemi sunulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde hem yaşadığı coğrafya hem de bu coğrafyanın zengin maden yataklarından faydalanarak meydana getirdikleri metal eserler ve üretim teknikleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde tez konumuzu oluşturan İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan bronz at koşum takımı parçalarının tipolojik değerlendirmesi yapılarak, dördüncü bölümde genel bir değerlendirme ile veriler sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Urartu, Maden, At, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Koşum Takımı Parçaları

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

**BRONZE HORSE HARNESSES FROM THE URARTIAN PERIOD ARE
LOCATED AT İSTANBUL ARCHAEOLOGY MUSEUMS**

Hilal N.TOR

Advisor: Prof.Dr. Mehmet IŞIKLI

2021, 139 Pages

Jury: Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI

Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

Asist. Prof. Dr. Bilcan GÖKÇE

In this study, bronze horse harness pieces, which is located in the Istanbul Archeology Museums, belonging to the period of Urartian who maintained their dominance in Eastern Anatolia, Transcaucasia and Northwest Iran regions in the first half of the millennium BC by using the mineral wealth of the geography they lived and showed a great improvement in this regard, are tried to be examined.

The horse has an important place in the army and the life of the Urartu state. The horse plays a significant role for Urartu Kingdom to spread over a wide geography. In the first part of the thesis, the geography of Urartu and the significance of the horse in this geography are tried to be presented.

In the second part, both the geography they live in and the metal works and Production techniques they have created using the rich mineral deposits of this geography are discussed. In the third part, typological evaluation of bronze horse harness parts, which constitute the subject of the thesis, is made, it is tried to present data by dating, with a general evaluation in the fourth part.

Keywords: Urartian, Mining, Horse, Istanbul Archaeological Museums, Harness parts

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz	: Bakınız
Cm	: Santimetre
°C	: Santigrat
Çev.	: Çeviren
Ç	: Çap
Ed.	: Editör
G	: Genişlik
G.Ö	: Günümüzden Önce
Km	: Kilometre
Km²	: Kilometrekare
KST	: Kazı Sonuçları Toplantısı
M	: Metre
M²	: Metrekare
Mm	: Milimetre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
S	: Sayfa Numarası
U	: Uzunluk
Y	: Yükseklik
Yy	: Yüzyıl

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Urartu Krallığı Kronoloji Tablosu	17
Tablo 2. Çivi Yazılı Belgeler Doğrultusunda Hazırlanan Ganimet Olarak Alınan Atların Sayısal Verileri	19

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Basit Formda Disk Üzerinde Gösterilen Kısımlar.....	28
Şekil 2. Bronz Bir Gemin Parçaları.	37

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1a. Katalog 1’de kayıtlı disk çizimi.....	98
Çizim 1b. Katalog 2’de kayıtlı disk çizimi.....	98
Çizim 1c. Katalog 3’de kayıtlı disk çizimi	98
Çizim 1d. Katalog 4’de kayıtlı disk çizimi.....	98
Çizim 1e. Katalog 5’de kayıtlı disk çizimi	98
Çizim 1f. Katalog 6’da kayıtlı disk çizim.....	98
Çizim 1g. Katalog 7’de kayıtlı disk çizimi.....	98
Çizim 1h. Katalog 8’de kayıtlı disk çizimi.....	98
Çizim 2a. Katalog 9’da kayıtlı disk çizimi.....	99
Çizim 2b. Katalog 10’da kayıtlı disk çizimi.....	99
Çizim 2c. Katalog 11’de kayıtlı disk çizimi	99
Çizim 2d. Katalog 12’de kayıtlı disk çizimi.....	99
Çizim 2e. Katalog 13’de kayıtlı disk çizimi	99
Çizim 2f. Katalog 14’de kayıtlı disk çizimi.....	99
Çizim 2g. Katalog 15’de kayıtlı disk çizimi.....	99
Çizim 2h. Katalog 16’da kayıtlı disk çizimi.....	99
Çizim 3a. Katalog 17’de kayıtlı disk çizimi.....	100
Çizim 3b. Katalog 18’de kayıtlı disk çizimi.....	100
Çizim 3c. Katalog 19’da kayıtlı disk çizimi	100
Çizim 3d. Katalog 20’de kayıtlı disk çizimi.....	100
Çizim 3e. Katalog 21’de kayıtlı disk çizimi	100
Çizim 3f. Katalog 22’de kayıtlı disk çizimi.....	100
Çizim 3g. Katalog 23’de kayıtlı disk çizimi.....	100
Çizim 3h. Katalog 24’de kayıtlı çan çizimi.....	100
Çizim 4a. Katalog 25’de kayıtlı çan çizimi.....	101
Çizim 4b. Katalog 26’da kayıtlı çan çizimi.....	101
Çizim 4c. Katalog 27’de kayıtlı çan çizimi	101

Çizim 4d. Katalog 28’de kayıtlı çan çizimi.....	101
Çizim 4e. Katalog 29’da kayıtlı çan çizimi	101
Çizim 4f. Katalog 30’da kayıtlı çan çizimi.....	101
Çizim 4g. Katalog 31’de kayıtlı çan çizimi	101
Çizim 4h. Katalog 32’de kayıtlı çan çizimi.....	101
Çizim 5a. Katalog 33’de kayıtlı çan çizimi	102
Çizim 5b. Katalog 34’de kayıtlı çan çizimi.....	102
Çizim 5c. Katalog 35’de kayıtlı çan çizimi	102
Çizim 5d. Katalog 36’da kayıtlı çan çizimi.....	102
Çizim 5e. Katalog 37’de kayıtlı çan çizimi	102
Çizim 5f. Katalog 38’de kayıtlı çan çizimi.....	102
Çizim 5g. Katalog 39’da kayıtlı çan çizimi	102
Çizim 5h. Katalog 40’da kayıtlı çan çizimi.....	102
Çizim 5i. Katalog 41’de kayıtlı çan çizimi.....	102
Çizim 6a. Katalog 43’de kayıtlı gem çizimi.....	103
Çizim 6b. Katalog 44’de kayıtlı gem çizimi	103
Çizim 6c. Katalog 45’de kayıtlı gem çizimi.....	103
Çizim 6d. Katalog 46’da kayıtlı gem çizimi	103
Çizim 6e. Katalog 49’da kayıtlı gem çizimi.....	103
Çizim 7a. Katalog 47’de kayıtlı gem çizimi.....	104
Çizim 7b. Katalog 48’de kayıtlı gem çizimi	104
Çizim 7c. Katalog 49’da kayıtlı gem çizimi.....	104
Çizim 7d. Katalog 50’de kayıtlı gem çizimi	104
Çizim 7e. Katalog 51’de kayıtlı gem çizimi.....	104
Çizim 7f. Katalog 52’de kayıtlı gem çizimi	104
Çizim 8a. Katalog 53’de kayıtlı gem çizimi.....	105
Çizim 8b. Katalog 54’de kayıtlı gem çizimi	105
Çizim 8c. Katalog 55’de kayıtlı gem çizimi.....	105

Çizim 8d. Katalog 58’de kayıtlı gem çizimi	105
Çizim 8e. Katalog 56’da kayıtlı gem çizimi.....	105
Çizim 9a. Katalog 57’de kayıtlı gem çizimi.....	106
Çizim 9b. Katalog 60’da kayıtlı gem çizimi	106
Çizim 9c. Katalog 61’de kayıtlı gem çizimi.....	106
Çizim 9d. Katalog 62’de kayıtlı gem çizimi	106
Çizim 9e. Katalog 63’de kayıtlı gem çizimi.....	106
Çizim 10a. Katalog 64’de kayıtlı gem çizimi.....	107
Çizim 10b. Katalog 65’de kayıtlı gem çizimi	107
Çizim 10c. Katalog 66’da kayıtlı gem çizimi.....	107
Çizim 10d. Katalog 67’de kayıtlı gem çizimi	107
Çizim 10e. Katalog 68’de kayıtlı gem çizimi.....	107
Çizim 10f. Katalog 69’da kayıtlı gem çizimi	107
Çizim 11a. Katalog 70’de kayıtlı gem çizimi.....	108
Çizim 11b. Katalog 71’de kayıtlı gem çizimi	108
Çizim 11c. Katalog 72’de kayıtlı gem çizimi.....	108
Çizim 11d. Katalog 73’de kayıtlı göğüs plakası parçası çizimi	108

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Urartu eserleri üzerinde yer alan at tasvirlerinden örnekler	22
Resim 2. Bir aborjin atının bufalo av sahnesi.....	23
Resim 3. a. Menua dönemi yazıtlı bronz disk b. İşpuini dönemi yazıtlı bronz disk	29
Resim 4. Merkez Kısmı Bombeli Disk.....	30
Resim 5. Merkez Kısmı Topuz Biçimli Disk	31
Resim 6. a. Van Müzesi'nden Menua dönemi bronz çan örneği b. Dizgin Kale'den ele geçirildiği tahmin edilen bir çan örneği c. Van Müzesi'nden I. Argiști dönemi bronz çan örneği MÖ 786-764) dönemine ait çan	33
Resim 7. a. Urartu Bezemeli Miğfer (ayrıntılı çan bezemesi) b. Ninive Kuzey Sarayı C Odası Kabartmasında Çan Betimlemesi.....	34
Resim 8. Konik Biçimli Çan.....	36
Resim 9 a. Sabit Yanaklıklılı Gem b. Oynar yanaklıklılı gem çizimi c. Yanaklısız	39
Resim 10. Sabit Yanaklıklılı Gem	40
Resim 11. Oynar Yanaklıklılı Gem	42
Resim 12. Yanaklıksız (Kantarma) Gem)	43
Resim 13. a-b. Hilal Biçimli Göğüs Plakası c. Mama Önlüğü Biçimli Göğüs Plakası...	44
Resim 14. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden Göğüs Plakası	45

ÖNSÖZ

MÖ 9. ve 6 yy. başları arasında Van Gölü ve çevresi merkez olmak üzere kurulan, bölgede siyasi birliği sağlayan Urartu Krallığı kurulduğu bölgenin maden zenginliğinden fazlasıyla yararlanmıştır. Bu madenleri ustaca işlemeyi bilen Urartulular çok sayıda metal eser üretmişlerdir. Eserlerin üretiminde altın, gümüş, demir gibi malzemeyi kullanan bu krallık bronz madenini de yoğun olarak kullanmıştır. Madeni eserler arasında at koşum takımları azımsanmayacak durumdadır.

Urartu Krallığı'nda, binek hayvanı savaşlarda silah arkadaşı ve tanrılardan birinin kutsal hayvanı olan at önemli bir yere sahiptir. Bunu ele geçen çok sayıdaki at koşum takımlarından anlamak mümkün. Bu bağlamda İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Şark Eserleri Müzesi envanterinde kayıtlı olan toplam 73 adet Urartu dönemi at koşum takımı parçası tezimiz kapsamında kendi içinde incelenerek değerlendirilmiştir.

Çalışmam sırasında her zaman yanımda olan ve görüşleri ile bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI 'ya içten teşekkürlerimi sunuyorum. Yine bu çalışma sırasında desteği ve yardımlarıyla yanımda olan sevgili hocam Doç. Dr. Bilcan GÖKÇE'ye teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda tez malzememi çalışmamda göstermiş olduğu kolaylıklardan dolayı Müzemiz Müdürü Sayın Rahmi ASAL'a, konu ve malzeme seçiminde bilgisini ve desteğini esirgemeyen Müdür yardımcımız sevgili Gülçay YAĞCI 'ya çok teşekkür ederim.

Ve tabi ki aileme, en çok da odanın kapısını her açtığında anne yine mi yazıyorsun diyen kıvrırcığıma ve bıkmadan usanmadan ne zaman bitecek diye yanımdan ayrılmayan Can'ıma teşekkür ediyorum.

Erzurum-2021

Hilal N.TOR

GİRİŞ

I. AMAÇ-KAPSAM-YÖNTEM

Urartu Krallığı, MÖ 9.-6.yy 'da, "Doğu Anadolu" merkezli geniş bir coğrafyada kurulmuş¹, batıda Fırat Nehri'nden doğuda İran Azerbaycan'ına, kuzeyde Gökçe Göl ile Aras vadisinden, güneyde Toroslar ve Urmiye Gölü'nün güneyine kadar oldukça geniş bir alana egemen olmuştur. Urartu coğrafyasının büyük kısmını içine alan Doğu Anadolu Bölgesi, sıra dağların birbirine yaklaşıp sıklaştığı ve doğuya gidildikçe de yer yer yüksekliklerin arttığı engebeli bir bölgedir²

Urartu Krallığı'nın kurulduğu bölgenin coğrafik şartları ve iklimi savunmayı kolaylaştırıcı bir yöne sahip gibi görünse de toplumun hem yaşam koşullarını hem de ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve dini hayatını fazlasıyla olumsuz yönde etkilemiştir³. Urartular bulundukları coğrafyanın olumsuz şartlarını, kendileri açısından olumlu hale getirebilmeyi ve doğal çevreyi kendi yararları için kullanmayı başarmışlardır. Ele geçirdikleri ekilmemiş arazilerde tarım amaçlı suni göller, barajlar ve kanallar kurmuşlardır⁴. Urartu kalelerinde, topoğrafik koşulların elverişli olduğu yerlerde daha çok taş örgü, elverişli olmayan yerlerde ise ana kayaya oyularak yapılan kanallar görülmektedir. Aynı yerleşimde birden fazla uygulama görülmesi yine arazinin değişken yapısı ile ilgilidir⁵. Doğu Anadolu Bölgesi'nde doğal geçitlerin az olması, Urartular için avantajlı bir durum olup özellikle savaş zamanlarında bu durumu bir savunma aracı olarak kullanmışlardır.

Merkezi yönetim sisteminin etkin bir şekilde devam etmesi için yerleşim merkezleri ile bölgeler arasında güçlü bağlantılar kurulmaya çalışılmış; yüksek dağların arasında yapılan geçitler ve yollar bölgeler arasında kurulan ilişkinin temel unsuru olmuştur. MÖ. 9. yüzyıl 'da başlayan toprak genişletme politikalarının da etkisiyle, yeni

¹ Altan Çilingiroğlu, *Urartu Krallığı: Tarihi ve Sanatı*, Yaşar Eğitim Vakfı Yayınları, İzmir 1997, 4

² Mahmut Bilge Baştürk, "Considerations on the Belief Systems of the Early Iron Age Peoples in Lake Van Basin" *International Symposium on East Anatolia South Caucasus Cultures Proceedings II*, Edited by Mehmet Işıklı and Birol Can, 2015, 3; Afif Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara 1984, 1.

³ Atilla Batmaz, *Urartu Krallığının II Rusa Dönemi'ndeki Tarihi ve Kültürü*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2003, 10-12.

⁴ Emin Bilgiç, "Urartulular", *Türk Ansiklopedisi*, 1984, 35 - 78

⁵ Mehmet Karaosmanoğlu- Mehmet Ali Yılmaz. "Altıntepe Urartu Kalesi Kanalizasyon Sistemi" *Stratonikeia'dan Lagina'ya From Stratonikeia to Lagina*, Ahmet Adil Tırpan Armağanı Festschrift in Honour of Ahmet Adil Tırpan, Ed. Bilal Söğüt, 2012, 353; Salvini 2001, 261; Çilingiroğlu 2004, 205 vd, 358

yol şebekeleri kurulmaya başlanmış, yolların geçeceği yerler belirlenirken genellikle doğal güzergâhlar tercih edilmiş olup, buna bağlı olarak da Anadolu ve Eski Ön Asya Dünyası'nın en eski ve düzenli yollarını oluşturmuşlardır⁶.

Yolun medeniyete olan büyük katkısını bize her alanda kanıtlayan Urartular muhteşem bir ordusu, görkemli kaleleri, teknik işçiliği yüksek savaş aletleri ile küçük beyliklerden imparatorluğa büyük bir başarı ile ilerlemiştir. Zorlu coğrafi koşullarda dahi ağır yüklerin taşınmasında, uzak mesafelere seferler düzenlenmesinde, ticarete tekerlekli taşıtlar kadar binek hayvanları da önemli yer tutar. Nitekim bugüne kadar ele geçen arkeolojik verilerden binek hayvanlarından özellikle atın Urartu Krallığı için oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bizde bu büyük ve görkemli devletin gelişmesine katkı sağlayan, toplum ve ordu için büyük önem taşıyan at ve atlarla bağlantılı olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri koleksiyonunda bulunan at koşum takımlarını ele alıp ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.

Yerleşmiş olduğu coğrafyada birçok alanda yetkin olan Urartulular maden alanında da bu başarıyı göstermişlerdir. Madeni ustaca işleyen Urartuların madeni eserleri arasında at koşum takımları önemli bir yere sahiptir. Urartular atı sadece binek hayvanı olarak kullanmayıp; yük taşımacılığında ve iki tekerlekli savaş arabalarında koşum hayvanı olarak da kullanmışlardır. Atın üstün manevra yeteneklerini bilen Urartular topraklarına toprak katma, genişleme ve yayılma, hâkimiyetini diri tutmak amacıyla, atı uzun savaş yolculuklarında kendilerine en sadık yol arkadaşı edinmişlerdir. Zorlu savaş koşulları, iklim, kültür ve gelenek-göreneklerin bir parçası olarak; madeni çok iyi işlemeyi bilen Urartu Krallığı, at koşum takımlarını devlet kontrolünde kendilerine özgü tekniklerde üretmişlerdir. Söz konusu teknikleri yapım ve süslemelerinde görmek mümkündür.

Urartulular hem ordularında hem de günlük yaşamda kullandıkları atların koşum takımlarını genellikle bronz ve demirden yapmışlardır. Bu nedenle bunların devlet denetiminde çalışan çok sayıdaki maden atölyelerinin eseri olduğu düşünülmektedir⁷. Üretilen eserler tek düze bir görüntü sergilese de eserin sahibinin sosyal sınıfını yansıtmaları muhtemeldir. Çeşitli müze ve özel koleksiyonlara dağılmış olan Urartu at

⁶ Oktay Belli, "Doğu Anadolu'da Urartu Yol Şebekelerinin Araştırılması", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, (1932- 1999) (ed. O. Belli), 2000, 409; Çilingiroğlu, 1997, 9

⁷Rafet Çavuşoğlu, "Bir Grup Urartu At koşum Parçası", *27 Araştırma Sonuçları Dergisi*, 2.Cilt, 25-27 Mayıs, Denizli 2009, 408.

koşum parçalarının sayıca fazlalığı göz önüne alındığında Urartuların atlara günlük hayatlarını kolaylaştırabilmek ve devletin asayiş ve güvenliğini sağlayabilmek için özel önem verdiklerini söylememiz mümkündür. At koşum takımlarına ait bronz eserler savaşçı Urartu toplumunun ata verdiği önemi ortaya koymaktadır. Oldukça özenli bir işçilikle yapılan hem iki tekerlekli savaş taşıtlarına koşulan atlar hem de binek olarak kullanılan atların koşum takımlarını oluşturan eserler savaş ve avlanmada atları korumanın yanı sıra estetik kaygısı amacıyla da kullanılmışlardır.

At koşum takımları Urartu arkeolojisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Urartu koşum takımları içerisinde yer alan gemler, çingiraklar, göğüs plakaları, diskler, alınlıklar, alın bantları, omuz süsü/ pendantlara, göz siperliklerine değinilmiştir. Bunların dışında genel olarak Urartu uygarlığına ait yayınlar içinde Urartu koşum takımlarına yer verilmiştir. Sevin, “*Eski Anadolu ve Trakya*” isimli kitabında “*Urartu Ordusu ve Silahları*” başlığı altında koşum takımlarından söz etmektedir. Azarpay, “*Uartian Art and Artifacts*” adlı kitabında birkaç Urartu koşum takımına, Seidl “*Bronze Kunst Urartus*” adlı kitabında koşum takımlarına yer vermiştir. “*Urartu A Metalworking Center in the First Millenium B.C.E.*” adlı eserde Merhav “*Chariot Accessories*”, Seidl “*Horse Trappings*”, Merhav “*Pairing and Grouping of Chariot and Horse Fittings*”, adlı başlıklar altında at koşumlarına değinmişlerdir. Ayrıca Özgen *The Urartian Bronze Collection At the University Museum: The Urartian Armor* adlı doktora tezinde, Bilcan Gökçe, *Arkeolojik Buluntular, Betimleme Sanatı Ve Yazılı Kaynaklar Işığında Urartu Krallığı’nda Tekerlekli Taşıtlar* adlı doktora tezinde koşum takımından bahsetmiştir.

Yapmış olduğumuz bu çalışmayla birlikte Urartu maden sanatının önemli bir grubunu oluşturan at koşum takımlarına ait olan parçaları bilimsel bir bakış açısıyla ele almaya, çalışıldı. “İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde Bulunan Urartu Dönemi’ne Ait At Koşum Takımı Parçaları” adlı tez konusunda farklı gruplardan oluşan toplam 73 eser incelenmiştir. Bu eser grubu 24 adet disk, 18 adet çan, 30 adet gem ve 1 adet göğüs plakasını içermektedir.

Tez çalışmasında öncelikle tez konusunun başlığı belirlenmiştir. Tez konusunun başlığı belirlendikten sonra, sırasıyla; literatür taraması, incelenen malzemenin ölçüm ve çizimleri yapılmıştır. Eserler müzenin depo ve vitrinlerinden çıkarılıp uygun bir

ortamda fotoğraflanmıştır. Daha sonra at koşum takımı parçaları üzerinde gerekli çizimler ve ölçümler yapılmıştır. Çalışmada Urartu at koşum takımları tipolojik olarak gruplara ayrılmıştır. Çizilen eserler çizimleriyle birlikte tipolojik gruplamaya uygun olarak Müzeye Geliş Türü, Müze Envanter No, Resim No, Ölçüler, Tip No ve tanımları yapılarak kataloglanmıştır. Bunlara ek olarak eserlerin fotoğrafları da levhalar şeklinde verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

URARTU KRALLIĞI

1.1. URARTU COĞRAFYASI VE TARİHİ

Urartu Krallığı, MÖ 9. yüzyılın ortalarından hemen sonra Van Gölü'nün doğu kıyısında başkent Tuşpa (Van) olmak üzere kurulmuştur. Krallık 300 yıllık süreç içerisinde hâkimiyet sınırlarını; batıda Fırat Nehri'ne doğuda İran Azerbaycan'ına, kuzeyde Gökçe Göl ile Aras vadisinden, güneyde Toroslar ve doğuda Urmiye Gölü'nün güneyine kadar oldukça genişletmiştir⁸.

Büyük bölümü geniş düzlüklerle çevrili olan bölgede, bu düzlükler yer yer yüksek sıradağlarla kesintiye uğramıştır. Bölge jeolojik, fiziksel yapısı ve iklimiyle Yukarı Fırat, Erzurum-Kars, Yukarı Murat-Van ve Hakkâri bölümü olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Urartu'nun yayılım coğrafyasının ortasında bölgenin en alçak yerini Iğdır Ovası oluştururken hem bölgenin hem de ülkenin en yüksek dağı olan Ağrı Dağı dağlık alanın orta noktasında bulunmaktadır⁹.

Urartu'nun ana yayılım sahası içerisinde yer alan ve krallığın erken dönemlerinden itibaren bir kısmı egemenlik altına alınan Yukarı Murat- Van bölgesi diğer bölgeler kadar olmasa da yüksektir. İklim soğuk ve kuru olmakla birlikte yağış miktarı azdır. Bu durum tarımsal faaliyetlerin elverişsizliğine sebep olmuştur. Karla kaplı gün sayısı bir hayli fazla olan bölgenin Van Gölü'ne yakın olan bölümlerinde iklim daha ılıktır ve göle akan Zeylan, Deliçay, Bendimahî, Karasu tarımsal faaliyetler için oldukça önem arz etmektedir. Yöre Fırat ve kolları tarafından sulanarak tarımsal açıdan daha elverişli duruma gelmektedir¹⁰. Urartu Krallığı'nın merkezi konumunda bulunan Van Gölü Havzası doğu ve kuzeydoğu yönüne doğru genişleyen, güneye doğru daralan yarım ay biçimindedir¹¹.

⁸ Kemalettin Köroğlu, 'Urartu: Krallık ve Kentler'', *Urartu: Doğu'da Değişim*, YKY, İstanbul 2020, 1.

⁹ İbrahim Atalay- Kenan Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası, Resimli ve Haritalı*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 2003, 465-478

¹⁰ Çilingiroğlu, 5.

¹¹ Oktay Belli, "Van Ovası'nda Yeni Urartu Merkezleri'', *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İzmir 1984, 163.

Güneyde Palandöken Dağları batıda Aşkale ve Karasu kuzeyde ise Doğu Karadeniz Dağları ile çevrili olan Erzurum ve Kars Havzası yer alır. Karasu, Oltu Çayı, Çoruh, Aras gibi nehirlerin varlığı avantaj sağlasa da iklimi oldukça serttir¹². Erzurum ova yerleşmesi içerisinde yer alan ve çiftçilikle uğraşan bazı köylerin Tunç Çağ höyüklerinin üzerinde ya da yakınında kurulmuş olması, bu bölgenin oldukça sert olan iklimine rağmen bölgede çok eski dönemlerden itibaren tarıma elverişli alanların olduğunu göstermektedir¹³.

Dicle'nin kollarından olan Pervari Çayı Havzası'nı içine alarak Van Gölü Havzası'na sokulan Hakkâri Bölümü, sadece bölgenin değil aynı zamanda ülkemizin de en yüksek ve engebeli bölümüdür. Ağrı Dağı'ndan sonra yurdumuzun en yüksek dağları olan Buzul (Cilo) ve İkiyaka Dağları'nın üzerleri çok sayıda buzul gölü ile kaplıdır. Bölümün önemli çayları olan Zapsuyu, Pervari ve Botan Çayıdır. Ülkemizdeki en yüksek ova olan Yüksekova tarım alanı açısından fakir olan bölgenin en önemli tarım alanıdır. Dağınık kırsal yerleşmenin hâkim olduğu bölümde göçebe hayvancılık yaygındır¹⁴.

Fırat Nehri ve Havzası'nın hemen hemen tamamını kaplayan Yukarı Fırat Bölümü yüksek sıcaklık ve verimli ovalarıyla diğer bölümlerden ayrılmaktadır. Malatya, Elazığ, Uluova, Bingöl ve Erzincan bu bölümün önemli ovalarını oluşturur. Dar ve derin vadiler üzerinde kurulmuş olan, Karakaya ve Keban Barajları ülkemizin en büyük barajlarıdır. Tarımın yoğun olarak yapıldığı ovalar, önemli yerleşmelere ev sahipliği yapmaktadır. Fırat'ın kollarından olan Tohma ve Sultansuyu'nun beslemiş olduğu Malatya Ovası bir plato görünümündedir. Muş ve Erzincan Ovaları, bölgenin diğer önemli yerleşimlerine sahiptir¹⁵.

Urartu Devletinin belli başlı yerleşim alanlarını oluşturan Van Havzası, Yukarı Murat Havzası ve Erzurum ve Kars Havzası dışında kalan fakat Urartu'nun yayılımının ilk yerlerinden olan Kuzeybatı İran'daki Urmiye Bölgesi Van Gölü'nün aşağısında bulunmaktadır. Bu sebeple iklimi diğer alanlara göre daha ılımandır. Çeşitli nehirler

¹² Çilingiroğlu,6.

¹³ Mehmet Karaosmanoğlu-Mehmet Işıklı-Birol Can, "2001 Yılı Erzurum Ovası Yüzey Araştırması" 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 2003, 345-356; Mehmet Karaosmanoğlu -Mehmet Işıklı- Birol Can, "2002 Yılı Pasinler Ovası Yüzey Araştırması" 21. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 2004, 301-310

¹⁴ Atalay- Mortan,479-480

¹⁵ Atalay- Mortan, 465-472

tarafından sulanan güney kesimleri tarım için elverişlidir. Tarım ve üzüm bağları ile ünlü olan bölge çeşitli yollarla da Urartu ana yerleşim alanları ile bağlantılıdır. Urartu ülkesinin güneyine Uşniye Ovası'ndan Kelişin Geçidi ile varılabilmekte olup aynı zamanda Urartu ile Asur ülkelerini de birbirine bağlamaktadır¹⁶.

Medeniyetlerin üzerinde kurulmuş oldukları coğrafyanın doğal ve beşerî şartları, insan topluluklarının siyasal, ekonomik, dini ve kültürel hayatlarını birçok açıdan etkileyerek tarihin gelişiminin şekillenmesine yön verir. Urartu Krallığı'nın kurulduğu Doğu Anadolu bölgesi de coğrafi özellikleri nedeniyle; coğrafyanın tarihi olayların gelişmesine etkilerinin en fazla hissedildiği bölgelerden biri olmuştur. Doğu Anadolu'nun orta kısmı dağların birbirine girmesinin meydana getirdiği doğal kale görünümündedir. Urartu, bölgenin doğal savunma imkânlarından azami derecede yararlanmış ve bu durumu kullanarak Asur'a rakip olabilmıştır¹⁷. Urartular, bu zor tabiat şartlarında yaşamanın sağladığı avantajlar sayesinde Assur saldırılarından korunmayı bilmişlerdir. Urartu Krallığı'nın kurulduğu Van Gölü ve Urmiye Gölü arasındaki sahada doğal geçitler azdır. Bu sebeple bölgeler arası iletişim kurmadaki zorluk, Urartu krallığı için kendiliğinden meydana gelen bir savunma aracı olmuştur. Bölgenin büyük bir kısmının eskiden ormanlarla kaplı olması da Assur ordularının hareketlerini kısıtlayan bir diğer önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸.

Doğu Anadolu'nun dağlık coğrafyasının sert iklim koşullarında kendilerine özgü bir kültür yaratan Urartular M.Ö. I. binde Van Gölü ve çevresinde önemli bir devlet olarak kurulmuştur¹⁹. Başkenti Asur çivi yazılı kaynaklarında Turuşpa, Urartu'da Tuşpa olarak geçen bugünkü Van Kalesi'dir. Tuşpa adının Urartu tanrıçası Tuşpuea ile bağlantılı olduğu ileri sürülmektedir²⁰. Urartu adı tarihte ilk olarak M.Ö 13. yüzyılda Uruatri şeklinde bir ülkeler konfederasyonu halinde görülmüştür²¹. Dağlık ülke anlamına gelen Uruatri ismi önceleri coğrafi bir isim olarak kullanılmış olsa da son yapılan araştırmalar da bu ismin belirli aşiretlerden oluşan topluluklara verilen isim

¹⁶ Çilingiroğlu,6.

¹⁷ Mehmet Kurt, “Yeni Assur Devleti'nin Kuzey Yayılımı ve Doğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Karaman, 2009, 2.

¹⁸ İlder Tanrıverdi, *Urartu Ordusu ve Savunması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2012, 3.

¹⁹ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2005, 247.

²⁰ M. Taner Tarhan, “Başkent Tuşpa”. K. Köroğlu ve E. Konyar. (Editörler). *Urartu Doğu'da Değişim*,Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, 213.

²¹ Veli Sevin, “Urartu- Biainili Krallığı” *Aktüel Arkeoloji*, İstanbul 2012, 44.

olduğu anlaşılmıştır²². Asur krallarından I.Salmanassar (MÖ 1274-1245), I.Tiglat-Pliser (MÖ1114-1076), II. Tukulti Ninurta (MÖ 890-884), III. Salmanassar (MÖ 858-824) dönemlerine ait belgelerde ve kral yıllıklarında Urartu'nun kuruluşuna ait bilgiler verilmektedir²³. MÖ. 1274–1245 yılları arasında Assur tahtında yer alan I. Salmanasar'ın yıllıklarında geçen “Uruadri Ülkesi” terimi, Yakındoğu tarihinde Urartu adından ilk söz ediliş olmuştur²⁴. Asur kralı I.Tukulti Ninurta (MÖ 1244-1208) yıllıklarında Urartuluların yaşadığı bölgeden “Nairi” diye bahsetmekte ve 40 kralın varlığından söz etmektedir. I.Tiglat- Pliser (MÖ1114-1076) ise yine kendi yıllıklarında 60 Nairi kralını yendiğinden bahsetmektedir²⁵.

MÖ. 858 tarihinde Asur tahtına III. Salmanassar'ın (MÖ 858-824) geçmesiyle kaleme alınan yıllıklarda Uruadri ve Nairi beyliklerinin siyasi ve askeri örgütlenmeleri ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır.²⁶ Kendilerini Biainili olarak adlandıran²⁷, Asur'un deyimiyle Urartu diyen krallık, beylik ve aşiretlerin ilk defa bir çatı altında birleşmesi ile tarih sahnesine çıkmıştır. Urartu'nun bilinen ilk yöneticisi başkent Arzaşkun'da bulunan Aramu'dur²⁸. Bilinen ilk Urartu yöneticisi olan Arame'nin ismi Balawat tunç kapısı üzerindeki I. bantta alt sırada yer alan betimlemelerin alt yazılarında “...Urartu'lu Arame'nin kenti Sugunia'yı ele geçirdim” şeklinde geçmektedir. Urartu siyasi tarihinde ilk defa bir yöneticinin ismi Asurlular tarafından anılmaktadır²⁹.

III. Salmanassar Urartu üzerine düzenlediği seferde Urartu'yu yöneten bir kraldan bahsetmektedir. Söz konusu kral başka bir hanedandan olan I.Seduri/Sarduri'dir³⁰(MÖ 840-830). Salmanassar'ın 27. Yılı sefer kayıtlarında Seduri olarak geçen kral Urartu'nun ilk yazılı belgesi olan Madırburç yazıtında geçen Lutipri oğlu Sarduri'dir.

²² Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul 1999, 161.

²³ Selma Pehlivan, “Urartu Krallığı ve Dış Politikası: I. Sarduri (MÖ 844- 828), İşpuini (MÖ 828-810) ve Menua (MÖ 810-785) Dönemi”. *History Studies*, 5(5), 2013,s.193-205.

²⁴ Boris Piotrovski, *Urartu*, Geneva; Nagel Publishers, 1969, 43; Charles Burney, *The Peoples of the Hills: Ancient Ararat and Caucasus*, Weidefeld and Nicolson, London 1971, 127.

²⁵ Mirjo Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (çev. Belgin Aksoy), İstanbul 2006, 25.

²⁶ Çilingiroğlu, 21.

²⁷ M.N. Van Loon, *Urartian Art (Its Distinctive Traits in the Light of New Excavations)*, Nederlands Historisch- Archaeologische Institute, İstanbul 1966, 1.

²⁸ Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 161.

²⁹ Çilingiroğlu, 21.

³⁰ Mirjo Salvini, *Historical Introduction*, R. Merhav. (Ed.). *Urartu-A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.* Jerusalem 1991, 3-13.

Tuşpa'yı (Van Kalesi) krallığın yeni başkenti ilan eden kral I.Sarduri aynı zamanda hanedanlığın da kurucusudur. I.Sarduri'den sonra Urartu Krallığı'nın başına oğlu İşpuini (MÖ 830-810) geçmiştir. Tahta çıkış tarihi kesin olarak bilinmeyen İşpuini özellikle imar faaliyetlerinde bulunmuş, devletin sınırlarını kuzeyde Patnos, güneyde Tatvan, batıda Muş Bulanık dolaylarına ve doğuda şu an ki İran sınırına kadar genişletmiştir³¹. Babasının inşa ettirdiği Van Kalesi'nin savunma surlarını güçlendirmiştir. Önemli yolları güvence altına almış ve güvenliği sağlamak amacıyla Zivistan (Elmalık), Kalecik, Aşağı Anzaf Kalelerini inşa ettirmiştir. Merkezi yerler dışında merkeze uzak yerlere de önem vermiş, Asurluların Ardini, Urartuların Muşaşir dediği dini tapınım merkezinin kontrolünü sağlayarak egemenlik altına almıştır. Burası baş tanrı Haldi ve karısı Bagbartu (Arubani)'nun önemli tapınım merkezidir³². İşpuini krallığının 10.Yılında oğlu Minua'yı devlet yönetimine ortak etmiş, bu ortaklık siyasi ve askeri başarıları beraberinde getirmiştir. Askeri seferlerde büyük başarı sağlanmış, Urmiye Gölü'nün güneyinde bulunan Parsua Bölgesi denetim altına alınmıştır³³.

İşpuini ve oğlu Minua'nın birlikte yönetiminde Urartu dini ve inancı alanında göstermiş olduğu başarı imar faaliyetlerine de yansımıştır. Dönemin en önemli yazıtlarından biri olan Türkiye, İran ve Irak sınırlarının birleştiği noktada, Zağros dağlarının yüksek kesiminde bulunan Asur ve Urartu dillerinde yazılmış olan Kelişin Geçidi Steli bu duruma en güzel örnektir. Stel Muşaşir de baş Tanrı Haldi kültü için yapılmış olan tapınağın yapımını veya açılışını kutlar³⁴. Çift dilli yapısı gereğince Urartu dil yapısının çözümünde temel bir belge olan Kelişin Steli aynı zamanda Urartu hanedanının güneydoğuya açıldığını da gösteren önemli bir belgedir.³⁵ Ayrıca bu iki kral döneminde Urartu panteonunda çok önemli bir yere sahip olan Meher Kapı yazıtında panteonda yer alan tanrılar ve bu tanrılara adanan hayvan cinsleri ile sayıları verilmiştir. Yazıt Van'da yer alan Zimzim Dağı eteklerinde bulunmaktadır.³⁶ Babasının ölümünden sonra tahta çıkan Minua babasıyla ortak krallık dönemlerinden edindiği tecrübeyle ekonomik, siyasi, sosyal alanlarda başarılı faaliyetlerde bulunmuştur. Sınırları doğuda Urmiye batıda Elazığ'a kadar genişletmiş, buralara savunma amaçlı

³¹ Pehlivan, 196.

³²Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*,168.

³³Oktay Belli, *Tarih Boyunca Van*, İstanbul 2007, 87.

³⁴Stephan Kroll, "Ermenistan ve İran'daki Urartu". *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, İstanbul 2012, 140-146.

³⁵ Mirjo Salvini, *Historical Introduction*, 9.

³⁶ Çilingiroğlu, 30.

kaleler yaptırarak yerel yöneticiler atamıştır. Tuşpa ve Van Gölü havzasının sınırlarına da savunma amaçlı kaleler yaptırmıştır. Bunlar içinde Yukarı Anzaf Kalesi, Kevenli, Muradiye Körzüt Kalesi, Patnos Aznavurtepe, Elâzığ Palu gibi eyaletler merkezleri ve kaleler inşa ettirmiştir³⁷. Ayrıca Minua dönemindeki tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin çoğu devlet eliyle yapılmış olup, babası İşpuinu dönemine oranla daha iyi teşkilatlanmış bir yönetim ve güçlü bir organizasyon sayesinde Urartu'yu güçlü ve gelişmiş bir devlet haline getirmiştir³⁸. Minua'nın yazıtlarından anlaşılacağı gibi baraj, göl, sulama çalışmalarına fazlaca emek verilmiş ve ülkenin tarım potansiyeli yükseltilmiştir. Devlet politikası haline getirilen Van bölgesinin su ihtiyacının ve tarımsal faaliyetlerin sürekliliği önemli bir yere sahipti³⁹.

Kral Minua'dan sonra tahta kendisi gibi başarılı olan oğlu I.Argiştı (MÖ 786-764) geçmiştir. Minua döneminde edinilen siyasi başarılar bu dönemde de artarak çoğalmıştır. I. Argiştı doğuya ve batıya seferler düzenlemiştir. Ülkenin doğusunda bulunan ve Minua döneminden itibaren sorun olan Parşua bölgesine seferlere devam etmiştir⁴⁰. Uzun zaman yazıtlarda yer almayan batıya yönelerek bu bölgeye yapılan seferler sonucunda Hate ülkesini kılıçtan geçirmiş ve buradaki insanları esir alarak Gökçe Göl yakınında saltanatının beşinci yılında inşa edilen Erepuni kentine yerleştirmiştir. Urartu krallarının genel siyasetlerine uygun olarak bu insanlar için Gökçe Göl civarında kentler, sulama tesisleri ve sulu tarım arazileri yapılmıştır⁴¹.

I. Argiştı kuzey seferleri ve Transkafkasya 'ya yönelik yayılcı politikası sonucunda yönetim merkezi olabilecek kentler kurduştur. Erebuini (Arinberd) ve Armavir-blur (Argiştihinilli) kentlerinin kurulması ile Aras ovasının kontrolü denetimini yaparak tarımsal faaliyetlerde kullanıma açmak ve kuzeyden gelebilecek tehlikelere karşı bir garnizon görevi görmektedir⁴². Kral I. Argiştı Sevan Gölü

³⁷ Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 168.

³⁸ Hayrunnisa Okur, “Doğu Anadolu'nun Güçlü Krallığı: Urartular”, *Journal of History School (JOHS)*,(XXIX), 2017, 324--334.

³⁹ Paul Zımsky, “Urartu Krallığı ve Topografya”, F. Özdem. (Ed.). *Urartu: Savaş ve Estetik*, Yapı KrediKültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, 75-83.

⁴⁰ Okur, 326.

⁴¹ Çilingiroğlu,36.

⁴² Salvini, 71.

yakınlarında bulunan ve son derece verimli bir arazi olan Aras Nehri vadisinden istifade etmek için büyük çapta yatırımlar yapmıştır⁴³.

Kral I. Arğişti'ye ait en önemli yazıt Van Kalesi kayalığında Horhor olarak bilinen mezarının girişindeki krali yazıttır. Yıllıkta krallın gerçekleştirmiş olduğu askeri seferler sonucunda Urartu ülkesine kattığı topraklar ve imar-inşa faaliyetleri hakkında uzun ve detaylı bilgilere yer verilmiştir⁴⁴. Urartu yazısının önemli örneklerinde olan Horhor kroniğı yazıtı Urartu'nun mimari açıdan yapılmış yazı sanatının en güzel örneklerinden biridir⁴⁵. I.Arğişti'nin mezarı yazıtlı olması sebebiyle Tuşpa'da yapılmış diğerkaya mezarlardan ayrılmaktadır⁴⁶. I.Arğişti'nin kuzeye yaptığı seferler sonucunda elde ettiğı ganimetler listesinde dikkat çeken bir durumda bölgenin yeraltı kaynaklarıdır. I.Arğişti öncesinde ve sonrasında bu bölgeyle çok fazla ilgilenilmiş olması aslında bölgenin zengin yer altı kaynaklarından altın, gümüş, bakır gibi madenlerin bulunmasından kaynaklanmıştır⁴⁷.

Urartu sınırlarının genişlemeye devam ettiğı bir dönemde I.Arğişti 'den sonra yerine oğlu II. Sarduri (MÖ. 764-735) geçmiştir⁴⁸. II. Sarduri dönemi Urartu'nun en geniş sınırlara ulaştığı dönemdir. II. Sarduri diğerk Urartu kralları gibi kentler ve garnizonlar kurarak devletin güvenliğini ve gelişimini güvence altına almıştır. Van Bölgesi'nde kendi adına kurdurduğu Sardurihinili (Çavuştepe), batıda yer alan Tumeişki (Habibuşığı), doğuda Tebriz ve İran Azerbaycan'ında yer alan Libliuni (Seqindel) kurarak bu merkezleri Urartu 'ya kazandırmıştır⁴⁹. Van Kalesi'nde yer alan 'Hazine Kapısı'nda yer alan aynı zamanda açık hava tapınağı olarak da kullanılan kayaya oyulmuş iki nişin içinde II. Sarduri'nin yıllıkları yazılıdır⁵⁰. Burada yer alan bu bazalt kaideler ve steller üzerinde Urartuca II. Sarduri'nin krallık döneminde yapmış

⁴³ Kemalettin Köroğlu, *Urartu: Krallık ve Aşiretler, Doğuda Değişim*, (Birinci Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, 16

⁴⁴ Taciser Tüfekçi, *Urartu Dininin Devlet Yapısına ve Sanata Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988, 73.

⁴⁵ Salvini, 67.

⁴⁶ Armağan Tan, *Urartu Krallığı'nın Kuruluşu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, 50.

⁴⁷ Okur, 327.

⁴⁸ Veli Ünsal, "Urartu Krallığı'nın Kuzeybatı Seferleri". *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 5(5), 2008, 9-32

⁴⁹ Sevin, 25-26.

⁵⁰ Mirjo Salvini, "Urartu Tarihine Genel Bir Bakış", K. Köroğlu ve E. Konyar. (Editörler). *Urartu Doğuda Değişim*, (Birinci Baskı) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, 91.

olduğu seferler ve icraatları hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir⁵¹. Bu anlamda Analı-kız kutsal alanı II. Sarduri'nin Tuşpa 'da temel inanç felsefesi ile kurmuş olduğu anıtsal kaya mimari türünün ilk örneğini oluşturmaktadır⁵².

Urartu'nun Transkafkasya politikası II. Sarduri döneminde devam etmiştir. Kuzeydeki önemli kentlerden olan Diauehi ve Qulha kentlerine yaptığı başarılı seferler düzenlemiştir. Bu seferler sonucunda önemli yer altı kaynaklardan demir ve ganimetler elde etmiştir⁵³. Kuzey seferlerinde elde ettiği başarı ve bölgede sağlanan istikrar sayesinde Kral II. Sarduri yönünü batıya çevirmiştir. Malatya Elâzığ arasına konumlanan Tumişki şehrindeki İzoli (Habibuşağı) kalesi yazıtında yapılan batı seferlerinde Melitealhe ülkesini aldığı ve Fırat nehrini geçtiğini belirtilmektedir⁵⁴.

Başarılı seferler sonucunda ulaşılan yayılmacı politikayı güneydoğuya doğru devam ettirmek isteyen II. Sarduri'nin karşısına Asur çıkar. Geç Hitit beyliklerinden Gurgum, Melid, Arpad, Kummuh yöneticileriyle Asur'a karşı bir koalisyon kuran II. Sarduri yapılan savaş sonucunda Asur kralı III. Adad-Nirari'nin oğlu V.Asur-Nirari'yi bozguna uğratar⁵⁵. Bu yenilgi sonrasında Asur'da yönetim değişikliğine gidilerek askeri kumandan olan III. Tiglat-Pliser yönetime geçer⁵⁶. Devleti yeniden ayağı kaldırmak için büyük bir ordu ile kuzeye yönelmiştir. Geç Hitit beylikleriyle koalisyon kuran II. Sarduri M.Ö 743'te Kummahalhi Halpa (Halfeti)'de Asur'la karşı karşıya gelir. Büyük bir yenilgi alan II. Sarduri ve koalisyon beylikleri geri çekilmek zorunda kalmış, söz konusu beylikler Asur devletinin egemenliğine girmişlerdir⁵⁷.

Ön Asya coğrafyasında kuzeyde, güneyde, doğuda ve batıda başarılı seferler yapan Urartu'nun, Asur'a karşı kaybettiği ekonomik ve askeri güç karşısında yükselişi durma noktasına kadar gelmiş⁵⁸ ve bu durum merkezi yönetimin zayıf düşmesinden dolayı taht değişikliğini de beraberinde getirmiş olmalıdır. Bu zor ve sıkıntılı dönemde II. Sarduri'nin oğlu Uedipriş (MÖ. 735-714) kral olmuştur. Bu kralın ismi Asur

⁵¹ Tüfekçi,75.

⁵² Pınar Albayrak, *Urartularda Dini Yapılar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2014, 50.

⁵³ Ünsal, 24.

⁵⁴ Pınar Pınarcık, "Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII (2),2012, 459-482.

⁵⁵ Sevin, 206.

⁵⁶ Ekrem Memiş, *Eski Çağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*, Çizgi Yayınları, Sinop 2013, 204.

⁵⁷ Kurt,1-13.

⁵⁸ Sevin, 206.

metinlerinde “Ursa” diye de geçen, I.Rusa’dır⁵⁹(735-714). Bu dönemde III. Tiglatpliser ölümü ile MÖ 721’de Asur’un krallık tahtına yetenekli bir kral olarak da anılan II. Sargon geçmiştir⁶⁰. Başa geçen I.Rusa güneyde Asur’a karşı Muşki kralı Mita ve Tabal Krallığı ile ittifak yapmıştır. Bunun üzerine II. Sargon Muşkiler üzerine sefer düzenleyerek Urartu’ya giden engeli ortadan kaldırmıştır⁶¹. Urartu Krallığı bu dönemde güneyde Asur’la mücadele ederken kuzeyde Kimmerler tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Kuzeyden göç dalgasıyla gelen Kimmerler Kura Vadisi’nde Urartu’yu bozguna uğratmıştır⁶². II. Sargon Asur sınır boylarındaki ülkeleri denetimi altına alarak buralardan Urartu’ya yardım gelmemesini sağlamış ve M.Ö 714 yılında 8. seferi ile Urartu üzerine saldırıya geçmiştir. Asur ordusu Muşasiri ele geçirerek kenti tamamen tahribata uğratmış, elde edilen ganimetler listelenerek Asur’a taşınmıştır. Böylece Urartu’nun kuzeybatı İran’daki egemenlik sahası tamamen kaybolmasa da büyük bir kısmı Asur Devleti’nin kontrolüne geçmiştir⁶³. Muşasir tapınağında bulunan Tanrı Haldi heykeli de Asur’a götürülmüştür⁶⁴. Kuzey kesimi savaşçı ve yıkıcı güç olan Kimmerler tarafından talan edilen Urartu iki güç arasında kalmış ve aldığı ağır yenilgiler sonrasında I.Rusa’nın Urartu tahtındaki varlığı son bularak yerine oğlu II. Arğişti geçmiştir. II. Arğişti dönemine ait yazılı belgeler oldukça sınırlıdır. Asur kaynaklarında da bu kral ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır⁶⁵.

II. Arğişti’yi saltanatı boyunca uğraştıran en önemli olaylar göçebe kavimlerle ilgilidir. Kafkas ötesinden gelip Urartu içinden geçerek batıya Frigya üzerine giden bu kavimler MÖ 685 yılında Gordion kentini yağma eden Kimmerlerdir. Kimmerler ve İskitlerin yoğun saldırıları ile uğraşan II. Arğişti’den sonra da bu durumun varlığı devam etmiştir⁶⁶. II. Arğişti dönemi imar faaliyetlerine baktığımızda diğer Urartu kralları gibi yazıtlar bıraktığını görmekteyiz. İran Azerbaycan’ında bulunan kaya yazıtından Ağışteirdu diye bir kentin varlığından bahsetmektedir. Van Gölü’nün kuzeyinde bulunan Erciş yakınlarında iki nişte icraatlarından ve imar faaliyetlerinden

⁵⁹ Memiş, 207.

⁶⁰ Çilingiroğlu, 36.

⁶¹ Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, 69.

⁶² Tüfekçi, 76.

⁶³ Çilingiroğlu, 43.

⁶⁴ Salvini 92.

⁶⁵ Çilingiroğlu, 43.

⁶⁶ Atilla Batmaz, *Urartu Kültürünü Oluşturan Temel Ögeler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2011, 237.

bahseden kral Aras Vadisi'nde kurduğu Arğıstihinili kentinden söz etmektedir⁶⁷. Yine Erciş yakınlarında ele geçen bir yazıtta ekonomik ve tarımın canlılığı için yaptığı barajlarla nasıl bereketli hale geldiğini anlatmıştır⁶⁸. İmar faaliyetleri içerisinde batıda son kalesi konumunda Erzincan sınırlarında olan ve günümüze kadar korunmuş Altıntepe Kalesi önemlidir⁶⁹. Bu kalenin Anadolu içlerinden bir gün geri döneceği düşünülen Kimmerler'e karşı korunma nedeni yaptırıldığı düşünülmektedir⁷⁰.

II. Arğısti'den sonra oğlu II. Rusa (MÖ 685-645) Urartu tahtına geçmiştir⁷¹. II. Rusa'yla beraber Urartu'nun sarsılan devlet düzeni toparlanma sürecine girmiş, bu durumun ise barışçıl antlaşmalarla olabileceğini anlayan Kral II. Rusa Kimmer ve Asurlarla iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır⁷². Bu dönemde mimari faaliyetlere daha fazla önem verildiğini görmekteyiz⁷³. Bunu yaptığı kaleler, göller gibi mimari yapılarla anlamak mümkün. Van Gölü çevresinde bulunan kalelerden Adilcevaz'da yer alan Kef Kalesi, Van'ın kuzeyinde bulunan yine kendi adıyla kurulan Rusahinili (Ayanis), Aras Nehri'nin kuzeyinde yer alan Teişebai URU (Karmir-Blur), İran- Azerbaycan'ında Rusa-i URU. TUR (Bastam), gibi kaleler kurmuştur⁷⁴. Van Ovası'nda kendi adına yaptırdığı Toprakkale (Rusahinili) Urartu'nun ikinci başkenti konumunda olan Toprakkale (Rusahinili) II. Rusa tarafından inşa edilmiş ve başkent seçilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu kalelerin yanı sıra tarımsal etkinlik için Toprakkale ve Van Ovası'nın sulamak için kurulan yapay göl barajlardan olan Keşiş Göl Barajı ve Sıhke barajını inşa ettirmiştir⁷⁵.

Urartu Krallığı'nın yeniden doğuşu olarak tabir edilen II. Rusa döneminde İskit tehlikesi devam etmiştir. Bu dönemde ezeli düşmanı Asur'un batıdaki sorunlarla uğraşmasını fırsat bilen II. Rusa Urartu'nun büyük insani güç kayıplarına karşı atalarının yaptığı iskân politikasını uygulamaya koymuştur. İmar faaliyetlerinde yeterli

⁶⁷ Salvini,113.

⁶⁸ Sırrı Tiryaki, *Asur-Urartu İlişkilerinde Yerel Beylikler ve Onların Rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, 288.

⁶⁹ Mehmet Karaosmanoğlu, "Erzincan Altıntepe Kalesi" *Urartu, Doğuda Değişim*, (Ed. K.Köroğlu, E.Konyar), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, 366-375; Salvini, 111.

⁷⁰ Çilingiroğlu, 43; Mehmet Karaosmanoğlu, "Erzincan Altıntepe Kalesi-Erzincan Altıntepe Fortress" Kemalettin Köroğlu ve Erkan Konyar, (Eds.), *Urartu, Doğu'da Değişim-Transformation in the East*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, 366-373.

⁷¹ Memiş, 209.

⁷² Pınar Pınarcık, "Urartuların Başkentleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(56), 2014, 48.

⁷³ Salvini,96.

⁷⁴ Sevin, 209-210.

⁷⁵ Çilingiroğlu,52.

ekonomik ve insan gücü toplamaya çalışan kral II Rusa Mana, Muşki ve Halitu (Halizonlar) yöresinde yeni halk topluluklarını Urartu ülkesine getirtilerek buralarda iskân ettirmiştir⁷⁶. İzlediği barışçıl politika ile yeni kaleleri ve şehirleri sorun yaşamadan kuran II. Rusa bu kez doğuda yeni bir güç olan Medlerin tarih sahnesine çıkmasıyla denge politikası izlemek zorunda kalmıştır. Med tehlikesine karşı düşmanı olan Asur kralı Asurbanipal ile diplomatik ilişkilerde bulunmuştur⁷⁷. Doğuda ortaya çıkan devletlerin güç kazanması Urartu'nun çöküşünü hızlandırmıştır. II. Rusa'dan sonra Urartu Krallığı'nın başına kimin geçtiği tam olarak bilinmese de 5 kralın tahta geçtiğinden bahsedilmektedir. II. Rusa'dan sonra Teişebaini (Karmir-Blur) kentinde çıkan bir tablette III. Sarduri'den bahsedilmektedir. Bu tarihten sonra Asurlular Urartu krallarından bahsetmemektedir⁷⁸. Yine Karmir-Blur kazılarında ele geçen mühür baskısında Sarduri'nin oğlu Sarduri'' ibaresi geçmektedir. Ele geçen yazıtlar III. Sarduri döneminin sosyal ve ekonomik düzeyini gösteren bir yazıttan ziyade idari anlamda emirnamedir⁷⁹. Urartu son krallar zincirinin II. Rusa, III. Sarduri, IV. Sarduri, Erimeña, III. Rusa, IV. Rusa olduğu düşünülmektedir⁸⁰.

Asur Devleti'nin siyasi müttefiki olan İskitler daha sonraları Medlerle birlikte hareket ederek Asur Devleti'nin sonunu getirmiştir. Daha sonra hedeflerinde olan Urartu Krallığı'nı da parçalayıp dağıtarak MÖ. 609'da kesin olarak son vermişlerdir⁸¹. Kuzeyden gelen bu savaşçı kavimlerden MÖ.609 dolaylarında Babil Devleti İskitlerin Urartu topraklarına girdiğini belirtmişlerdir. Urartu kale ve yerleşim yerlerinde İskit ok uçlarının bulunmuş olması İskitlerin Urartu devletine son verdiği izlenimini vermektedir. İskitler tarafından savunmasız ve güçsüz bırakılan Urartu Krallığı'nı Medlerin MÖ. 590 yılında tamamen son vermiş olması kuvvetle muhtemeldir⁸².

⁷⁶ Memiş, 210.

⁷⁷ Tüfekçi, 78.

⁷⁸ Oktay Belli, "Urartular", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, I, 1982, 178.

⁷⁹ Tahsin Özgüç, *Altıntepe II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969, 3.

⁸⁰ Piotrovskij, Urartu, 197.

⁸¹ Memiş, 212.

⁸² Çilingiroğlu, 52.

Tablo 1. Urartu Krallığı Kronoloji Tablosu (Buket Beşikçi)

Krallar	MÖ	DÖNEMLERİ
M.Ö 13-9 YÜZYILLAR	-----	Beylikler Dönemi
Aramu	859–840	KURULUŞ DÖNEMİ
I.Sarduri	840–830	
İşpuini	830–810	
Menua	810–786	
I.Argiştı	786–764	YÜLSELME DÖNEMİ
II. Sarduri	764–735	
I. Rusa	735–714	
II. Argiştı	714–685	
II. Rusa	685–645	GERİLEME VE ÇÖKÜŞ DÖNEMİ
III. Sarduri	645–635	
Erimena	635-625	
III. Rusa	625-609/585	
IV. Sarduri	?	

1.2. URARTU KÜLTÜRÜNDE AT

Urartu Devleti için belki de en önemli hayvan, başlıca binek hayvanı olan, iki tekerlekli savaş taşıtlarına sürülen, taşımacılıkta kullanılan ve tanrılardan birinin kutsal hayvanı olan attır. Ordu için vazgeçilmez olan atlar, geniş Urartu kırsalında ulaşım içinde kullanılmaktaydı⁸³. Urartu devletinin merkezîyetçi yapısı, sosyal yaşamı ve ekonomisinde at yetiştiriciliği son derece önemliydi⁸⁴. Urartu yazıtlarında krallarının yaptıkları seferler ve bu seferlerde ele geçen ganimetlere ait listelerde atların sayısı, yetiştirildikleri ya da getirildiklerine yerlere dair bilgiler bulunmaktadır. Örneğin atların

⁸³ Ali Çiftçi, “Urartu Krallığı’nda Tarım ve Hayvancılık ile Krallığın Ekonomi Politikası” *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, İstanbul,2018, 24

⁸⁴Farshid İravani Ghadim, “Anadolu’da Urartu Savaş Aletleri Bezeme Sanatı” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, 103.

önemini vurgulayan Van'ın 4 km. doğusunda Sıhke'de bulunan çivi yazılı bir Urartu kitabesinde; Urartu krallarından İspuini oğlu Minua'nın hiç kimsenin önceden zapt edemediği Irekua beyliğinin kralı şehri Luhuni'yi ele geçirdiği ve bu ülkeden elde edilen ganimetler arasında 1.733 at olduğu belirtilmiştir. Yazıtta “Tanrı Haldi'nin kudretiyle İspuini oğlu Minua'nın bindiği Arsibini (Kartal) adlı atın 22 locot (11,20 m) atladı” diye geçmektedir⁸⁵ (**Tablo 1**).

I.Argiştı ve II. Sarduri dönemlerinde çevre bölgelere yapılan seferlerden atın ganimet olarak alındığı, I. Agiştinin Apuni ülkesine yaptığı seferde Ureiu şehrini ele geçirdiği ve 1.104 at aldığı daha sonra Hahi ülkesine sefere çıkarak şehri yakıp yıktıktan sonra 232 at aldığı yazılı kaynaklarda belirtilmiştir. II. Sarduri döneminde Abiliani ülkesine sefer düzenlediği ve ülkeden alınan haraç içerisinde 500 at olduğu ayrıca Urme ülkesinden 2.200 at, Eriahi ülkesinden 412 at, Uitiruhi ülkesinden 1.500 at aldığı yazılı kaynaklarda geçmektedir. Yine İspuini'nin atlarıyla meşhur Urmiye Gölü etrafındaki topraklara sefer düzenlendiği ve ordunun at ihtiyacının buradan karşılandığı ve bu bölgeden 1120 at alındığı Karagündüz yazıtında ifade edilmiştir. Kral Minua'nın diktirmiş olduğu Taştepe yazıtında Kral Mesta kentini ele geçirdikten sonra bölgenin en iyi at yetiştiren yeri olan Mana ülkesini ele geçirmiş ve bu bölgedeki atlar Urartu at tacirleri tarafından Asur'a satıldığı belirtilmiştir⁸⁶. Yine II. Sargon'un 8. askerî seferinde adı geçen Armarili ve Sangibute'daki at yetiştiriciliği ve bunun Urartu toplumu için özel bir yerinin olduğu, hatta bu hayvanların devletin gözetiminde, krallığın belirli yerlerinde yetiştirilmiş olması da muhtemeldir. Sargon burada aynı zamanda, Zaranda ilindeki Ushkia halkının hem at biniciliği konusundaki bilgileriyle hem de Urartu ordusu için at yetiştiriciliğindeki becerileriyle bilindiklerinden bahsetmektedir. Aynı yerde I. Rusa'nın kralî ordusu için ayrılmış olan atların bulunduğu Baru'dan da söz edilmektedir⁸⁷ (**Tablo 2**).

⁸⁵ Lehmann Haupt, *Armenien Einst und Jetzt: Reisen und Forschungen von C. F. Lehmann-Haupt II*, B. Behe's Verlag, Berlin 1926, 53-54.

⁸⁶ Altan Çilingiroğlu, *Urartu Tarihi*, Bornova-İzmir 1994, 49-50.

⁸⁷ ARAB I-II=Luckenbill, D.D. “Ancient Records of Assyria and Babylonia I-II. Histories&Mysteries of Man, 1989, London 158-165.

Tablo 2. Çivi Yazılı Belgeler Doğrultusunda Hazırlanan Ganimet Olarak Alınan Atların Sayısal Verileri⁸⁸

Kral	At Sayısı	Ülke	Yazıt	Toplam
I.Sarduri (MÖ 840–830)	-----	-----	-----	-----
Ispuini (MÖ 830–820)	-----	-----	-----	-----
Ispuini ve Minua'nın Ortak Krallığı (MÖ 820–810)	126 1120	Etiú Pársúa	A3–4 A3–9	1246
Minua (MÖ 810–785/80)	1733 -?	Etiú Diaúehi	A5–2A, A5–2B, A5–2C, A5–2D, A5–2E, A5–2F A5–3	 1733
I.Argisti (MÖ 785/80–756)	44426 1104 232 606 790 286 290? 170 308 1200? 25	Uldi, Diaúehi, Ásqalasi, Qadai Diaúehi, Bia, Tariú, Zabaha, Sirimutara Hate, Şupa, Úburda, Hahia Arha, Bustú, Mana -? Mana, Irkiúni Bustú, Ásqalaia, Sátirarga, Úgisti, Alati Mana Mana Etiú Urme	A8–2 A8–3I A8–3II A8–3III A8–3IV A8–3IV A8–3IV A8–3V A8–3V A8–3V A8–3VI	 9437

⁸⁸ Çiftçi, 2017- Table 9, Gökçe-Işık 2014 Table 1, Salvini 2008, Gökçe 2021 Figure-1'den alınan bilgiler kullanılarak yeniden hazırlanmıştır.

Tablo 2. (Devamı)

II. Sarduri (MÖ 756–730)	352	Rihisá	A9–1.1.s	
	2500	Mana, Baruta, Babilú	A9–3I	
	65	Qulha, Husá	A9–3II	
	500	Eriahi, Abilianihini	A9–3II	
	1500	Qulha, Úitéruhi	A9–3III	
	1613	Eriahi, Puluadi	A9–3IV	
	412	Mana, Eriahi	A9–3V	
	3500	Qu'alba, Úhini, Teria	A9–3VI	10442
I.Rusa (MÖ 730/713)	----	-----	----	----
II.Argisti (MÖ 713–?)	----	-----	----	----
II.Rusa (MÖ 673/2)	----	-----	----	-----
III.Rusa (MÖ 652)	----	-----	----	----
III.Sarduri (MÖ 646/642)	----	-----	----	----
Bilinmeyen Dönem	----	-----	-----	----
				22858

Urartu kültüründe atı yazılı kaynaklar dışında bazı eserler üzerindeki tasvirlerden de biliyoruz. Bronz bir kemer (**Res. 1a**) ve kemer parçaları (**Res. 1b**), miğfer (**Res.1c**), göğüslük parçaları (**Res.1 d**) pendentif parçası (**Res.1e**), levhalar (**Res. 1f**) ve mühür baskıları (**Res. 1g**) gibi birçok eser üzerinde at figürleri betimlenmiştir. Urartu sanatında tasvir edilen atlar genel olarak dörtmala koşar durumda betimlenmişlerdir. Gözleri badem şeklinde, ağız ve burun genelde çizgi şeklinde belirtilmiştir. Kuyruk arka ayaklarına paralel olarak aşağı sarkık durumdadır. Atlar dinamik yapılı, ince uzun bacaklı ve yüksek sağırlı olmalarıyla tasvirlerde dikkat çekmektedirler. Bazı betimlemelerde kuyrukların ortadan bir kurdele ya da ipele bağlandığı görülmektedir. Ayrıca bakraç ve at çingırağı gibi eserlere at başı motifi kazınmıştır⁸⁹. Yine Karmir-Blur’ da at başı formu bir boncuk ve Giriktepe’de stilize şekilde üç adet altın at başı amulet Urartu takı sanatı içinde yerlerini almıştır. Karmir-Blur ile Erzincan-Altıntepe’den ele geçen at başlı taşıt ok ucu başlıkları ve A. Köroğlu Koleksiyonu’nda sergilenen at başlı dingil çivisi de taşıt aksamaları arasında yer alan önemli

⁸⁹ Bilcan Gökçe, “Urartu Dönemi’nde Hayvan ve Hayvancılık: Çivi Yazılı Belgeler, Arkeolojik Buluntular ve Betim Sanatı Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Phaselis Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*, 2020, 42

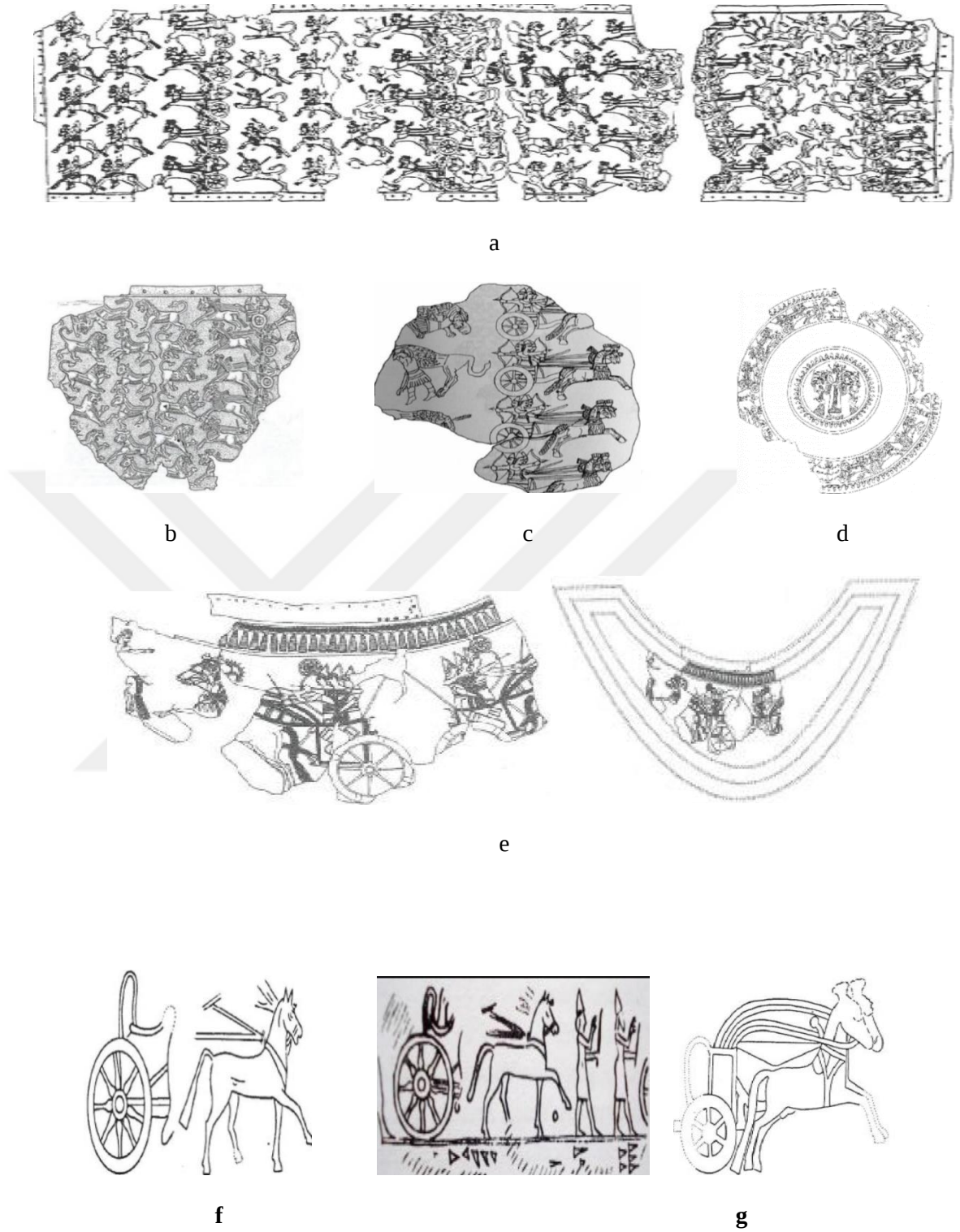
buluntulardandır. Bunların yanı sıra Erzincan-Altıntepe III no'lu mezarda ve Toprakkale'de bronz at figürleri bulunmuştur. Betimleme sanatında da sıkça kullanılmış olan atlar Urartu da genelde savaş/av taşıtlarını çekmede kullanılmış, sosyal ve dinsel hayatın vazgeçilmez unsuru olmuştur.

Yazılı ve tasvir içerikli veriler dışında arkeozoolojik açıdan da atların varlığını bilmekteyiz. Iğdır, Liç ve Kalecik nekropolünde yapılan arkeolojik kazılarda at kalıntılarına rastlanmıştır. Iğdır mezarlığında yapılan kazılarda iki çocuk ve bir kadının gömülü olduğu gömüde at dişi tespit edilmiştir⁹⁰. Karmir-Blur'da yüksekliği 1.25 m. olan büyük ve küçük cinslere ait at kemikleri bulunmuş⁹¹, Yoncatepe sarayının doğu bölümü de dörtgen planlı bir havuz içerisinde at iskeletine ait kemikler ele geçmiştir⁹².

⁹⁰ R.D. Barnett, "The Urartian Cemetery at Iğdır", *AnSt* 13, 1963, 155.

⁹¹ Littauer, M.A.-Crouwel, J.H., *Wheeled Vehicles and Ridden Animals in the Ancient Near East*, Köln 1979, 148

⁹² Oktay Belli- A. Mete Tozkoparan, "2004 Yılı Van-Yoncatepe Kalesi ve Nekropolü Kazısı", 27, *KSTI*, Antalya 2005, 168

Resim 1. Urartu eserleri üzerinde yer alan at tasvirlerinden örnekler **a.** Elazığ müzesinden bir Urartu kemeri (Sevin 2003 res.5 209-317)**b.**Urartu kemer parçası (Kellner 1991, 32taf.9/30)**c.** Urartu kemer parçası (Yıldırım 1991 s.131-148 fig.10**d1,d2**Urartu savaş sahneli at göğüslüğü parçası (Çavuşoğlu 2010,75 çiz.1)**e.**At pendantif parçası (Calmeyer-Seidl, 1983, 105, fig. 1**f.** Kumtaşı levha(Özgen 1983, 123, fig.1) **g.** Kil mühür baskısı((Piotrovskii 1967, 73, no. 54 Özgen 1983, 123, fig. 2)

Yine Karmir-Blur kazılarında ele geçirilip, S.K. Dalj tarafından incelemesi yapılan birkaç at iskeletinde Urartuların iki cins atı kullandığı anlaşılmıştır. Bunlardan biri dağ tipi olup Aborijen⁹³ (**Res.2**) olarak tanımlanan oldukça kısa boylu, küçükbaşlı, dik kulaklı, ince ayaklı dar bardağı andıran toynakları olan ve alt çenesinin büyüklüğü ile dikkat çeken at türüdür. İkinci tip ise, birinci ata kıyasla oldukça büyük ölçülere sahip, geniş tabağı andıran toynaklara sahip bir türdür. Krallara ait atölyelerde üretilen ve üzerlerinde bulunan çivi yazısı ile Urartu krallarına ait olduğu ifade edilen at koşum takımlarını oluşturan eşyaların genel olarak büyük cins atlar tarafından kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Urartu krallarından I.Argiştı ve II. Sarduri dönemlerinde işgal edilen, yağmalanan farklı coğrafi bölgelerden 25.000-30.000 at alınarak Urartu ülkesine getirilmiştir⁹⁴.

Resim 2. Bir aborjin atının bufalo av sahnesi (Fijn,2017,17)

⁹³ Fijn, Natasha, *Encountering the Horse: Initial Reactions of Aboriginal Australians to a Domesticated Animal*, Australian Humanities Review, November 2017, 17).

⁹⁴ Oktay Belli, "Oynar Yanaklıkları Urartu At Gemleri", *Anadolu Araştırmaları* IX, 373

İKİNCİ BÖLÜM

MALZEME VE ÜRETİM TEKNİKLERİ

1988-2017 yılları arasında satın alma, müsadere ve bağış yoluyla İstanbul Arkeoloji Müzeleri koleksiyonunun bir parçası olan ve tez konusunu oluşturan at koşum takımları toplamda 73 parçadan meydana gelmektedir. Bu parçalar sırasıyla; diskler (24), çingiraklar (18), gemler (30) ve göğüs plakası (1) olup, ana üretim malzemesi bronzdur. Toplamda bu 73 eser, kullanım şekline ve esere bağlı olarak farklı tekniklerle üretilmişlerdir. Örneğin çanlar döküm tekniği ile yapılırken, gemlerde dövme tekniği kullanılmıştır. Tezin konusunu oluşturan at koşum takımlarının malzemesi olan bronz ve eserlerin üretim tekniklerine aşağıda değinilecektir.

2.1. BRONZ VE KULLANILAN TEKNİKLER

Urartulular için çoğu alanda kullanım gören bronz, bakır ve kalayın bir alaşımı olarak meydana gelmektedir. Uzun yıllardır kalayın Anadolu'ya nereden getirildiğine dair bilim dünyasında soru işaretleri olmasına rağmen, Eski Anadolu topraklarında kullanımı çokça görülmektedir⁹⁵. Bronz alaşımı için gerekli olan madenlerden bakır doğada kolayca bulunmasına rağmen; kalay, diğer madenler gibi doğada saf halde bulunmayıp genellikle damarlar halinde granit kaya içlerinde ya da alüvyonlu yataklarda alüvyon olarak varlık göstermektedir. Belki de bu zorlu oluşum süreci, kalayı bulunduğu dönemde bir prestij malzemesi haline getirmiştir⁹⁶.

Urartu coğrafyasına bakmadan önce bronz kullanımını, bir kaplama aracı olarak kullanılan eserler üzerinden Geç Kalkolitik Çağ'a kadar indirebiliriz⁹⁷. MÖ 3 binlerde bir kaplama aracı olarak kullanılan bronz, Urartu Krallığı'nda sürekli gelişen dönem şartlarına bağlı olarak hemen hemen her türlü eşya ve alet yapımında kullanılmaya başlanmış; hatta ilerleyen zaman ile birlikte Urartu bronz endüstri merkezi haline gelmiştir. Madeni eser fazlalığı ve sürekli değişen ihtiyaçlar doğrultusunda Urartu'nun hala nereden getirildiği bir problem olan kalayı, Orta Asya ya da Afganistan'dan ihraç

⁹⁵ Veli Sevin, *Eski Anadolu ve Trakya*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, 219.

⁹⁶ James David Muhly, "Sources of Tin and the Beginnings of Bronze Metallurgy", *American Journal of Archaeology*, 89(2), April 1985, 285

⁹⁷ Oktay Belli, *Anadolu'da Kalayın ve Bronzun Tarihçesi*, Suna İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları Monografi Dizisi:3, 2004 Antalya, 43.

ettiği düşünülmektedir. Urartu öncesi konfederasyon olarak adlandırılan Nairi Ülkesi⁹⁸ ve gelen Asur Krallığı ve çevre ülkelerden aldığı saldırılar neticesinde imparatorluğa dönen Urartularda bronz, iki dönem içinde de yoğun bir kullanım sahasına sahiptir. Bu konuyla ilgili Urartu kaynakları herhangi bir bilgi vermezken, bize ışık tutan kaynaklardan biri Irak'ta yer alan Tell al Rimah yazıtıdır. MÖ 13. yüzyılın başlarına tarihlenen, Asur Krallığı'ndan gelen kalayın kaynaklarından birinin de Nairi Ülkesi olduğu ve hatta miktar belirterek 50 mina (25 kg) kalay alındığı ifade edilmektedir⁹⁹. Dönemin şartlarına ve kalayın seri üretim ile ilgili kullanıldığına bakacak olursak, kalayın miktar olarak azlığı, Urartu coğrafyasının kalay konusunda ne kadar zayıf bir bölge olduğunu da akıllara getirmektedir¹⁰⁰. Yine varlığını bildiğimiz Assur yazıtlarından hareketle, kalayın Urartu'dan alınan haraç listelerinde olduğu, hatta II. Sargon'un Urartulara yönelik gerçekleştirdiği 8. Seferinde 1108 ton ham bronz külçeden bahsedilmektedir. II.Tukulti Ninurta ve bir çok Asur kralı kendi krali yazıtlarında Nairi, Hubiskia ve Supria gibi ülkelerden bronz malzemeleri ganimet olarak aldıklarını belirtmişlerdir¹⁰¹.

Her konuda ustalaşmayı başaran Urartulular, maden işleme konusunda da günümüze ulaşan eserleri ile bunu bir kez daha kanıtlamış oldu. Farklı teknikler kullanarak biçim ve kullanım amacı daha yaşanır bir döneme hizmet etmek için sürekli üretim halinde olmuşlardır. Bunu normal eser üretiminde, siyasi ve sosyal yaşamda ve en önemlisi ordu birliklerinin olmazsa olmazı olan savaş aletlerinde görebilmekteyiz. Bizde tezimizin konusu olan at koşum takımlarında bu izleri derince görmekteyiz. Örneğin at koşum takımlarının çanları ve gemleri, kıvamında eritilen madenin, hazırlanan kalıplara dökülmesi ile elde edilen içi boş- içi dolu döküm tekniği; göğüs plakası ve diskleri ise; yumuşatılan madenin levha haline getirilmesi suretiyle, kütük,

⁹⁸ Assur'daki Anu Adad tapınağında yer alan "Prizma Yazıtı"nda Nairi Ülkesinin coğrafi sınırları Van Gölü Havzasını kapsamaktadır

⁹⁹ D.J Wiseman, *The Tell al Rimah Tablets*, Iraq 30, 175-205; Çağrı Murat Tarhan, *Urartu Maden Teknolojisi*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 85.

¹⁰⁰ James David Muhly, Copper and Tin The Distribution of Mineral Resources and The Metals Trade in The Bronze Age; Transactions of the Connecticut Academy of Arts and Sciences 43 (New Haven), 1973, 158, James David Muhly, "Sources of Tin and the Beginnings of Bronze Metallurgy", *American Journal of Archaeology*, 89(2), 1985, 275-291; Ünsal Yalçın "Anadolu'da Madencilik" *Tarih Öncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Tarih Atlası*, Arkeo Atlas Özel Koleksiyon edit. Necmi Karul, Sayı: 1, İstanbul 2011, 194.

¹⁰¹ Bilcan Gökçe, Arkeolojik Buluntular, *Betimleme Sanatı ve Yazılı Kaynaklar Işığında Urartu Krallığı'nda Tekerlekli Taşıtlar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011 Van, 56, Tarhan, 85;

örs ve tokmak gibi ekipmanlar vasıtasıyla belirli bir kuvvet uygulanıp dövülmesi ile meydana gelmektedir. Dövme tekniği olarak adlandırılan bu yöntem Anadolu'daki en eski yapım tekniğidir. Ayrıca süsleme elemanları olarak genellikle çingirak ve diskler üzerindeki bezemelerin yapımında kazıma ve kabartma teknikleri kullanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİPOLOJİK DEĞERLENDİRME

Tezimize konu olan İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan ve toplam 73 parçadan oluşan Urartu at koşum takımları çalışma kapsamında incelenirken şimdiye kadar yayınlanmış eserler ve betimleme sanatında görülenler dikkate alınmıştır. Eserler kendi içlerinde şekil ve biçim özelliklerine göre sınıflandırılmış olup, çizimleri tiplerine göre yerleştirilmiş ve metin içerisinde bu tablolara gönderme yapılmıştır.

3.1. TİPOLOJİ

İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden toplam 73 adet at koşumu incelenmiştir. Söz konusu at koşum takımları öncelikle türlerine göre sınıflandırılmıştır. Akabinde bunlar biçimlerine göre alt tiplere ayrılmıştır

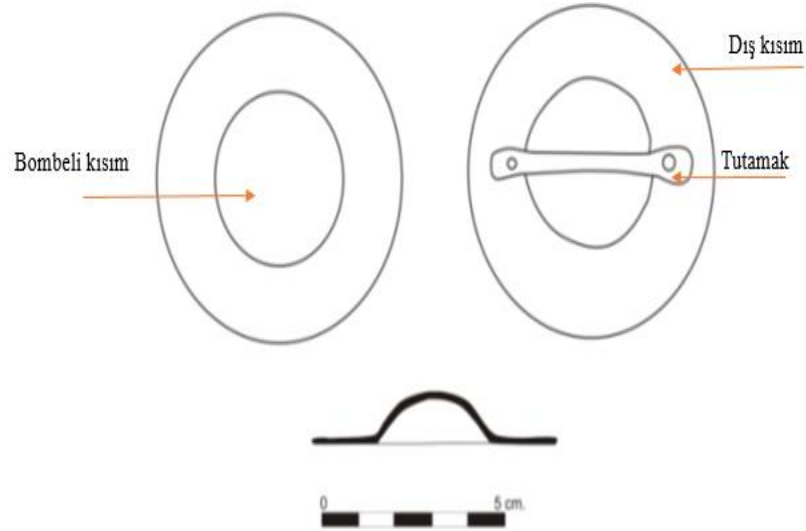
3.1.1. Diskler

At koşum takımları için diskler, atın başına çenesi vasıtasıyla takılan gemler için bir bağlantı noktası oluşturup, çeşitli nesneler – bu bir deri ya da ip olabilir- ile bu iki parçadan oluşan aksamı bir arada tutmak için kullanılmıştır. Bağlantının kolayca sağlanabilmesi için disklerin iç kısmı ya da çevresinde boyutuna uygun olarak elde edilen delikler, şerit, kavis ya da (+) biçiminde tutamaklar görülmektedir. Bu aksam atın daha kolay hareket ettirilmesinde işe yarayan en önemli bir parçadır¹⁰² (**Şekil 1**).

Urartu dönemi at koşum takımlarının önemli ekipmanlarından biri olan disklerin genellikle ana malzemesi bronzdan olup, dövme tekniği kullanılarak yapılmıştır. Küçük, orta ve büyük olmak üzere üç sınıfa ayrılan bu disklerin çapları küçüklerde 3-6 cm, orta boylarda 6-15 cm ve büyüklerde 15-30 arasındadır¹⁰³. Boyutlarına göre kullanım yeri değişen disklerin küçük çaplı olanları atın baş kısmı bağlantılarında, diğerleri ise boyun kısmında kuvvetle muhtemel süs göstergesi olarak kullanılmıştır.

¹⁰² Gökçe, *Arkeolojik Buluntular, Betimleme Sanatı ve Yazılı Kaynaklar Işığında Urartu Krallığı'nda Tekerlekli Taşıtlar*, 56

¹⁰³ Rafet Çavuşoğlu, *Haluk Perk Müzesi'nden Yazıtlı Dört Urartu Diski(Umbosu)*, Tuliya II, Haluk Perk Müzesi Yayınları, İstanbul 2011, 34

Şekil 1. Basit formda disk üzerinde gösterilen kısımlar.
Görsel Gökçe, 2011 s. 312 den alınıp, tarafımcı geliştirilmiştir.

Bişimlerine göre de; merkezi kısmı bombeli, hafif bombeli, düz, konik ve topuz gibi gruplara ayırabildiğimiz bu diskler deri oldukları tahmin edilen koşum takımlarına eklenir, böylece hareket mekanizmasının temel kısmı tamamlanmış olur¹⁰⁴. Bu disklerinin bazı örneklerinin üzerinde kazıma ve kabartma teknikleri kullanılarak çeşitli motiflere yer verilmiştir¹⁰⁵. Urartu sanatında disklerin yazıtlı/yazıtsız, bezemeli/bezemesiz örnekleri olmasına karşın bizim araştırma konumuzu oluşturan disk örnekleri çoğunlukla bezemesizdir. Sadece iki örnekte kazıma tekniği ile yapılmış çiçek motifleri dikkati çeker.

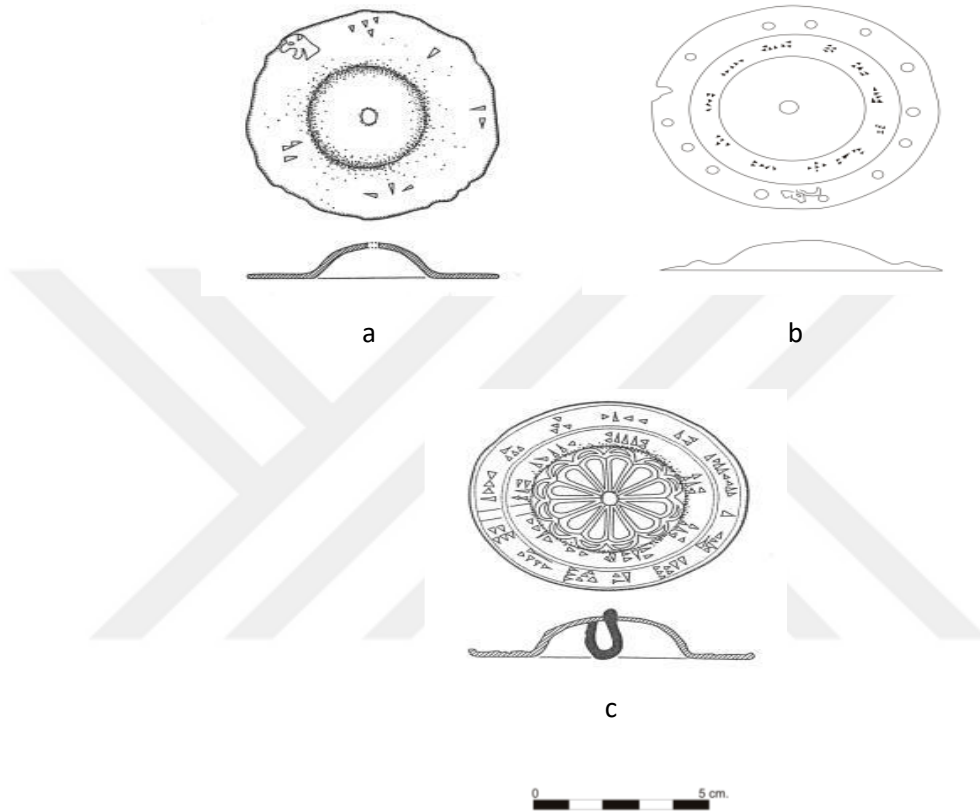
Elimizdeki en eskiye tarihlendirilen disk örnekleri Minua (MÖ 810-786) ve Ispuini (MÖ 825-810) dönemlerinde karşımıza çıkar. Bu örneklerden Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunup Van Müzesi'ne satın alma yolu ile gelen bronz bir disk¹⁰⁶ (**Res. 3a**) üzerindeki yazıttan Minua dönemine (MÖ810-786), yine Doğu Anadolu bölgesinde bulunduğu düşünülen, aynı malzeme ve yol ile Van Müzesi'ndeki yerini alan bir diğer

¹⁰⁴ Rıfat Kuvanç-Bilcan Gökçe, "At Koşum Takımları" *Zaiahina'nın Bronzları Doğu Beyazıt Urartu Metal Eserleri*, Doğubayazıt Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2018, 62-64

¹⁰⁵ Bilcan Gökçe, *Arkeolojik Buluntular, Betimleme Sanatı Ve Yazılı Kaynaklar Işığında Urartu 7 Krallığı'nda Tekerlekli Taşıtlar*, 56.

¹⁰⁶ Ursula Seidl, *Bronzekunst Urartus*, Mainz and Rhein, Von Zabern, 2004: 78, Çiz. 39/b; Oktay Belli, Van Bölge Müzesindeki Çivi Yazılı Urartu Tunç Eserleri", *Anadolu Araştırmaları*, IV-V (1976-1977), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Yayınları, İstanbul, 180, 181, Çiz. 2, Lev. I/3-4

diskin de¹⁰⁷ yazıtından Işpuini (MÖ 825-810) dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır (**Res. 3b**). Hakkında en net bilgiye sahip olduğumuz bronz disklerden¹⁰⁸ biri Karmir Blur'da 36 No'lu Odadan ele geçmiştir ve şu anda Hermitage Museum/Leningard'da sergilenmektedir. Diskin üzerindeki yazıttan I. Argiştı (MÖ 786-764) dönemine ait olduğu anlaşılır. (**Res. 3c**)

Resim 3. a. Menua dönemi yazıtlı bronz disk (Belli, 1976-77: 180, 181, Çiz. 2, Lev. I/3-4, Seidl, 2004: Çiz. 39/b) **b.** Işpuini dönemi yazıtlı bronz disk (Belli, 1976-77: 178, 179, Çiz. 1, Lev. I/1-2 Seidl, 2004: 78, Çiz. 59/a) **c.** I. Argiştı dönemi yazıtlı bronz disk (Piotrovskii, 1955: Çiz. 25, Seidl, 2004: 77, Çiz. 38)

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Şark Eserleri Koleksiyonu'nda Urartu Dönemi'ne tarihlenen ve tez kapsamında 1988- 2016 yılları arasında müsadere, bağış ve satın alma yoluyla gelmiş toplam 24 adet disk incelenmiştir. Bu disklerden 8 tanesi merkez kısmı bombeli disk grubunda, 16 tanesi ise merkez kısmı topuz biçimli disk

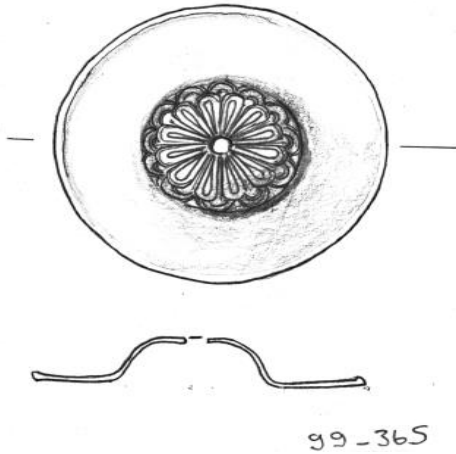
¹⁰⁷ Seidl, *Bronzekunst Urartus*, Mainz am Rhein., 78, Belli, *Van Bölge Müzesindeki Çivi Yazılı Urartu Tunç Eserleri*, 178.

¹⁰⁸ Piotrovskij, *Karmir Blur III: Resultati Rabot...1949-1950 GG*, Erevan, 1955, Çiz. 25, Seidl, 2004: 77, Çiz. 38

grubunda değerlendirilmiştir (Kat. No.2-3-12-19-20-23-24 Lev. XII-XV-XVIII-XIX / Çiz. No. 1b-1c-2d-3c-3d-3g-3h, Res. No.1b-1c-4c-6c-7b-8b-8c). Arkeolojik kazı ve çeşitli yollarla ele geçmiş olan örnekler gibi tez kapsamında incelediğimiz disklerde bronz malzemeden üretilmiş olup, dövme tekniği ile yapılmıştır.

3.1.1.1. Merkez Kısmı Bombeli Diskler

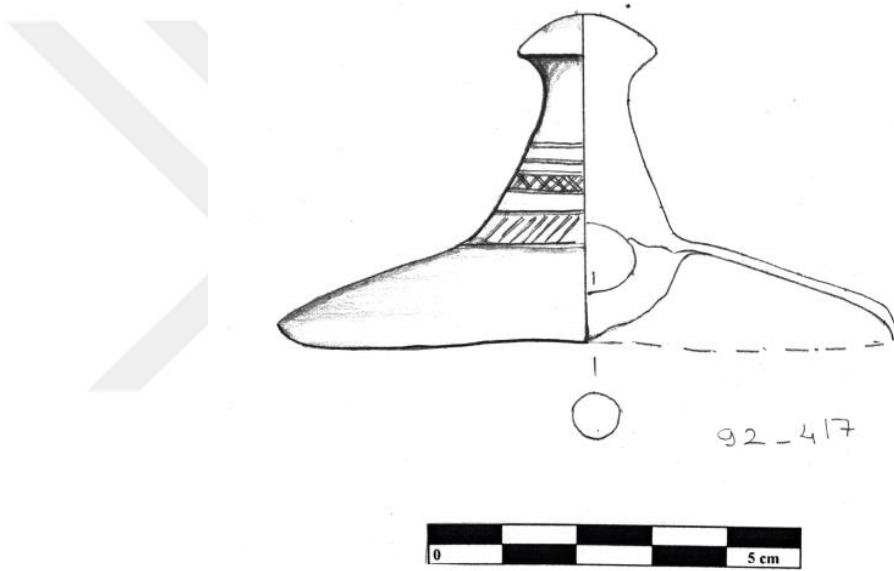
Tez kapsamında incelediğimiz toplamda 8 tane olan bu tip diskler yuvarlak formu olup, merkezi kısımları bombelidir. Bazı örneklerde ise bombeli tepeliğin ortasında bir perçin deliği bulunmaktadır. Çapları 3,7 cm -5,8 cm arasında olanlar, küçük çaplı diskler olarak değerlendirilmiştir. (Kat. No. 1-4-5-6-7-8 Lev. XII- XIII- XIV/ Çiz. No. 1a-1d-1e-1f-1g-1h Res. No. 1a-2a-2b-2c-3a-3b). Genellikle sade, bezemesiz olarak yapılmış olan bu diskler içerisinde iki örnek bezemeleriyle dikkat çekmektedir. **Kat. No. 4** te bulunan diskin orta kısmında bulunan bombeli alan üzeri çizgisel çiçek bezemeyle süslenmiştir. **Kat. No. 6** da bulunan yuvarlak formu olan bir başka disk üzerinde ise orta kısımda bulunan perçin deliğinin etrafı çiçek şeklinde çizgilerle bezenmiş olup, kenar kısımları iki sıra kabartma noktalarla ve iki sıra bantla çevrelenmiştir. Genel olarak iyi durumda olan disklerin bazılarının kenarlarında kırıklar bulunmakta olup, yüzeylerinde korozyon vardır.

Resim 4. Merkez Kısmı Bombeli Disk Kat. No.4

3.1.1.2. Merkez Kısmı Topuz Biçimli Diskler

Toplam 16 tane olan bu disklerin merkezi kısmı topuz formudur. Hepsinin ortak özelliği alt kısımlarında tam ortada yer alan ip /halka deliklerinin bulunmasıdır. İncelediğimiz bu tip disklerin çapları 7,8 cm.-4,7 cm. arasında değişmektedir. (**Kat. No. 9-10-11-13-14-15-16-17-18-21-22 Lev. XIV-XV-XVI-XVII-XVIII-XIX / Çiz. No.2a-2b-2c-2e-2f-2g-2h-3a-3b-3e-3f, Res. No. 3c-4a-4b-5a-5b-6a-6b-6c-7c-8a**). Sağlam durumda olan disklerin yüzeylerinde yer yer korozyon ve aşınmalar vardır. **Kat. No. 9 ve 11 de** bulunan disklerin topuz kısımlarının hemen altında sıra halinde çizgisel bezemeler bulunmaktadır.

Resim 5. Merkez Kısmı Topuz Biçimli Disk Kat. No.9

3.1.2. Çanlar

Toplumda daha çok çingirak olarak bilinen çanlar, şekil olarak genellikle ortasında bulunan dikey ya da top başlıklı çubukvari bir aparata sahip ve bu aparatın çanın kasnak kısmına her hareket halinde çarpması sonucu ses veren bir aksamdır. Çanlar konusunda, biçim ve form bakımından çeşitli ve çok farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Bunlardan ilk sınıflandırmada sırasıyla; dikdörtgen sekiz yüzlü formlar, dikey kesikli konik formlar ve basit konik formlar yer alır¹⁰⁹. İkinci

¹⁰⁹ Ursula Seidl, "Horse Trappings" *Urartu A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.* (Ed.R. Merhav) Jerusalem 1991, 80.

sınıflandırmada ise açık kafes (open-cage) ve kuş kafesi (bird-cage) formları yer almaktadır¹¹⁰. Bu formlara sahip olan çanların ana malzemesi genellikle bronz olup, bazı nadir örneklerde çanın orta kısmında bulunan dikey aparatın demirden eklendiği de bilinmektedir.

Tez konumuzun önemli bir bölümünü oluşturan çanlar, atların hem çene altına hem de boyun bölgesinde kullanım görmektedir. Çanların kullanım amacı konusunda farklı öneriler söz konusudur. Ses çıkaran bir süs eşyası olarak kullanılması, bir prestij eşyası olarak kullanılması ya da dini bir ritüellerde bir obje olarak kullanılması bu öneriler arasındadır. Çanların kullanımı MÖ II. Binlere kadar gittiği görülmektedir. Erken dönem formları daha küçük olup, I. binde bunların daha da büyüdüğü gözlemlenmiştir¹¹¹. Doğu Anadolu, Mısır, Suriye, Güneybatı İran ve Mezopotamya’da bolca çan örneği görülür. Tabii ki ortada fark edici bölgesel özelliklerin olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Urartu döneminde en erken çan örneğini Kral Menua (MÖ 810-786) döneminde görüyoruz. Bu en erken örneğin geliş yeri tam Dizgin Kale olup satın alma yolu ile Van Müzesi’ne kazandırılmıştır. Söz konusu çanın gövdesi bronz, dil kısmı demirdendir. Çan üzerindeki yazıttan anlaşıldığı üzere yazıtından anlaşıldığı üzere Kral Menua ¹¹² (MÖ 810-786) dönemine tarihlendirilmelidir (**Res. 4a**). Yine Kral Menua dönemine tarihlendirilip gövdesi bronz- dili demir olan, Kuzey Batı İran’da bulunup satın alma yoluyla Ashmolen Museum Department of Antiquities/Oxford Müzesi’nde sergilenen bir çan¹¹³ da aynı şekil özelliklerini gösterir. Doğu Anadolu bölgesi içinde güzel bir örnek teşkil eden ve Dizgin Kale’den ele geçirildiği tahmin edilen bir çan¹¹⁴ da Van Müzesi’nde bulunmaktadır (**Res.4b**). Satın alma yolu kullanılarak müze envanterine dahil edilen bu eserin de diğer verdiğimiz örnekler gibi gövdesi bronz, dil kısmı demirdendir. Eser üzerindeki yazıtından anlaşıldığı üzere I. Argišti (MÖ 786-764) dönemine aittir (**Res.4c**).

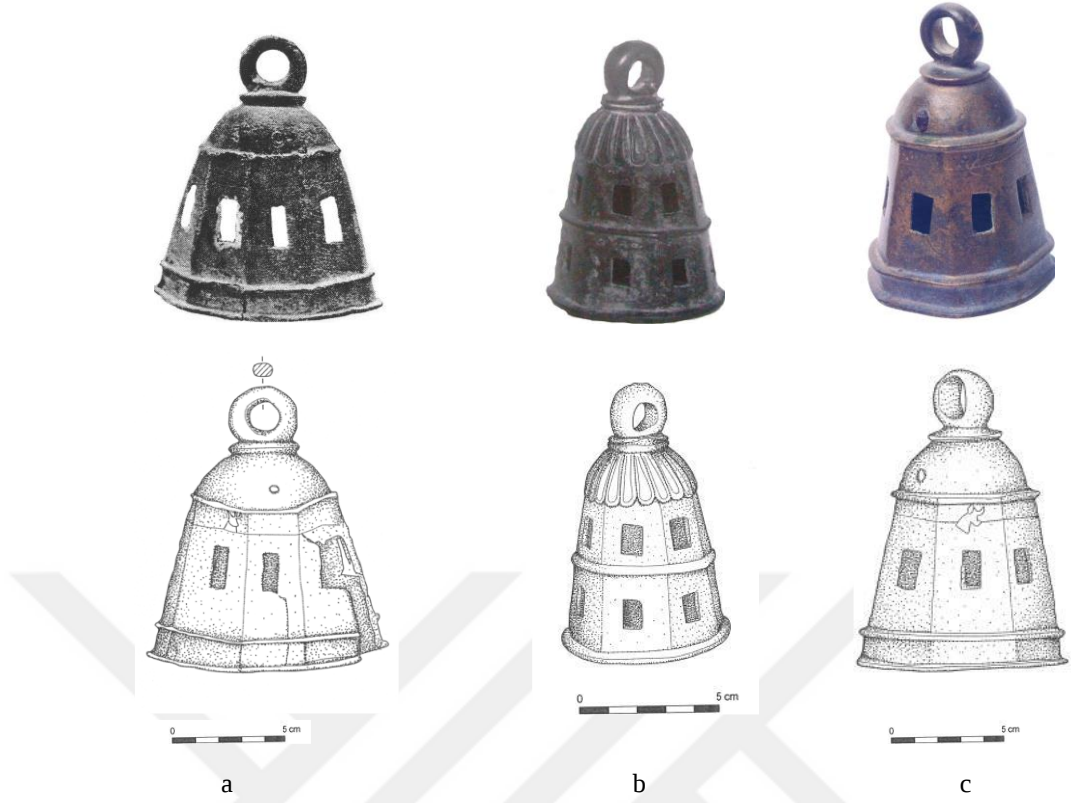
¹¹⁰ M.Castelluccia and R. Dan.“Some Remarks on Urartian Horse Harnesses”. *Pearls of the Past, Studies on Near Eastern Art and Archaeology in Honour of Frances Pinnock*. Ed. Marta D’Andrea, Maria Gabriella Micale, Davide Nadali, Sara Pizzimanti and Agnese Vacca, Germany 2019, 187.

¹¹¹ Paul Calmayer, “Zur Genese altiranischer motive II. Der Leere Wagen (tafel 10-17)” *Arkeologische Mitteilungen aus Iran N.F.* 7 Eng. Bd 1,1974, Berlin, 49

¹¹² Belli, *Van Bölge Müzesindeki Çivi Yazılı Urartu Tunç Eserleri*, 201.

¹¹³ Seidl, *Bronzekunst Urartus*, 115, 116,

¹¹⁴ Seidl, *Bronzekunst Urartus*, 115, Belli, *Van Bölge Müzesindeki Çivi Yazılı Urartu Tunç Eserleri*, 203.

Resim 6 a. Van Müzesi’nden Menua dönemi bronz çan örneği (Belli, 1976/77: 201, Res. 9) **b.** Dizgin Kale’den ele geçirildiği tahmin edilen bir çan örneği (Muscarella, 1978: 65, Res. 3 Seidl, 1991b: 94, 95, Res. 59 Seidl, 2004: 115, 116, Lev. 34/c) **c.** Van Müzesi’nden I. Argishti dönemi bronz çan örneği (MÖ 786-764) dönemine ait çan (Belli, 1976/77: 203, Res. 10 Seidl, 2004: 115, Çiz. 86)

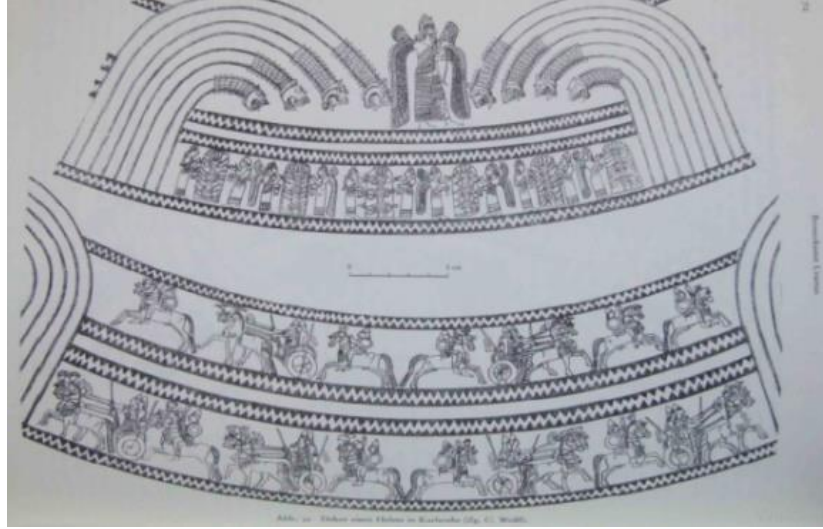
Çanlar daha kolay şekil verilebilen bronzdan yapılmış ve genellikle içi boş döküm tekniği kullanılmıştır. Çoğunlukla bezemesiz olarak karşımıza çıkan örnekler, çok nadir de olsa dil ve tutamak kısmı demir olarak da ele geçirilmiştir. Bazı formlarda ise yine bezeme ya da süsleme öğeleriyle ilişkilendirilen geometrik şekilli –üçgen, kare, dikdörtgen- açıklıklar/pencereler yer almaktadır. Bu açıklıkların bir kısmının üzerinde çivi yazısı ve hayvan başı işlendiği görülmüştür. Genellikle tek satırdan oluşan çivi yazıları çanların gelişim aşamalarının ortaya konmasında ve tarihlendirilmelerinde büyük önem taşımaktadır¹¹⁵.

Urartu çanlarının tam olarak nasıl ve nerede kullanıldığını genelde Urartu tasvir sanatından öğreniyoruz. Hakkında bilgi sahibi olduğumuz bir miğfer¹¹⁶ (**Res.5a**) ve birkaç kemer üzerinde at, at arabaları yahut atlı sahneler bulunmaktadır. Buradaki

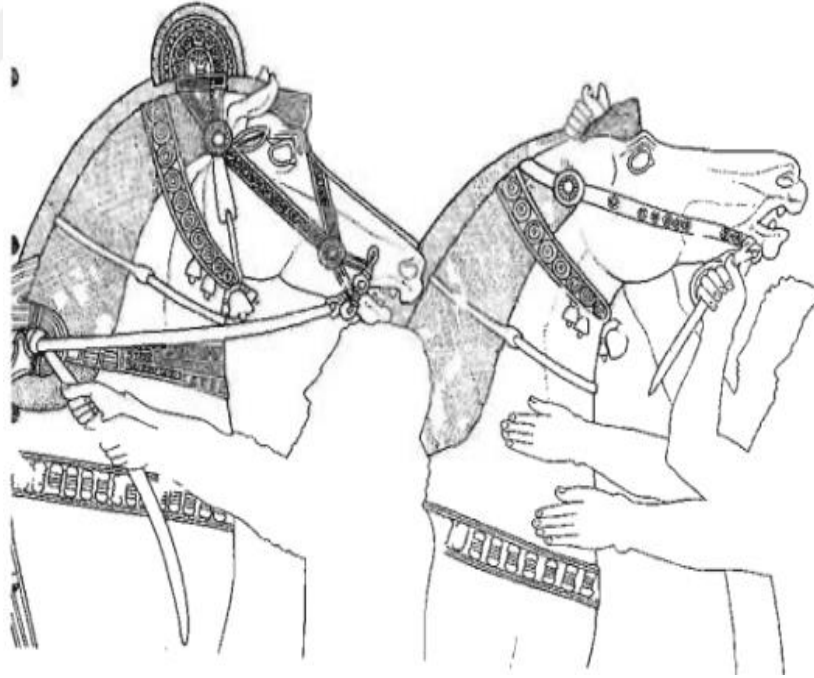
¹¹⁵ Çavuşoğlu, *Bir Grup Urartu At Koşum Parçası*, 407

¹¹⁶ Özgen, “The Urartian Chariot Reconsidered I. Representational Evidence, 9th-7th Centuries B.C.”, *Anatolica*, X, Leuven, 1983, 116-117, fig.11-12; E.Rehm, *Kykladen and Alter Orient, Bestandskatalog des Badischen Landesmuseums*, Karlsruhe, 1997, 211 Abb.386; Ursula Seidl; *Bronzekunst Urartus*, 72

sahnelerde çanların atların boyun kısmında olduğu görülmektedir. Yine dönemsel olarak, Assurbanipal (MÖ 668-627) dönemine tarihlendirilen Ninive Kuzey Sarayı C odası kabartmalarında çanlar, atların boyun kısımlarında aşağı durur şekilde tasvir edilmiştir (**Res. 5b**).¹¹⁷

a

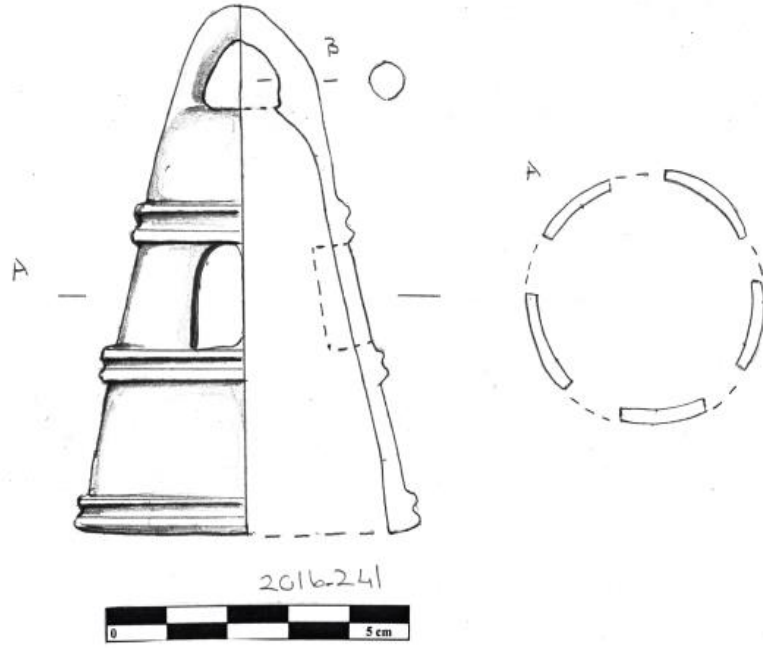
b

Resim 7 a.Urartu bezemeli miğfer (ayrıntılı çan bezemesi) (Seidl 2004, 72, Abb.32, Rehm, 1997, 211, Abb.386, Özgen, 1983, 116-117, fig.11-12) **b.** Ninive Kuzey Sarayı C odası kabartmasında çan betimlemesi (Littauer-Crouwel 1979)

¹¹⁷ Littauer-Crouwel, 117.

3.1.2.1. Konik Biçimli Çanlar

Tez konusunu oluşturan at koşum takımları içerisinde yer alan, on üç tanesi müsadere yoluyla, iki tane satın alma ve üç tane bağış yoluyla gelen toplam on sekiz adet çan tez kapsamında incelenmiştir. Urartu çanlarında olduğu gibi müze koleksiyonunda bulunan çanlarda içi boş döküm tekniği ile yapılmışlardır. Çapları 5,3 cm-1,2 cm arasında değişen çanların hepsi konik biçimli olup tutamakları gövdeyle beraber dökülmüştür. Bazı örneklerin gövdelerinin üzerinde üçgen biçimli **(Kat. No. 27-38-39-40 Lev. XX-XXII / Çiz. No. 4c-5g-5i-5e Res. No. 9c-11c-11d-11f)** ve kare biçimli **(Kat. No. 33-41 Lev. XXI-XXII / Çiz. No. 4i-5h, Res. No. 10a-11e)** pencere tarzı açıklıklar bulunmaktadır. Bu açıklıkların süslemeden çok çıkarılan sesin daha güçlü çıkması için yapıldığı tahmin edilmektedir **(Kat. No. 26-42 Lev. XX-XXII/ Çiz. No. 4b-5e, Res. No. 9b-11f)**. Bir çingirak gövdesinin yan kenarında dikey bir kesik yer almaktadır **(Kat. No. 25, Lev. XX / Çiz. No.4a, Res. No.9a)**. Bazı çingirakların ağız kenarında bazılarını ise yüzeylerinde kabartma yiv bulunmaktadır **(Kat. No. 29-30 Lev. XX/ Çiz. No. 4e-4f Res. No.9e-9f)**. Bilinen örneklerin dışında iki tanesinin taban kısmı kapalı olarak üretilmiştir **(Kat. No:28-31 Lev. XX-XXI/ Çiz. No:4d-4g, Res. No.9d-10a)**. Geriye kalan çan örneklerinde ise dikey açıklık, pencere boşluğu gibi ayırt edici özellikler bulunmamakla birlikte bezemesizlerdir **(Kat. No. 32-34-35-36-37 Lev. XXI-XXII/ Çiz. No4h-5a-5b-5c-5d, Res. No. 10b-10d-10e-10f-11a)**. Urartu yerleşim alanları ve mezarlarında ele geçen çanlarda olduğu gibi müzemiz koleksiyonunda bulunan çanlarda ölçüleri bakımından farklılık göstermektedir.

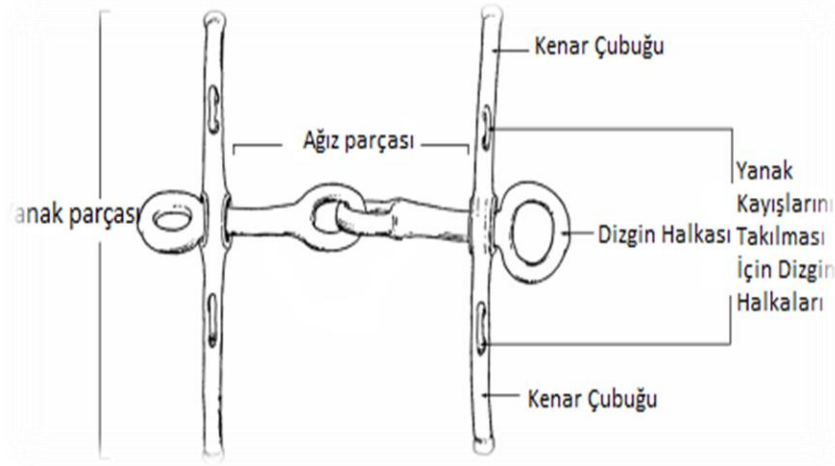
Resim 8. Konik Biçimli Çan Kat. No.41

3.1.3. Gemler

Atları rahatça kontrol etmek ve yönlendirmek amacıyla hayvanın ağız kısmına yerleştirilen gemler; ağızlık ve yanaklık parçalarından meydana gelir. Atın ağız kısmına yerleştirilen parçaya ağızlık, iki taraftan dışarıya taşan ve asıl harekete yön veren kısma ise yanaklık denir¹¹⁸ (Şekil 2). Form olarak çok fazla değişiklik göstermeyen ağızlıklar ya düz çubuk formundadır ya da çengel halka şeklinde birbirine geçmiş iki parça halinde katlanır durumdadır. Bu iki parçalı katlanan tip ağızlıklar bazen burmalı şekilde olabilmektedir. Gemin ağızlık parçalarının yanlarında atın ağzının dışında kalan yanaklıklara dizgin ve baş kayışları bağlanır. Bu kayış bağlama özelliğinden dolayı yanaklık üzerinde delik ya da halkalar bulunur. Bu halka ve delikler değişik formlarda karşımıza çıkar¹¹⁹. Yanaklıkların boyutları ortalama 15cm civarında, dizgin halkaları dahil ağızlık genişlikleri ise 10-20 cm arasında değişmektedir. Bu gemler Urartulu ustalar tarafından genelde ağırlıklı olarak bronzdan, çok nadir de olsa demirden elde edilmiş olup döküm tekniği ile üretilmişlerdir.

¹¹⁸Recep Yıldırım, "Urartu At Gemleri", *Belleten* Sayı: 200 Cilt: LI, 1987, 442

¹¹⁹Yıldırım, 444

Şekil 2. Bronz bir gemin parçaları. Castelluccia M, Dan, R. 2014, s. 44'ten alınarak düzenlenmiştir.

Urartu gemleri 3 tipte karşımıza çıkarlar. Sabit yanaklılar, oynar yanaklılar ve yanaklıksız (kantarma) gemler. Bu 3 tipinde ortak noktası ağızlıkların burmalı ya da düz çubuk formu olup, metallerle birleştirilmiş olmalarıdır¹²⁰. Sabit yanaklıklar gemlerde ya yanaklık ile ağızlık birlikte dökülmüş ya da gemin ağızlığı ile yanaklıklar birbirine perçinlenmiştir.

Gemlerin bu durumu kullanım açısından kolaylık sağlamıştır. Bu tip gemlerin ağızlıkları katlanan formda burmalı veya üzeri dikenli ya da birbirine geçmeli üç büyük halka ağızlığı meydana getirecek şekildedir.¹²¹ Ağızlık parçasının yanlarında bulunan yanaklıklara başlık kayışlarının bağlanması için değişik formlarda halka ve delikler açılmıştır. Ağızlığa sabitlenen yanaklıklar ebat ve biçim yönünden farklılık göstermektedir. Yanaklık uçları zaman zaman kuş, at, boğa başı, hayvan toynağı biçiminde olduğu gibi mantar formunda olanlar vardır. Bu örnekler genellikle yazıtlı örneklerinden hareketle II. Argişti ve II. Sarduri dönemlerine tarihlendirilmektedir¹²².

Oynar yanaklı bir diğer deyişle hareketli yanaklı gemlerde yanaklıklar orta kısımlardaki boru şekilli delik sayesinde ağızlık çubukları üzerinde sola ve sağa rahatça hareket etmektedir. Burmalı ve düz çubuk şeklinde olan ağızlıklar katlanabilir durumda olup, ağızlık parçaları çengel tel ya da metal telle birleştirilmiştir. Yazıtlı örnekleri kral Menua dönemine aittir¹²³. Yanaklıksız kantarma gemler katlanabilir formda olup,

¹²⁰ Kuvaç-Gökçe,60, Yıldırım,1987;

¹²¹ Yıldırım, 458

¹²² Yıldırım, 454

¹²³ Yıldırım, 442

birbirine bağılı iki düz çubuk veya tel şeklindeki metallerin burulmasıyla meydana gelmişlerdir. Ağızlıkların her iki ucunda dizgin halkaları bulunmakta olup bunlar ortada bulunan halkalardan daha büyüktür. Bu halkalar yanaklık bulunmadığından dizginlerin yanı sıra başlık kayışı halkasının da bağlanabildiği halkalardır. Bu tür gemlerin uysal atlar için kullanılmış olduğu düşünülmüştür¹²⁴.

Gemlerin en erken örnekleri Kafkasya'da ve Mezopotamya 'da (Asur Krallığı'nda) görülmektedir. Farklı formlara sahip olan bu aksamaların ilk türü ise sabit yanaklıklılı gemlerdir. Bu gem türü içinde Kuzey Kafkasya Koban (Osetia) bölgesi¹²⁵ kazılarında ele geçen bazı örnekler hayvan protomludur. Bu bölgede ele geçen gemler MÖ 7-4 yüzyılları arasına tarihlendirilirken, Asur'da Sin-ahhe-riba dönemi¹²⁶ (MÖ 704-681) kabartmalarında da bu tip gem örnekleri görülmüştür. Genele baktığımız zaman hemen hemen bütün gemlerde birbirine benzer özellikler görülmektedir. Bu benzer özelliklerin yanında yanaklıklarının uç kısımları hafifçe dışa dönük gemlerin örnekleri ise Asur'da , (MÖ 7.yy) ve Azerbaycan Dolanlar'da¹²⁷ (MÖ 7. yy) bulunmuştur. Bizim tez konumuzla ilişkisi olan Urartu dönemi için en spesifik ve yazıtlı sabit yanaklıklılı gem¹²⁸ ise Karmir Blur'da bulunmuştur ve şuan Ermitage Museum/Leningrad sergilenmektedir. Eser II. Sarduri (M.Ö. 764-734) dönemine tarihlendirilir ve ana malzemesi bronzdur (**Res. 6a**).

Oynar yanaklıklılı gemler için ise en iyi kaynak Boğazköy II. Tabaka'da (MÖ 685-676) ele geçmiştir¹²⁹. Bu oynar yanaklıklılı gemlerin hemen hemen aynıları da Hasanlu ve Tak Kilise'de bulunmaktadır. Oynar yanaklıklılı gemlerin geneline ve özelliklerinin mukayese edilmesi ile MÖ 9-6 yüzyıllar arasına tarihlendirilmeleri daha uygun olmaktadır. Elimizdeki eserlerden en iyi korunmuş olanlarından biri Karmir Blur kazısından ele geçen bronz oynar yanaklıklılı gemdir¹³⁰ ve şu anda Hermitage Museum/Erevan müzesinde yer almaktadır. Bu en erken örnek gem üzerinde isminin

¹²⁴ Yıldırım, 461

¹²⁵ Krupnov, *Drevnyaya Istoria Severnoga Kavkasa*, Akademiya Nauk SSSR,1960,Moskova, 136, 137 arasındaki tablo, 436, Lev.14/5-6, şekil. 32/b.Gökçe, 86

¹²⁶ Hrouda, *Die Kulturgeschichte des Assyrischen Flachbildes*,Saarbrücker Beiträge zur Archäologie 2, 1965 Bonn, 98, Gökçe, 86

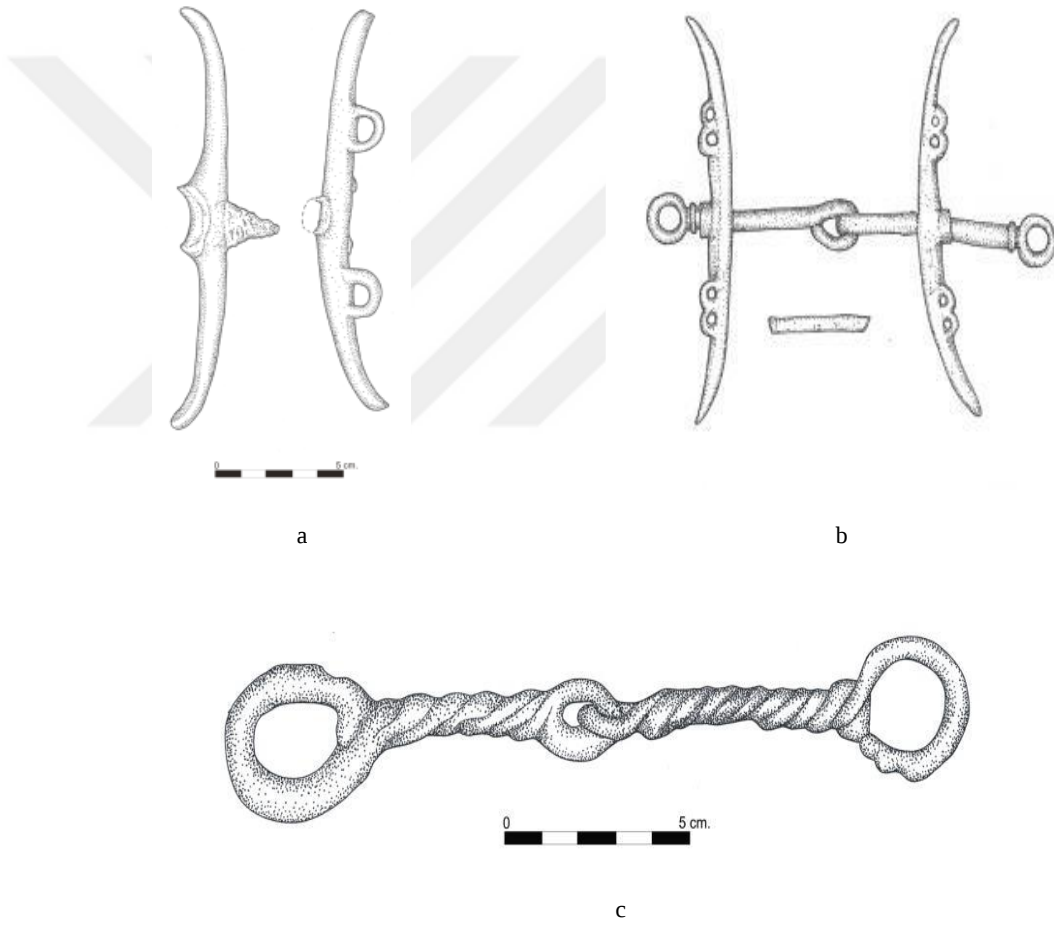
¹²⁷ Azarpay, *Urartian Art and Artifacts*. A Chronological Study, Berkeley/Los Angeles, 1968, 42

¹²⁸ Yıldırım, *Urartu At Gemleri*, 447

¹²⁹ Boehmer, *Die Entwicklung Der Glyptic Während Der Akkad Zeit, Untersuchungen zur Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, Band 4, Berlin, 1965.s.162

¹³⁰ Piotrovskij, Karmir Blur III, 43, Piotrovskij, *Urartu*, çiz. 77, Belli, *Oynar Yanaklı Urartu At Gemleri*, 379;Yıldırım, *Urartu At Gemleri*, 442

kazındığı Kral Minua (M.Ö. 810-786) dönemine aittir **(Res. 6b)**. Üçüncü tür olan yanaklıksız gemler bulundukları yerler ve özellikleri ile çoğunlukla farklı tarihlere atfedilmiştir. Örneğin Hasanlu'da bulunanlar MÖ 9-8. yy, Babajan'da bulunan at mezarındaki yanaklıksız gemler ise MÖ 7. Yüzyıla ve Persopolis'tekiler MÖ 800'lere tarihlendirilmektedir. Görüldüğü üzere erken dönemlerden itibaren yoğun bir kullanım gördüğü kuvvetle ihtimaldir. Bizim incelediğimiz eserler içinde ise Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan Kef Kalesi'nden ele geçmiş bronz bir yanaklıksız gem¹³¹ bulunmaktadır. Eser stil özellikleri bakımından M.Ö. 9.-7. Yüzyılları arasında tarihlendirilir **(Res.6c)**.

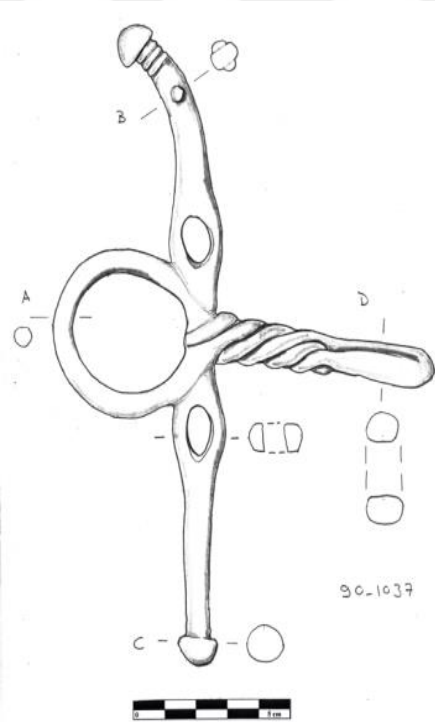
Resim 9 a. Sabit yanaklıklı gem (Piotrovskii, 1970: Çiz. 56, Yıldırım, 1987: Çiz. 24 II.**b.** Oynar yanaklıklı gem çizimi (Piotrovskij, 1955: 43, Çiz. 34, Piotrovskij, 1969: çiz. 77, Groop, 1981: 100, 101 Belli, 1983: 379, Yıldırım, 1987: 442, Çiz. 1c. Yanaklıksız (kantarma) gem çizimi (Yıldırım, 1987: 461, Çiz. 42)

¹³¹ Yıldırım, Urartu At Gemleri, 461.

Tez malzemesini oluşturan gemler; 2 adet sabit yanaklıklı, 15 adet oynar yanaklıklı, 13 adet yanaklıksız olmak üzere 3 farklı tipte karşımıza çıkar. Önceden de belirttiğimiz gibi hepsinde dövme tekniği uygulanmıştır.

3.1.3.1. Sabit Yanaklıklılar

Teze konu olan koleksiyonda sabit yanaklıklı gemler grubunda sayabileceğimiz iki adet gem bulunmaktadır (**Kat. No. 43-44 Lev. XXIII / Çiz. No. 6a-6b, Res. No. 12a-12b**). İki örnekte 1990-1991 yıllarında satın alma yoluyla müze koleksiyonuna dahil olmuştur. Bronz olan eserlerden birinin yanaklığı kırık (**Kat. No. 43 Lev. XXIII / Çiz. No. 6a, Res. No. 12a**) diğerinin bir yanaklığı ve ağızlık parçası eksiktir. (**Kat. No: 44 Lev. XXIII / Çiz. No. 6b, Res. No. 12b**) Eserlerde yanaklık ve dizgin halkası birlikte dökülmüştür. Bir yanaklığı eksik olan eser, dairevi kesitli metal çubuğun her iki ucu kabara başlı, bir ucu öne bükülü olup burmalı gem parçası ile bütündür. Sabit yanaklıklı gemler benzer örneklerinden hareketle M.Ö.8. ve 7. yüzyıla tarihlendirilebilir¹³².

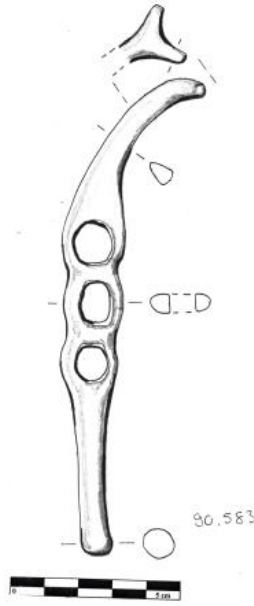
Resim 10. Sabit Yanaklıklı Gem Kat.No.43

¹³² Yıldırım, 454, Gökçe, 86

3.1.3.2. Oynar Yanaklıklılar

Teze konu olan koleksiyondaki bronzdan üretilmiş 15 adet oynar yanaklıklılı gem müzeeye 1990-1991 ve 1992 yıllarında satın alma yoluyla gelmiştir. Söz konusu olan oynar yanaklıklılı gemler sayıca en fazla grubu oluşturmaktadır. Ağzılık ve yanaklık olmak üzere iki parçadan oluşan bu grupta iki eser dışındaki eserler bir gemin yanaklık parçalarıdır. Bahsettiğimiz bu iki eser (**Kat. No.56-57 Lev. XXVI- / Çiz. No.8e-9a, Res. No. 15a-15b**) ağzılık ve yanaklık olarak sağlam durumdadır. Ağza geçen kısmın uçları daire şeklinde halkalı ve birbirine geçmiş şekildedir. Yanaklıklar üzerinde halkalar mevcut olup, bunlar gеме ait deri kordonların bağlandığı yerlerdir. Ağzılık parçaları çengel şeklinde birbirine geçmiş durumdadır. Yanaklık parçalarından iki tanesi iki halkalı (**Kat. No.45-46 Lev.XXIII / Çiz. No. 6c-6d, Res. No. 12c-12d**), diğer 11 gem yanaklığı ise üç halkalı olarak yapılmıştır. İki halkalı olan gem yanaklıklılı yay biçimli olup, her iki ucu konimsi ve orta kısımda eşit çapta iki delik bulunmaktadır. Yanaklıklar üzerindeki halkalar eşit aralıklarla dizilmiştir. (**Kat. No. 56 Lev. XXVI / Çiz. No.8e, Res. No.15a**) Üç halkalı yanaklıklar genelde tümdür. Yay şeklinde ve hafif kavisli formda olmaları yönünden benzerlik gösterebilir de uç kısımları açısından farklıdır (**Kat. No.47-48-49-50-51-52-53-54-55-58-59 Lev. XXIII-XXIV-XXV-XXVI / Çiz. No.6b-7b-7c-7d-7e-7f-8a-8b-8c-9a, Res. No. 12b-13b-13c-13d-13e-13f-14a-14c-15a-15b**). Bu tip gemlerden özellikle hafif kavis formulu olanlar benzer örnekleri dikkate alınarak M.Ö.9.yüzyılın sonu – 8.yüzyılın başına tarihlendirilebilir¹³³.

¹³³ Yıldırım, 444, Gökçe, 86

Resim 11. Oynar Yanaklıklı Gem Kat. No.47

3.1.3.3. Yanaklıksız (Kantarma) Biçimliler

Teze konu olan bir diğer grubu oluşturan yanaklıksız (kantarma) gemler toplamda on üç adet olup, bronzdan üretilmişlerdir. Katlanabilir durumda olan bu gemlerin uzunlukları 24,5 cm ile 19,6 cm arasında değişmektedir. İki parçadan oluşan ağızlıklar çengellerle birleştirilmişlerdir. Kantarmasız gemlerden üç tanesi (**Kat. No.65-66-71 Lev. XXXII-XXXIII-XXXVIII / Çiz. No. 10b-10c-11b, Res. No.21-22-27**) düz metal formlu olup, kayış halkaları daire kesitli ve büyük çaplıdır.

İki metal çubuğun ikiye katlanıp ters yönde burulmasıyla oluşturulan (**Kat. No.60-62-63-64-67-68-69-70-72 Lev. XXVII-XXVIII-XXIX-XXX-XXXI-XXXII – XXXIV-XXXV-XXXVI-XXXVII/ Çiz. No. 9b-9d-9c-10a-10d-10e-10f-11a-11c ,Res. No16-18-19-20-23-24-25-26-28**) gemlerin kenarlarındaki dizgin halkaları geniştir. İki parçalı olan ve iki küçük halka ile birbirine bağlanan diğer gemin(**Kat. No.61 Lev.XXVIII / Çiz. No.9c,Res. No.17**) gövde üzeri yivlidir. Bu gemin uçlarında bulunan dizgin halkaları orta kısımdaki halkalara göre büyük yapılmıştır. Yanaklıksız (kantarma) gemler benzer örnekleri gibi M.Ö. 9-6.yüzyıla tarihlendirilebilir¹³⁴.

¹³⁴ Yıldırım, 461,Gökçe,86

Resim 12. Yanaklıksız (Kantarma) Gem) Kat. No.90.1034

3.1.4. Göğüs Plakası

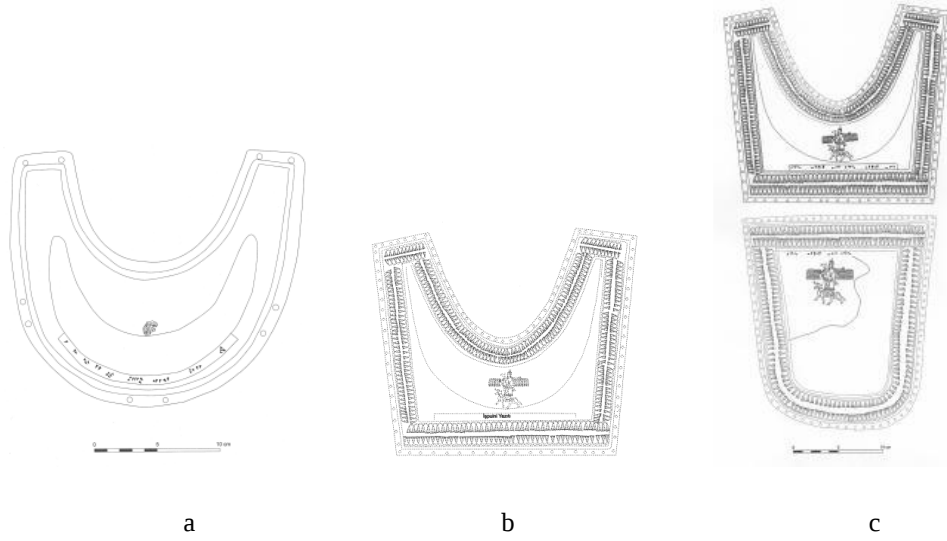
Göğüs plakası ya da günümüzde göğüslük olarak adlandırılan bu aksamın çeşitli işlevlere hizmet ettiği düşünülmektedir. Bu ekipmanın işlevleri arasında ata yönelik herhangi bir darbeyi önlemek, süsleme ya da at binicisinin üzerine oturup atı sürdüğü aksamın kaymasını engellemek veya atın binicisinin sosyal statüsünü yansıtan bir prestij objesi görevi olabilir. Göğüs plakalarının yüzeyinde genellikle birbirine paralel iki adet kabartma bant yer almaktadır. Üzerleri zaman zaman geometrik-bitkisel motifler ve çeşitli konular içeren sahneler ile bezenmiştir.

Urartu at koşum takımları arasında en eski yazıtlı bronzdan yapılmış göğüs plakası¹³⁵, buluntu yeri bilinmemekle birlikte satın alma yolu ile gittiği Prähistorische Staatssammlung Museum Für Vor-und Frühgesch- Hichte/Münich sergilenmektedir. Hilal biçimli bu eser Minua (M.Ö. 810-786) dönemine aittir. **(Res.7a)**

Bir diğer iyi korunmuş göğüs plakası örneği bulunuş ve Reza Abbasi Museum/Tahran sergilenmektedir. Söz konusu bu eser bronzdan yapılmış olup mama önlüğü¹³⁶ formundadır. Eser üzerindeki yazıt bu göğüslüğün Kral Ispuini (M.Ö. 825-810) dönemine ait olduğunu göstermektedir. **(Res.7b,c)**

¹³⁵ Seidl, Bronzekunst Urartus, 110-112,

¹³⁶ Born-Seidl, Schutzwaffen aus Assyrien und Urartu, Mainz am Rhein: Verlag Sammlung Guttman bei Verlag Philipp von Berlin, 1995: 74, Çiz. 63/D, Born-Seidl, Schutzwaffen aus Assyrien und Urartu, 73, Seidl, Bronzekunst Urartus, 110, 111,

Resim 13. a-b.Hilal biçimli göğüs plakası (Seidl, 2004: 110-112, Çiz. 84/a)**c.** Mama önlüğü biçimli göğüs plakası (Born- Seidl, 1995: 73, Çiz. 63/E Seidl, 2004: 110, 111, Çiz. 83/E-B.39

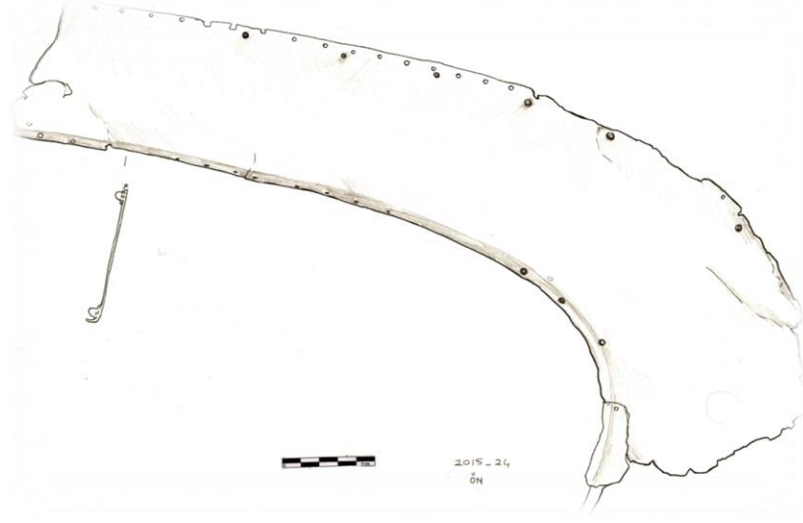
At göğüslükleri Asur kralı II. Assurnasirpal (MÖ. 883-859) ve III. Salmanasser (MÖ. 858-824) dönemine ait kabartmalardaki binek atlarının koşum takımları arasında görülmektedir¹³⁷. Geniş ve uç kısımları yukarıya kıvrık olan Asur at göğüslükleri, boyun ve yeleden yukarı doğru uzanan kısa kayışlarla asılmışlardır. Daha çok geç döneme özgü olan yarım ay biçimli Asur göğüslükleri ise; atın göğsü üzerine değil, çene altından boyun kısmına takılır. 1972 yılında Kuzeybatı İran’da Hasanlu IV. Katta ortaya çıkarılan bir at iskeleti üzerinde göğüslük bulunmuştur¹³⁸.

3.1.4.1. Hilal Biçimli Göğüs Plakası

Tez malzemesi içerisinde tek bir örnek ile temsil edilen hilal biçimli göğüs plakası parçası 44 cm uzunluğunda ve 10,7 cm genişliğinde olup 2012 yılında satın alma yoluyla koleksiyona dahil olmuştur (**Kat. No.73 Lev. XL/ Çiz. No. 11d, Res. No. 29**). Plakanın kenarları boyunca belirli aralıklarla yapılmış ilmek/ip delikleri bulunmaktadır. İlmek/ip delikleri eserin deri ya da kumaşa applike edildiğinin göstergesidir.

¹³⁷ Layard, H: 1867 Niniveh and Babylon. A Narrative of a Second Expedition to As-syria During the Years 1849, 1850 and 1851, London

¹³⁸ Roman Ghirshman, “Notes Iraniennes XIV: Deux Oeillères en Bronze des rois d’Urartu, Artibus Asiae 27, 1964, 35

Resim 14. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden Göğüs Plakası Kat.No.73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

4.1. GENEL DEĞERLENDİRME

Doğu Anadolu'da Van Gölü Havzası merkez olmak üzere kurulmuş olan Urartu Krallığı birbirinden yüksek sıra dağlarla ayrılmış düzlüklerden ve yaylalardan oluşan bir coğrafyaya sahipti. Kurulduğu bölge coğrafik olarak olumsuz şartlara sahiptir. Bu olumsuz tabloya rağmen krallık neredeyse 300 yıla yakın ayakta kalmayı başarmıştır. Bu ayakta kalış merkezi bir yönetimin varlığı, düzenli bir ulaşım ağı ve güçlü bir orduyla mümkün olmuştur. Bu zorlu coğrafyada şüphesiz ki ordu için en işlevsel olan birim süvari birlikleridir. Bu nedenle olmalıdır ki atlar Urartu için her açıdan özel bir öneme sahipti. Bu önemi yazılı belgelerden ve tasvirli sanat eserlerinden biliyoruz. Urartuluların atlar üzerindeki olağanüstü manevralarının, başarılarının, yeteneklerinin at koşum takımlarına kadar yansıdığını görmekteyiz. Madencilikte son derece ileri olan ve farklı birçok madeni işleyen bu topluluk doğal olarak bu yeteneklerini at koşum takımlarının üretiminde de göstererek kendilerine özgü bir işçilikle bu eserleri üretmişlerdir.

Urartu arkeolojine baktığımızda at koşum takımlarının oldukça az araştırılan bir konu olduğunu görmekteyiz. Bunun en önemli nedenlerinden biri sistematik kazılardan ele geçen at koşum takımı örneklerinin azlığıdır. Bugün müzelerde bulunan at koşum takımlarının büyük bir kısmı satın alma, bağış, müsadere gibi yollarla müzelere gelen ve özel koleksiyonlarda sergilenen eserlerden oluşmaktadır. Teze konu olan malzeme grubu da satın alma, müsadere ve bağış yoluyla İstanbul Arkeoloji Müzeleri envanterine kazandırılmış eser gruplarından oluşmaktadır.

Tez kapsamında ele alınan at koşum takımı parçaları içerisinde 24 adet disk, 18 adet çan, 30 adet gem ve 1 adet göğüs plakası parçası bulunmaktadır. Söz konusu bu eserler bronzdan olup, diskler döküm, çanlar içi boş döküm, gemler döküm ve tek bir örnek olarak elimizde bulunan göğüs plakası parçası dövme tekniği ile yapılmışlardır. Bu eserler içerisinde diskler iki örnek dışında genellikle sade, bezemesiz olarak yapılmıştır. Yuvarlak formlu olan bir bu iki disk üzerinde ise orta kısımda bulunan

perçin deliğinin etrafı çiçek şeklinde çizgi bezemeleriyle çevrelenmiştir. Yüzeylerinde yer yer kırıklar ve korozyon bulunmasına rağmen iyi durumdadırlar. **(Kat. No. 1-4-5-6-7-8 Lev. XII- XIII- XIV/ Çiz. No. 1a-1d-1e-1f-1g-1h Res. No. 1a-2a-2b-2c-3a-3b).**

Bir diğer grup olan çanlar, çoğunlukla bezemesiz olmakla beraber bazı formlarda yine bezeme ya da süsleme öğeleriyle ilişkilendirilen geometrik şekilli –üçgen, kare, dikdörtgen- açıklıklar/pencerelere sahiptir. Bilinen örneklerin dışında iki tanesinin taban kısmı kapalı olarak üretilmiştir. **(Kat. No. 28-31 Lev. XX-XXI/ Çiz. No:4d-4g, Res. No.9d-10a)** Genel itibariyle iyi durumda olan bu eserler üzerinde korozyon izleri vardır. Sayı olarak en fazla eser grubunu oluşturan gemlerden sabit yanaklı olan iki eserden birinin yanaklığı, diğerinin ise bir yanaklığı ve ağızlık parçası kırıktır. **(Kat. No.43 Lev. XXIII / Çiz. No. 6a, Res. No.12a)** Ağızlık ve yanaklık olmak üzere iki parçadan oluşan oynar yanaklı gemler sağlam durumda ve tumdur. **(Kat. No.47-48-49-50-51-52-53-54-55-58-59 Lev. XXIII-XXIV-XXV-XXVI / Çiz. No.6b-7b-7c-7d-7e-7f-8a-8b-8c-9a, Res. No. 12b-13b-13c-13d-13e-13f-14a-14c-15a-15b).** Katlanabilir durumda olma özelliklerinden dolayı diğer gemlerden farklı olan yanaklıksız kantarma gemler **(Kat. No.65-66-71 Lev. XXXII-XXXIII-XXXVIII / Çiz. No. 10b-10c-11b, Res. No.21-22-27)** düz metal formlu, iki veya üç metal çubuğun ikiye katlanıp ters yönde burulmasıyla oluşturulmuş olup, sağlam durumdadırlar. Tezimiz içerisinde tek bir eser olarak yer alan hilal biçimli göğüs plakası parça olarak elimizde olup, üzerinde yer yer kırıklar, kopmalar bulunmaktadır. **(Kat. No.73 Lev. XL/ Çiz. No.11d,Res. No.29).** Üzerinde bezeme bulunmamakla birlikte perçin/ip delikleri dikkati çekmektedir.

Diskler kendi içlerinde tipolojik olarak merkez kısmı bombeli olanlar **(3.1.1.1)** ve merkez kısmı topuz biçiminde olanlar **(3.1.1.2)** olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Urartu'da kullanılan diskler tip, şekil, tarihsel olarak birbirlerinden farklılıklar göstermekle beraber, bazılarında krali yazıtlarda bulunmaktadır. İşpiuni (MÖ 830-810) ve Menua (MÖ 810-786) dönemlerine tarihlendirilen ve buluntu yeri Doğu Anadolu Bölgesi olan **(Res. 3a, 3b)** iki bronz disk ve I.Argiştı (MÖ 786-764) dönemine tarihlendirilen Karmir Blur'da 36 No'lu Odadan ele geçen bronz disk **(Res. 3c)** gibi yazıtlı örneklerinden yola çıkarak ve benzer örneklerden hareketle elimizde bulunan diskleride yazıtsız olmalarına rağmen; yazıtlı örneklerine olan benzer özelliklerinden dolayı MÖ 9.yy sonlarına

tarıhlendirmektedir. Çeşitli tipleri bulunan disklerin benzerler rnekleri Assur¹³⁹ tasvirli sanat eserlerinde, Karkamıř¹⁴⁰’ta bulunan bir kabartma üzerinde, buluntu olarak Hasanlu, Marlık ve Zıwiye gibi komşu kültürlerden de bilinmektedir¹⁴¹.

İncelediğimiz diğerk bir eser grubunu oluşturan çanlar tipolojik olarak konik formlu tiptedirler **(3.1.2.1)**. anların en erken yazıtlı rnekleri Menua (M 810-786) dönemine aittir. Tez konusu kapsamında incelediğimiz konik biçimli çanlar yazıtlı olmamalarına rağmen stil ve şekil açısından benzerliklerinden dolayı buluntu yeri kesin olmayan ve satın alma yoluyla Van Müzesi’nde bulunan **(Res.4a-b)** ve Kuzeybatı İran’da bulunup Dizgin Kale’den ele geçen yazıtlı an örneklerinden **(Res. 4c)** hareketle M 9. yy tarihlendirilmiştir.

Bir kontrol aksamı olan, ağızlık ve yanaklık kısımlarından meydana gelen gemler; sabit yanaklıklılı **(3.1.3.1)**, oynar yanaklıklılı **(3.1.3.2)**, yanaklıksız (kantarma) **(3.1.3.2)** olmak üzere 3 farklı tipte karşımıza çıkar. Sabit yanaklıklılı gemler için örnekler yetersiz olsa dahi Karmir Blur’da ele geçen örnekten **(Res. 6a)** hareketle M.. 8. yüzyılın ikinci çeyreğine, sayıca en fazla olan oynar yanaklıklılı gemler geneli halkalı olarak geçmeli şekilde üretilmiş, şekil özellikleri açısından kavisli olmaları ya da yay şeklinde olan uç kısımları baz alınarak **(Res. 6b)** yine Karmir Blur kazısından ele geçen örneklerinden M 9. yüzyıl sonu 8. yüzyıl başına tarihlendirilmişlerdir. Yanaklıksız biçimli gemler ise Kef Kalesi’nden ele geçmiş bronz bir yanaklıksız gem **(Res.6c)** stil özellikleri bakımından M.. 9.-7. yüzyılları arasında tarihlendirilir. Sabit yanaklıklılı gemlerin benzer rnekleri, Kafkasya’da Koban (Osetia) blgesinde¹⁴² ve Assur¹⁴³ dönemi kabartmalarında görülmektedir. Oynar yanaklıklılı gemlerin benzerleri, Boğazköy II. Tabakası¹⁴⁴, Hasanlu ve Tak Kilise’de ortaya çıkarılmıştır. Yanaklıksız (kantarma) gemlerin benzer rnekleri Boğazköy I. tabaka, Hasanlu, Babajan ve Persopolis’de bulunmuřtur¹⁴⁵.

İncelediğimiz eserler için sadece 1 rneğili bulunan göğüs plakası parçası, göğüs plakalarının en erken yazıtlı rnekleri Kral İşpuini (M 830-810) dönemine ait

¹³⁹ Madhloom, *The Chronology of Neo-Assyrian Art*, London 1970, Lev. VIII/1-10.

¹⁴⁰ Madhloom, Lev. XIV/4

¹⁴¹ Gökçe,102

¹⁴² Krupnov, 136, 137

¹⁴³ Hrouda, 98.

¹⁴⁴ Boehmer, 162

¹⁴⁵ Gökçe,100

olduğundan yazıtlı örneklerinden yola çıkarak MÖ 9.yy sonlarına tarihlendirilmiştir. Benzer örnekleri, Assur görsel sanatları¹⁴⁶ ile Elmalı-Bayındır¹⁴⁷, Hasanlu kazılarında buluntu olarak ele geçmiştir.

Tez kapsamında incelemiş olduğumuz at koşum takımları hem tip hem de üretim tekniği açısından bugüne kadar bilinen Urartu örneklerinden çok da farklı olmayıp ortak özellikler gösterir. Örneğin çanlar boyun altında ya da kayışlarda süsleme elemanı olarak, gemler atları rahatça kontrol etmek ve yönlendirmek amacıyla hayvanın ağız kısmında, diskler atın başına çenesi vasıtasıyla takılan gemler için bir bağlantı noktası oluşturmakta ve göğüs plakası ise ata yönelik herhangi bir darbeyi önlemek, süsleme ya da at binicisinin üzerine oturup atı sürdüğü aksamın kaymasını engellemek veya atın binicisinin sosyal statüsünü yansıtan bir prestij objesi olarak kullanılmıştır

¹⁴⁶ H. Layard, *The Monuments of Nineveh: From Drawings made on the Spot*, London 1849, Lev. 11, 21, 28

¹⁴⁷ Serhan Gündüz, *M.Ö. I. Binin İlk Yarısında Anadolu Tasvir Sanatında Arabalar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000, 177.

4.2. SONUÇ

Zorlu bir coğrafyada yaşam süren Urartuların, küçük federasyonlar halindeyken bir imparatorluğa dönüşmesi asla tesadüf değildi. Zor olan şeyleri kolaylaştırmak, uzak mesafeleri neredeyse o günün şartlarına uygun olarak yarı yarıya indirmek mükemmel bir dönüşüm olmalıydı. Atın binek olarak kullanılması, yük taşımacılığı ve ticari ayağı hatta ayrıca güçlü bir ordunun vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi, Urartu'yu yaşamış olduğu dönemin parlayan yıldızı haline getiren önemli etkenlerden biriydi.

Hâkim olduğu coğrafyadaki maden yataklarını iyi değerlendiren ve becerikli maden ustalarına sahip olan Urartular bunu üretmiş oldukları metal eserlerle kanıtlamışlardır. Urartu ustalarının farklı birçok madeni işledikleri ele geçen arkeolojik buluntulardan anlaşılmaktadır. Urartular birçok eseri üretmek için kullanmış olduğu bronzu kendi sosyal yaşamı ve ekonomisinde önemli bir yere sahip olan at için koşum takımlarını üretmede de kullanmıştır. At koşum takımlarının bu denli fazla kullanılması sosyo- kültürel hayatlarında atın ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Tezimizde incelediğimiz İstanbul Arkeoloji Müzeleri koleksiyonunda bulunan ve arkeolojik kontekstleri bilinmeyen at koşum takımları 73adet olup, eserlerin ana üretim maddesi bronzdur. Çalışmamızda gemler, çanlar, diskler ve göğüs plakası gibi Urartu at koşum takımlarına ait parçalar incelenirken şimdiye kadar yayınlanmış eserler ve betimleme sanatında görülenler dikkate alınarak, eserler kendi içlerinde tiplerine göre sınıflandırılarak tipolojik açıdan değerlendirilmişlerdir. Urartu at koşum takımlarının tipolojik açıdan tarihlendirilmesi çok mümkün değildir. Bu nedenle bu konudaki en önemli unsur üzerlerinde bulunan krali yazıtlardır. Bizde at koşum takımlarının yazıtlı örneklerinden yola çıkarak elimizde bulunan eserlerin sınıflandırmasını ve tarihlendirilmesini yapmaya çalıştık.

Urartu arkeolojisinde önemli bir yere sahip olan at koşum takımlarına ait yapılan araştırmalara baktığımızda çok az araştırılan bir konu olduğu göze çarpmaktadır. Genellikle eserlerin sistematik kazılardan gelmemesi, bu eser grubunun homojen bir grup olması, kendi içerisinde fazlaca çeşitlilik göstermemesinden dolayı Urartu'nun kültürünün kendi içerisinde değerlendirilebilecek homojen bir malzeme grubu olduğu görülmektedir. Sonuç olarak bu çalışmayla ortaya koymaya çalışılan somut

gerçeklerden biri de bu malzeme ışığında herhangi bir sorunsalı çözmenin ötesinde az sayıda çalışılmış olan at koşum takımlarına yeni bir koleksiyonla zenginlik katmaktır.

DİSKLER

Merkez Kısmı Bombeli Diskler

Katalog No: 1

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.1

Buluntu Yeri: Muş, Varto, Ocak Köyü

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 88.194 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 29.11.1988

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

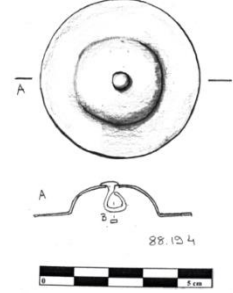
Çizim No: 1a

Resim No: 1a

Boyutları: y: 1,1cm ç: 3,7 cm

Benzerleri: Belli, 1976-77: 178, 179, Çiz. 1, Lev. I/1-2 Seidl, 2004: 78, Çiz. 59/a

Tanımı: Disk merkezi kısmı bombeli formludur. Disk yuvarlak formludur. Üzeri hafifçe oksitlenmiş ve aşınmıştır. Yuvarlak bir gövde ve ortasında yarım küre şeklinde tepelikten oluşmaktadır. Bu yarım kürenin üzerine bir çivi geçirilmiş olup, çivinin ucu bükülerek çıkması önlenmiştir. Eser tümdür.

Katalog No: 2

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90. 1197 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 12.06.1990

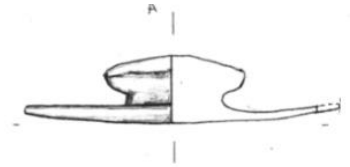
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 1b

Resim No: 1b

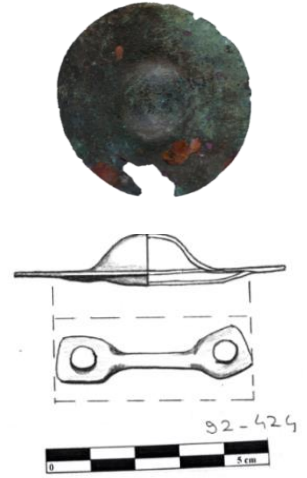
Boyutları: y: 1,2cm ç: 5,7 cm

Tanımı: Disk merkezi kısmı bombeli formludur. Disk yuvarlak formludur. Üzeri oldukça oksitlenmiş ve aşınmıştır. Yüzeyin kenarlarında kırık ve yer yer kopuklar mevcuttur. Dış bükey plakanın üzerinde elips şeklinde tutamak bulunmaktadır.

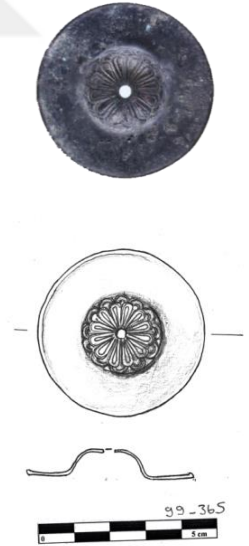

Katalog No: 3**Adı:** Disk**Malzemesi:** Bronz**Tip No:** 3.1.1.1**Buluntu Yeri:** Doğu Anadolu**Bugün Bulunduğu Yer:** İstanbul Arkeoloji Müzeleri**Müze Envanter No:** 92.424 (EŞEM)**Müze Geliş Tarihi:** 10.09.1992**Müze Geliş Şekli:** Satın Alma**Çizim No:**1c**Resim No:**1c**Boyutları:** y:1,8 cm ç:5,8 cm

Tanımı: Disk merkezi kısmı bombeli formludur. Disk yuvarlak bir gövde ve ortasında yarım küre şeklinde tepelikten oluşmaktadır. Eserin üzeri oksitlenmiş ve aşınmış olup, dış sınırında kopuk ve küçük bir kısım kırıklar bulunmaktadır. Alt kısmında perçinli halka ve geçiş yeri mevcuttur.

Katalog No: 4**Adı:** Disk**Malzemesi:** Bronz**Tip No:** 3.1.1.1**Buluntu Yeri:** Ağrı, Gültepe Köyü**Bugün Bulunduğu Yer:** İstanbul Arkeoloji Müzeleri**Müze Envanter No:** 99.365 (EŞEM)**Müze Geliş Tarihi:** 09.02.1998**Müze Geliş Şekli:** Satın Alma**Çizim No:**1d**Resim No:**2a**Boyutları:** y: 0,8cm ç:4,4 cm**Benzerleri:** Özgen, 1979: 138, Çiz. 19 Özgen, 1984: 105, Çiz. 30

Tanımı: Disk merkezi kısmı bombeli formludur. Disk yuvarlak formlu olup, ortası kubbe biçiminde kabarık, etrafında geniş bir kenar bandı bulunmaktadır. Kubbenin orta kısmı yuvarlak delikli ve deliğin etrafında çizgisel çiçek yapraklarıyla süslemeler mevcuttur.

Katalog No: 5

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2014. 55 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 02.12.2014

Müzeye Geliş Şekli: Bağış

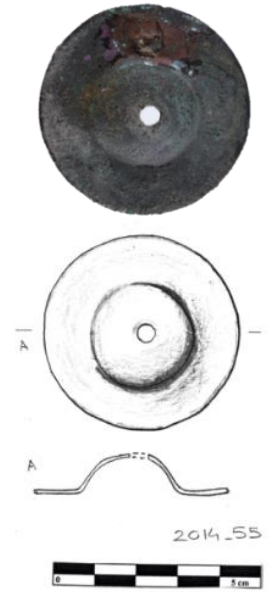
Çizim No:1e

Resim No:2b

Boyutları: y:0,9cm ç:4,4 cm

Benzerleri: Burney, 1966: 77, 78, Lev. XI/d

Tanımı: Disk merkezi kısmı bombeli formludur. Disk yuvarlak biçimlidir. Ortası kubbe biçimli olup, merkezde küçük bir delik bulunmaktadır. Yüzeyi oldukça yıpranmış ve korozyona uğramıştır.

Katalog No: 6

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2014. 56 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 02.12.2014

Müzeye Geliş Şekli: Bağış

Çizim No:1f

Resim No:2c

Boyutları: y: 0,8cm ç:6,2 cm

Benzerleri: Seidl, 1991a: 78, 93, Res. 54/a-b

Tanımı: Disk merkezi kısmı bombeli formludur. Disk yuvarlak biçimlidir. Ortası kubbe biçimli olup merkezde küçük bir delik bulunmaktadır. Orta kısımda deliğin çevresi çiçek şeklinde çizgilerle süslüdür. Kenar kısmı ise iki sıra kabartma noktalarla doldurulmuş iki bant ile çevrelenmiştir. Kenarlarda eksik parçalar vardır. Yıpranmış ve korozyona uğramıştır.

Katalog No: 7

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.1

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2015.138 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 11.09.2011

Müze Geliş Şekli: Müsadere

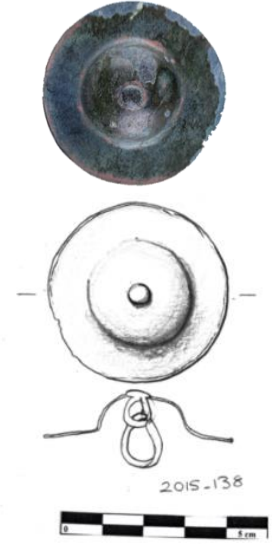
Çizim No:1g

Resim No:3a

Boyutları: yük:1,1 cm ç: 4,1 cm

Benzerleri: Belli, 1976-77: 182, 183, Çiz. 4, Res. 4 Seidl, 2004: 78, Çiz. 39/d

Tanımı: Disk merkezi kısmı bombeli formludur. Merkezde büyükçe kubbe şeklinde bir çıkıntı vardır. Merkezdeki deliğe uç kısmı halka biçiminde bükülmüş bir çubuk sabitlenmiş olup, çubuğa geçirilmiş halka görülür. Eser tumdür. Kenarlarda minik kopuklar vardır. Yüzeyde korozyon mevcuttur.

Katalog No: 8

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2017. 90 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 13.01.2017

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

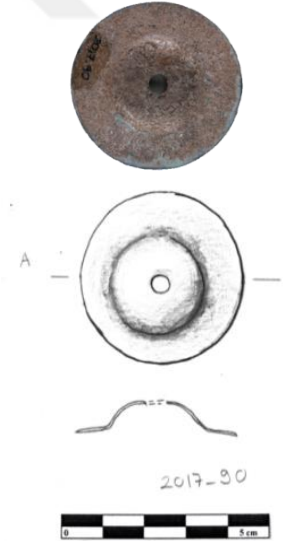
Çizim No:1h

Resim No:3b

Boyutları: y: 0,6 cm cm ç: 3,5 cm

Benzerleri: Belli, 1976-77: 182, 183, Çiz. 4, Res. 4 Seidl, 2004: 78, Çiz. 39/d

Tanımı: : Disk merkezi kısmı bombeli formludur. Disk yuvarlak biçimlidir. Merkezde kubbe şeklinde bir çıkıntı yer alır. Ortasında küçük bir delik bulunur. Yüzey yıpranmış ve korozyona uğramıştır.

Merkez Kısmı Topuz Biçimli Diskler

Katalog No: 9

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.417 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 10.09.1992

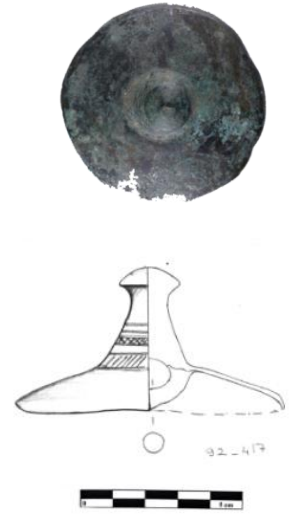
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No:2a

Resim No:3c

Boyutları: y:4,1 cm ç:7,8 cm

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Disk şeklinde iki bölümlü ve bombeli kısmın ortasında çizgilerle süslü peribacası şeklinde, yüksekçe ikinci bir kısım mevcut. Arkasında ortada yarım halka şeklinde ip geçme yeri vardır. Disk üzerinde küçük bir çatlak mevcuttur.

Katalog No: 10

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.418(EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 10.09.1992

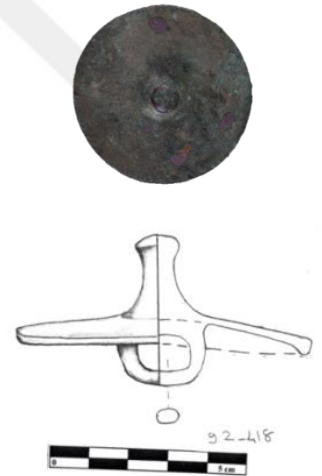
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No:2b

Resim No:4a

Boyutları: y:2,4 cm ç:7,1 cm

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Disk şeklinde iki bölümlüdür. Hafif bombeli kısmın ortasında peribacası şeklinde yüksekçe ikinci bir kısım mevcut. Arkada ortada ip halkası mevcuttur. Sağlam ve oksitlidir.

Katalog No: 11

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.419(EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 10.09.1992

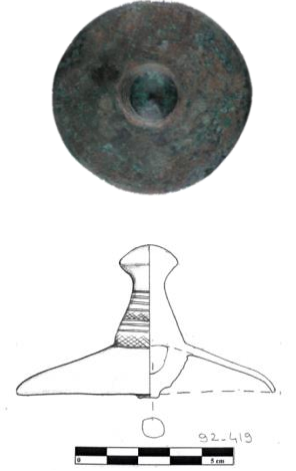
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No:2c

Resim No:4b

Boyutları: y:4,2 cm ç:7,8 cm

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Disk şeklinde iki bölümlü, hafif bombeli kısmın ortasında çizgilerle süslüdür. Peribacası şeklinde ikinci kısım yer almaktadır. Altında ortada yarım halka şeklinde ip halkası mevcuttur. Sağlam ve oksitlidir.

Katalog No: 12

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.420 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 10.09.1992

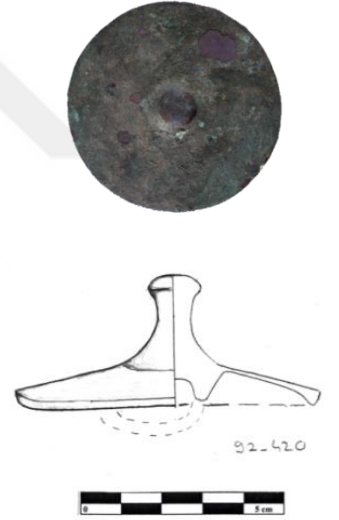
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No:2d

Resim No:4c

Boyutları: y:3 cm ç:6,9 cm

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Disk şeklinde iki bölümlü hafif bombeli kısmın ortasında peri bacası şeklinde yüksekçe bir kısım mevcuttur. Altında ortada bulunan ip halkasının parçaları mevcuttur. İp halkası kırık ve noksan olup oksitlidir.

Katalog No: 13

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.421(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 10.09.1992

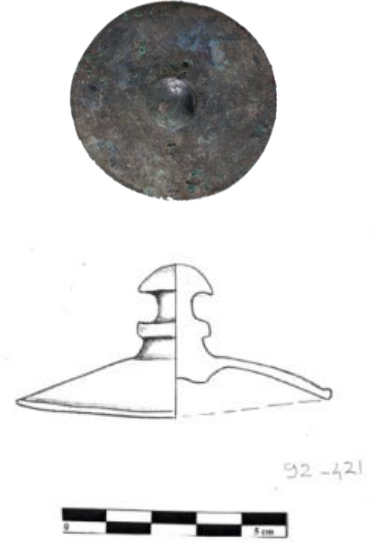
Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No:2e

Resim No:5a

Boyutları: y:2,9 cm ç:6,6 cm

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Disk şeklinde iki bölümlüdür. Hafif bombeli kısmın ortasında yüksekçe iki boğumlu, üstü kubbeli ikinci bölüm yer almaktadır. Altında uzun bir ip deliği mevcuttur. Sağlam ve oksitlidir.

Katalog No: 14

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.422 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 10.09.1992

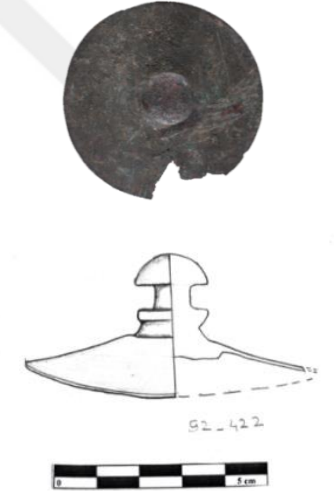
Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No:2f

Resim No:5b

Boyutları: y:2,8 cm ç:6,4 cm

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Disk şeklinde iki bölümlü hafif bombeli kısmın ortasında yüksek iki boğumlu üstü bombeli tutamak şeklinde kısmı mevcut. Altında uzun bir ip geçiş deliği mevcuttur. Diskin bir bölümü kırık ve noksandır.

Katalog No: 15

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.423 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 10.09.1992

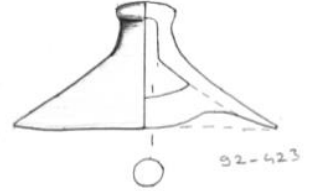
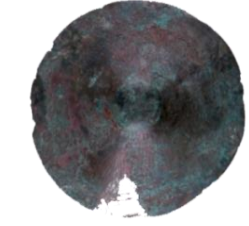
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 2g

Resim No: 5c

Boyutları: y:2,5 cm ç:5,4 cm

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Disk yuvarlak formu olup, kubbe şeklinde tepesi mevcuttur. Bu tepe üzerinde tek boğumlu ve yüksekçe üzeri başlık şeklinde bir kısım bulunmaktadır. Alt kısmında halka geçiş yeri mevcuttur. Üzeri oksitlenmiş ve aşınmıştır. Kenarlarında küçük aşınma ve kopmalar vardır.

Katalog No: 16

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.425(EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 10.09.1992

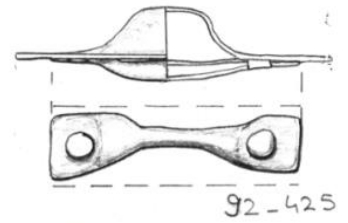
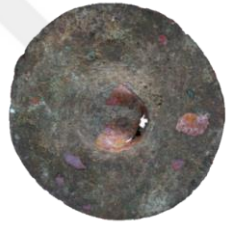
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 2h

Resim No: 6a

Boyutları: y:1cm ç:5,6 cm

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Disk yuvarlak formu olup, diskın orta kısmında bombeli bir tepelik bulunmaktadır. Üzerinde aşınma ve oksitlenme mevcuttur. Bombeli kısımda yoğun oksitlenme ve bir delik vardır. Alt kısmında perçinli düz, halka geçiş yeri mevcuttur.

Katalog No: 17

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri: Ağrı

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 99.37(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 24.05.1999

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

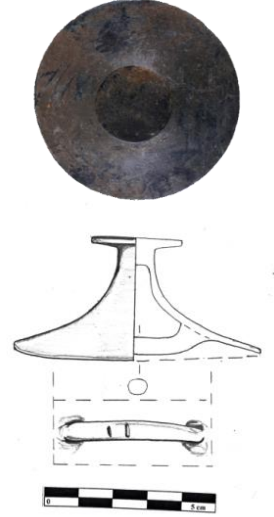
Çizim No: 3a

Resim No: 6b

Boyutları: y:3,3cm ç:6,9 cm

Benzerleri: Özgen, 1984: 107-109, Çiz. 32

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Disk yuvarlak formlu olup, ayaklı bir meyvelik şeklinde, ortası çukur, ortada köprü şeklinde bir bant mevcuttur. Sağlam, iç kısmı kısmen aşınmış oksitlidir

Katalog No: 18

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri: Ağrı, Gültepe Köyü

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 99.39 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 24.05.1999

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 3b

Resim No: 6c

Boyutları: y:7,1cm ç:3,2 cm

Benzerleri: Özgen, 1984: 107-109, Çiz. 32

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Disk yuvarlak formlu olup, ayaklı meyvelik biçiminde, ortası çukur ve ortada köprü şeklinde yuvarlak bir bant vardır. Sağlam, iyi durumdadır.

Katalog No: 19

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 00.122 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 07.12.2000

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

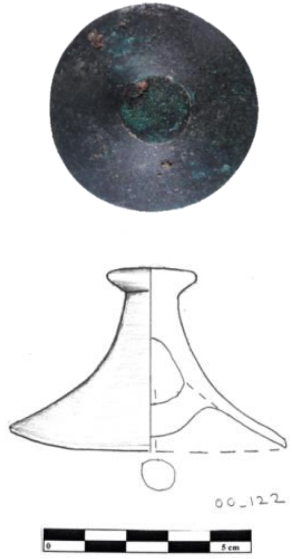
Çizim No: 3c

Resim No: 7a

Boyutları: y: 4,1cm ç: 6,4 cm

Benzerleri: Özgen, 1979: Çiz. 22

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimli olup üzerinde tutamak vardır. İç kısmında bağlantı köprüsü mevcut. Sağlam durumda olup, üzerinde oksitlenme mevcuttur.

Katalog No: 20

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 00.188 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 07.12.2000

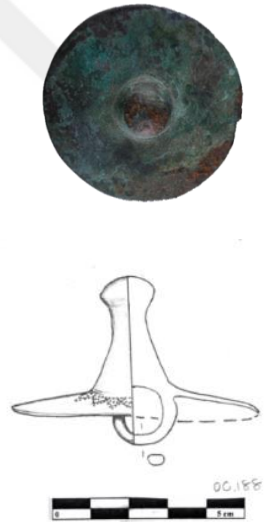
Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No: 3d

Resim No: 7b

Boyutları: y:6,2cm ç:4,2 cm

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. İnce levha halinde kalkan şeklinde dıştan merkeze peribacası şeklinde bir çıkıntı, iç kısımda ortada ip halkası var. Disk kenarlarında küçük aşınma ve kopmalar var.

Katalog No: 21

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2015.131 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 11.06.2011

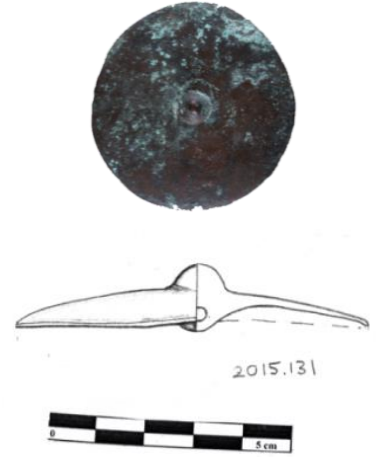
Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No: 3e

Resim No: 7c

Boyutları: y:1,4cm ç: 7,1 cm

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Hafif iç bükey disk biçimlidir. Dışta merkezde konik bir çıkıntı, iç merkezde ise yarım daire biçimli bir geçki halkası bulunur. Eser tümdür. Yüzeyde korozyon ve aşınmalar mevcuttur.

Katalog No: 22

Adı: Disk

Malzeme: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2016.238 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 14.07.2016

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No: 3f

Resim No: 8a

Boyutları: y:3,5 cm ç: 4,7 cm

Benzerleri: Özgen, 1984: 107-109, Çiz. 32

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Gövdeye konik bağlanan merkezde bir kabara başlı çıkıntı mevcuttur. İç kısmında yarım daire biçimli geçki halkası bulunur. Gövdeyle başı bağlayan konik kısmında küçük bir delik bulunur. Yüzeyde korozyon görülür. Gövdenin kenarlarında minik kopuklar görülür.

Katalog No: 23

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2016.239 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 14.07.2016

Müze Geliş Şekli: Müsadere

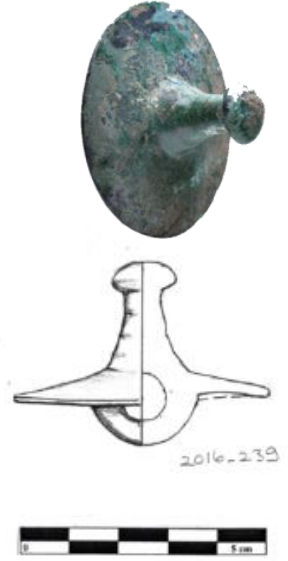
Çizim No: 3g

Resim No: 8b

Boyutları: y:3,5cm ç: 5 cm

Benzerleri: Özgen, 1984: 107-109, Çiz. 32

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Gövdeye konik bağlanan merkezde bir kabara başlı çıkıntı mevcuttur. İç kısımda yarım daire biçiminde geçki halkası bulunur. Yüzeyde korozyon ve aşınmalar mevcuttur.

Katalog No: 24

Adı: Disk

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.1.2

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2016.240 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 14.07.2016

Müze Geliş Şekli: Müsadere

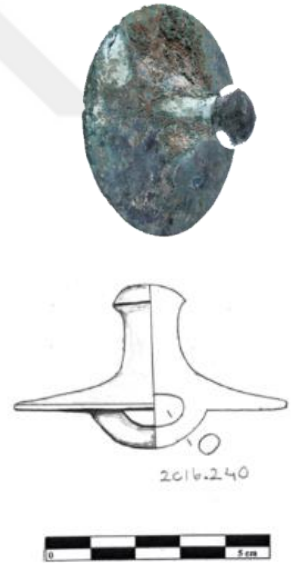
Çizim No: 3h

Resim No: 8c

Boyutları: y 3,4 ç: 5,8 cm

Benzerleri: Özgen, 1984: 107-109, Çiz. 32

Tanımı: Diskin merkezi kısmı topuz biçimlidir. Gövdeye konik bağlanan merkezde bir kabara başlı çıkıntı mevcuttur. İç kısımda yarım daire biçiminde geçki halkası bulunur. Yüzeyde korozyon görülür.

CANLAR

Konik Biçimli Çanlar

Katalog No: 25

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 88.138 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 30.09.1988

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 4a

Resim No: 9a

Boyutları: y:5,6cm g:1,6cm u: 3,4cm

Benzerleri: Ceylan, 2000: 11, Çiz. 9, Res. 9

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Aşağıya doğru genişleyen çan biçimli, her iki yanı kesilmiş, üzerinde halkası bulunmaktadır.

Katalog No: 26

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.489 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 29.12.1992

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 4b

Resim No: 9b

Boyutları: u: 4,9cm ç: 3,2 cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Üst kısmında karşılıklı iki delik mevcuttur. (çingirak dili bağlamak için.) Dili yoktur. Tutamak halka şeklinde, ip deliklidir. Gövdenin konik kısmında büyükçe bir delik mevcuttur.

Katalog No: 27

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.93 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 18.10.2001

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No: 4c

Resim No: 9c

Boyutları: u: 2,9cm, ç: 2,2 cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Yan yüzü üç tane üçgen delikli, tepe noktası oval halka kulplu, içi boştur.

01.93

Katalog No: 28

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.94

Müzeye Geliş Tarihi: 18.10.2001

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No: 4d

Resim No: 9d

Boyutları: u: 2,6 cm ç: 1,6cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Tabanı kapalı, tepe noktası oval halka kulpludur.

01.94

Katalog No: 29

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.95 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 18.10.2001

Müze Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No:4e

Resim No:9e

Boyutları: u:2,6cm ç: 1,4cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Üzeri yivli tepe noktasında oval ip delikli halka var.

01.95

Katalog No: 30

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.96 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 18.10.2001

Müze Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No:4f

Resim No:9f

Boyutları: u:2,1cm ç: 1,3 cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Uç kısmında ince bir bant vardır. Tepe noktasında ip delikli halka vardır.

01.96

Katalog No:31

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.97 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 18.10.2001

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No:4g

Resim No:10a

Boyutları: u: 2,6cm ç: 1,2 cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Tabanı kapalı tepe noktasında oval ip delikli halkası var.

Katalog No: 32

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.98 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 18.10.2001

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No:4h

Resim No:10b

Boyutları: u:2,4cm ç: 1,4 cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Tepe noktasında yuvarlak ip delikli halka vardır.

Katalog No: 33

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.99 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 18.10.2001

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No:41

Resim No:10c

Boyutları: u:2,1 cm ç:1,2 cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Tepe noktasında yuvarlak ip delikli halka vardır. Gövde üzerinde küçük bir delik bulunmaktadır.

01.99

Katalog No: 34

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.100 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 18.10.2001

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No:5a

Resim No:10d

Boyutları: u:2,1cm ç: 1,2cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Tepe noktasında oval ip delikli halka vardır.

01.100

Katalog No: 35

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.101 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 18.10.2001

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No:5b

Resim No:10e

Boyutları: u:1,9 cm ç: 1,8 cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Koni şeklinde tepe noktasında oval ip delikli halkalıdır.

01.101

Katalog No: 36

Adı: Çingirak/Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.102 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 18.10.2001

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No:5c

Resim No:10f

Boyutları: u:2,5cm ç: 1,3 cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Yüksek kubbe şeklinde tepe noktasında oval ip delikli halka vardır. Alt kısmında küçük bir parça kırık ve noksandır.

01.102

Katalog No: 37

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.103 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 18.10.2001

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No:5d

Resim No:11a

Boyutları: u:2cm ç:1,3 cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Koni şeklinde tepe noktasında oval ip deliği halkası vardır.

Katalog No: 38

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2014. 42 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 02.12.2014

Müzeye Geliş Şekli: Bağış

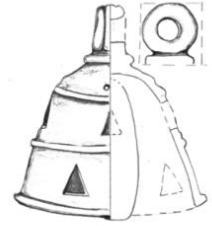
Çizim No:5f

Resim No:11b

Boyutları: u:7cm ç:2,4 cm

Benzerleri: Belli, 1976/77: 201, Res. 9

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Kulp halkası üzerinde iki yivlidir. Çanın gövdesi yatay bantlarla 3 bölüme ayrılmıştır. Orta ve uç bantlar üzerinde dörder tane üçgen şeklinde pencereler görülür. Gövdesi ezilmiş olup içinde çingırağı mevcut olmakla birlikte çok yıpranmış ve çana ezilmeden dolayı yapışmıştır. Eser tüm yer yer aşınma ve korozyon vardır.

Katalog No: 39

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2014. 43 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 02.12.2014

Müzeye Geliş Şekli: Bağış

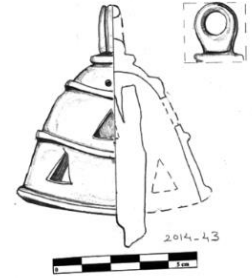
Çizim No:5g

Resim No:11c

Boyutları: u:7cm ç: 2,3cm

Benzerleri: Belli, 1976/77: 201, Res. 9

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Kulp halkası üzerinde iki yivlidir. Çanın gövdesi yatay bantlarla 3 bölüme ayrılmıştır. Orta ve uç bantlar üzerinde dörder tane üçgen şeklinde pencereler görülür. Gövdesi ezilmiş olup içindeki dil kısmı oynar şekildedir Eser tüm yer yer aşınma ve korozyon vardır.

Katalog No: 40

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2015.198(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 02.12.2015

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No:5ı

Resim No:11d

Boyutları: u:5,1cm ç:2,3 cm

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Üst kısmında askı halkası görülür. Halkanın hemen altında dili tutturmak için pimin geçebileceği karşılıklı iki delik bulunur. Delik içinde ve çanın içinde üst kısımda yoğun demir pası görülür. Gövdenin üzerinde 3 adet üçgen pencere mevcuttur. Muhtemelen 4. Pencerenin alt kısmı kırılmış ve aralık uçları birbiri üstüne bindirilerek pencere kapatılmıştır. Çanın tepe noktasında bulunan askı halkası aşınarak kırılmış ve uçları içe doğru yamulmuştur. Gövdede deformasyon çatlak ve kırıklar vardır. Eserde yer yer yoğun korozyon görülür.

Katalog No: 41

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2016.241(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 14.07.2016

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

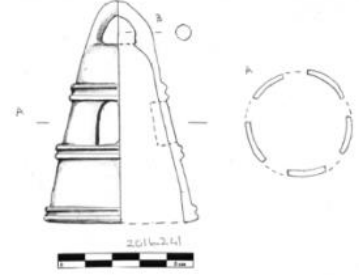
Çizim No:5h

Resim No:11e

Boyutları: u:7,7cm ç:5,3

Benzerleri: Belli, 2004: 244

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Tepe kısmında oval biçimli bir askı halkası görülür. Gövde ikili kabartma bantlarla çevrenerek üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki bantta dikdörtgen biçimli 5 adet pencere mevcuttur. Yüzeyde korozyon ve aşınmalar mevcuttur.

Katalog No: 42

Adı: Çan

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.2.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2017.180 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 19.10.2017

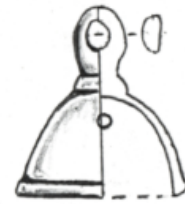
Müzeye Geliş Şekli: Bağış

Çizim No:5e

Resim No:11f

Boyutları: u:2,6cm ç:2,2

Tanımı: Çan konik biçimlidir. Üst kısmında askı halkası bulunur. Askı halkasının gövdeye birleştiği kısım ve uç kısmı birer kabartma bant ile çevrenmiştir. Gövdenin üst kısmında karşılıklı yerleştirilmiş iki delik bulunur. İç ve dış yüzeyinde yoğun korozyon bulunur.

GEMLER

Sabit Yanaklı Gemler

Katalog No: 43

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.1

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90. 1037 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarih: 12.06.1990

Müzeye Geliş Şekli: ?

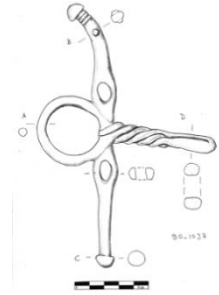
Çizim No:6a

Resim No:12a

Boyutları: uz:17,2cm gen:11,6cm

Benzerleri: Yıldırım, 1987: 456, Çiz. 29

Tanımı: Gem sabit yanaklıklılı formudur. Dairevi kesitli metal çubuğun her iki ucu kabara başlı bir ucu öne bükülü üç boğumlu olup iki yanda birer memeciği mevcuttur. Yanlarda elips iki delik var, buna aplike iki ucu halkalı araları burmalı parça bulunmaktadır. Okside olmuştur.

Katalog N: 44

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.1

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 91.380(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 30.12.1991

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

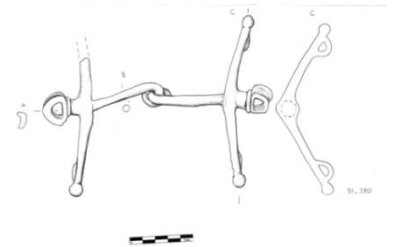
Çizim No:6b

Resim No:12b

Boyutları: uz:17,3cm gen:12,9cm

Benzerleri: Yıldırım, 1987: 455, Çiz. 28

Tanımı: Gem sabit yanaklıklılı formudur. Dizgin halkası ve yanaklık birlikte dökülmüştür. İki parça olan gem, uçları kıvrılarak ortada birleştirilmiş. Dizgin halkaları yarım daire şeklindedir. Gövde daire kesitlidir. Üçgen şeklindeki yanaklıklar gem çubuklarına kaynaşmış. Bir yanaklığın yarısı kırık ve noksandır. Oksitli, kireç tabakası ile kaplıdır

Oynar Yanaklıklı Gemler

Katalog No: 45

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90.280 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 14.02.1990

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No:6c

Resim No:12c

Boyutları: uz:15cm kal: 0,6cm

Tanımı: Gem oynar yanaklıklılı formudur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Yay biçimli metal çubuğun her iki ucu konimsi, orta kısımda ise eşit çapta iki delik bulunmakta, hayvanın yanak kısmına takılan parçadır. Okside olmuştur.

Katalog No: 46

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90.281 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 14.02.1990

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No:6d

Resim No:12d

Boyutları: uz:15,2cm kal:0,9 cm

Tanımı: Gem oynar yanaklıklılı formudur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Yay biçimli metal çubuğun her iki ucu konimsi, orta kısımda ise eşit çapta iki delik bulunmakta, hayvanın yanak kısmına takılan parçadır. Okside olmuştur.

Katalog No: 47

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90.583 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 28.05.1990

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 7a

Resim No: 13a

Boyutları: uz:13,5 cm gen: 1,8 cm kal: 0,6 cm

Tanımı: Gem oynar yanaklıklı formludur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Bir ucu çatalı ve diğer ucu dairevi kesitli ve küt, ortada 3 adet dairevi deliği mevcuttur.

Katalog No: 48

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90.595(EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 28.05.1990

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 7b

Resim No: 13b

Boyutları: uz: 14,2 cm gen: 1,8 cm kal: 0,7 cm

Tanımı: Gem oynar yanaklıklı formludur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Her iki ucu küt, orta kısmında üç adet ovalimsi deliği mevcuttur.

Katalog No: 49

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90.596(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 28.05.1990

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 7c

Resim No: 13c

Boyutları: uz: 15,5 cm gen: 1,6 cm kal: 0,9cm

Tanımı: Gem oynar yanaklıklılı formudur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Bir ucu dairevi, diğer ucu kare kesitli olup küt, ortada üç adet elips şeklinde deliği mevcuttur.

Katalog No: 50

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90.597(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 28.05.1990

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 7d

Resim No: 13d

Boyutları: uz: 14,5 cm gen: 1,3 cm kal: 0,7cm

Tanımı: Gem oynar yanaklıklılı formudur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Her iki ucu dairevi kesitli ve küt, ortada 3 adet deliği mevcuttur.

Katalog No: 51

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90.598(EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 28.05.1990

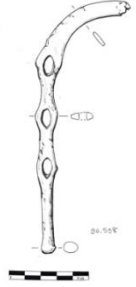
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 7e

Resim No: 13e

Boyutları: uz: 15,5 cm gen: 1,6 cm kal: 0,6cm

Tanımı: Gem oynar yanaklıklılı formudur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Bir ucu dikdörtgen kesitli ve kırıktır. Diğer ucu dairevi kesitli ve küt, ortada 3 tane ovalimsi deliği mevcuttur. Okside olmuştur.

Katalog No: 52

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter: 90.599 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 28.05.1990

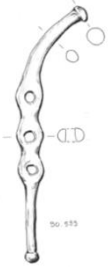
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 7f

Resim No: 13f

Boyutları: uz: 17,3 cm gen: 1,8cm kal: 1cm

Tanımı: Gem oynar yanaklıklılı formudur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Her iki ucu topuz başlı ve dairevi kesitli, ortada 3 tane deliği mevcut. Bu deliklerin olduğu kısımlar daha geniş tutulmuştur.

Katalog No: 53

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90.600(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 28.05.1990

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 8a

Resim No: 14a

Boyutları: uz: 17 cm gen: 2 cm kal: 1cm

Tanımı: Gem oynar yanaklıklı formludur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Her iki ucu topuz başlı ve dairevi kesitli, ortada 3 tane deliği mevcuttur. Bu deliklerin olduğu kısımlar daha geniş tutulmuştur.

Katalog No: 54

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90.601(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 28.05.1990

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 8b

Resim No: 14b

Boyutları: uz: 17 cm gen: 2 cm kal: 1cm

Tanımı: Gem oynar yanaklıklı formludur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Her iki ucu topuz başlı ve dairevi kesitli, ortada 3 tane deliği mevcuttur. Bu deliklerin olduğu kısımlar daha geniş tutulmuştur.

Katalog No: 55

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90.602(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 28.05.1990

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 8c

Resim No: 14c

Boyutları: uz: 17 cm gen: 2 cm kal: 1cm

Tanımı: : Gem oynar yanaklıklılı formudur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Her iki ucu topuz başlı ve dairevi kesitli, ortada 3 tane deliği mevcuttur. . Bu deliklerin olduğu kısımlar daha geniş tutulmuştur.

Katalog No: 56

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 91.361 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 30.12.1991

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No:8e

Resim No:15a

Boyutları: uz:26,8cm gen:17cm

Tanımı: Gem oynar yanaklıklılı formudur. Gem iki parça olup birbirine çengel şeklinde uçlar geçirilerek bağlanmıştır. Daire kesitli diğer uçlarda dizgin halkaları vardır. İki yanaklıklılı olup yanaklıkların üzerinde yarım iki halka var. Bir yanaklığın üzerindeki halka kırılmıştır.

Katalog No: 57

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu Bölgesi

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 91.377(EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 30.12.1991

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No:9a

Resim No:15b

Boyutları: uz:27cm yanak. uz:17-16,8cm halka çap:4,3cm

Tanımı: Gem oynar yanaklıklılı formudur. Gem dört parçadan oluşuyor. Atın ağzına geçen kısmın uçları daire şeklinde halkalı ve birbirine geçmiştir. Bunlara geçirilen iki adet hafif kavisli yanaklık mevcuttur. Yanaklık üzerinde üç adet halka mevcut, bunlar gеме ait demir kordonların bağlandığı yerlerdir. Yanaklıklılardan birinin halkalarından biri kırık ve ekşittir. Oksitlidir.

Katalog No: 58

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu Bölgesi

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.467(EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 29.12.1999

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 8d

Resim No: 14d

Boyutları: uz:14,1cm

Benzerleri: Özgen, 1979: 126, Çiz. 15 Özgen, 1984: 103, Çiz. 27 Yıldırım, 1987: 447 Çiz. 21

Tanımı: Gem oynar yanaklıklılı formudur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Kısa yay şeklinde gövde üç boğumlu boğumlar ve üst kısmı yassı, üst ucu V şeklinde. Boğumların üzerinde oval birer delik var. Bu deliklerin olduğu kısımlar daha geniş tutulmuştur. Gövdenin alt kısmı daire kesitlidir.

Katalog No: 59

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.2

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu Bölgesi

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.468(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 29.12.1999

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 6e

Resim No: 14e

Boyutları: uz:11,4cm

Benzerleri: Özgen, 1979: 126, Çiz. 15 Özgen, 1984: 103, Çiz. 27 Yıldırım, 1987: 447 Çiz. 21

Tanımı: Gem oynar yanaklıklılı formludur. Bir gemin tek yanaklığıdır. Yanaklık kısa yay şeklindedir. Üst ucu kuş ayağı şeklinde, gövde üç boğumlu, boğumlar üzerinde daire şeklinde birer delik var. Bu deliklerin olduğu kısımlar daha geniş tutulmuştur. Oksitlidir.

Yanaklıksız (Kantarma) Gemler

Katalog No: 60

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 89.451(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 04.08.1989

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 9b

Resim No: 16

Boyutları: uz:23,4cm

Benzerleri: Yıldırım, 1987: 461, Çiz. 42

Tanımı: Gem yanaklıksız (kantarma) formludur. İki metal çubuk ikiye katlanıp ters yönde bükülerek her iki uçta halka oluşturulmuş, ancak daha önce birbirine eklenmiş. Tümdür ve okside olmuştur.

Katalog No: 61

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90. 1033 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 28.05.1990

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

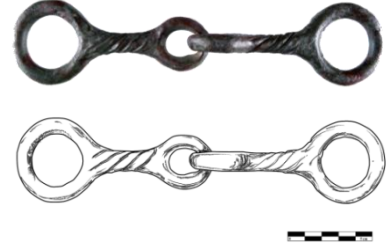
Çizim No: 9c

Resim No: 17

Boyutları: uz:21,6cm halka çap:4,8 cm

Tanımı: Gem yanaklıksız (kantarma) formudur.

İki parçalı olup, iki küçük halka ile birbirine bağlıdır. Halkalar imal edilirken yapılmıştır. Gem gövdesi yivli uçlarda dizgin halkası mevcuttur.

Katalog No: 62

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90. 1034 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 28.05.1990

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 9d

Resim No: 18

Boyutları: uz:19,6cm halka çap:4,2 cm

Tanımı: Gem yanaklıksız (kantarma) formudur. İki parçalı olup, iki küçük halka ile birbirine bağlıdır. Halkalar imal edilirken yapılmıştır. Gem gövdesi yivli uçlarda dizgin halkası mevcuttur.

Katalog No: 63

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90. 1035(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 28.05.1990

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 9e

Resim No: 19

Boyutları: uz:21,6cm halka çap:4,8 cm

Benzerleri: Gökçe 2011: 285, Çiz. 208

Tanımı: Gem yanaklıksız (kantarma) formudur. İki parçalı olup, iki küçük halka ile birbirine bağlıdır. Halkalar imal edilirken yapılmış. Gövde baklava dilimi kesitlidir. Gövde sarılarak yapılmış. Uçlarda birer büyük dizgin halkası mevcuttur.

Katalog No: 64

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 90. 1036(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 28.05.1990

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 10a

Resim No: 20

Boyutları: uz:20,8cm halka çap:4 cm

Benzerleri: Gökçe 2011: 285, Çiz. 208

Tanımı: : Gem yanaklıksız (kantarma) formudur. İki parçalı olup, iki küçük oval halka ile birbirine bağlıdır. Gövde sarılarak yapılmıştır. Halkalar imal edilirken yapılmış. Gövde baklava dilimi kesitlidir. Gem gövdesi yivli uçlarda dizgin halkası mevcuttur. Sağlam.

Katalog No: 65

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No:91.378 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 30.12.1991

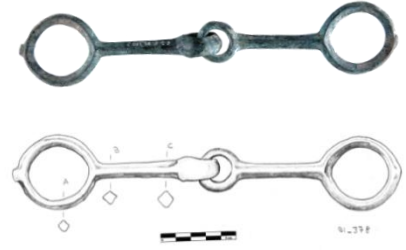
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 10b

Resim No: 21

Boyutları: uz:24,5cm halka gen:4,5cm

Tanımı: Gem yanaklıksız (kantarma) formudur. Gem iki parça olup, uçlardaki iki küçük halka birbirine geçirilerek birleştirilmiştir. Baklava dilimli kesitli olup, yanlardaki dizgin halkaları ovaldır. Yanaklık yok. Sağlam.

Katalog No: 66

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 91.379 (EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 30.12.1991

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 10c

Resim No: 22

Boyutları: uz:23,1cm halka ç:4,3cm

Tanımı: Gem yanaklıksız (kantarma) formudur. Gem iki parça olup, uçlardaki iki küçük halka birbirine geçirilerek birleştirilmiştir. Dizgin halkaları yassı ve oval kesitlidir. Gövde düzgün olmayan oval kesitlidir. Geçki halkalarının (ortadaki) üst kısımları makara şeklinde yapılmış. Sağlam, oksitlidir.

Katalog No: 67

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu Bölgesi

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.462(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 29.12.1992

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

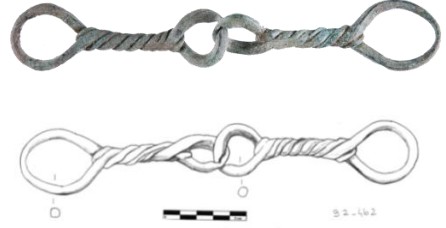
Çizim No: 10d

Resim No: 23

Boyutları: uz:22,7cm halka ç:3,8cm

Benzerleri: Gökçe 2011: 285, Çiz. 208

Tanımı: Gem yanaklıksız (kantarma) formudur. Üç dövme telin burulmasıyla yapılmış. Dıştaki halkalar geniş, içteki halkalar küçük olup birbirine geçkili ve küçüktür. Sağlam ve iyi durumdadır.

Katalog No: 68

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu Bölgesi

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzel

Müze Envanter No: 92.463(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 29.12.1992

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 10e

Resim No: 24

Boyutları: uz:23,8cm halka ç:4,2cm

Tanımı: Gem yanaklıksız (kantarma) formudur. İki parçalı ağızlıklar çengellerle birleştirilmiştir. Ağızlıkların her iki ucunda dizgin halkaları bulunmaktadır. Kenarda kalan dizgin halkaları geniştir. Ağızlık çubukları iki ince metal telin burulmasıyla meydana getirilmiştir. Ortadaki halkalar birbirine geçirilmiş ve küçüktür. Sağlam.

Katalog No: 69

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri: Doğu Anadolu Bölgesi

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 92.464(EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 29.12.1992

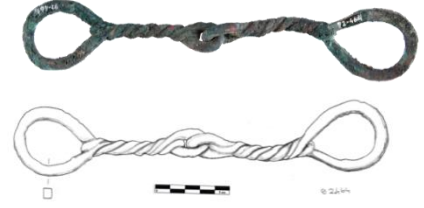
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No: 10f

Resim No: 25

Boyutları: uz:24cm halka ç:4,4cm

Tanımı: Gem yanaklıksız (kantarma) formudur. İki parçalı ağızlıklar çengellerle birleştirilmiştir. Ağızlıkların her iki ucunda dizgin halkaları bulunmaktadır. Ağızlık çubukları üç ince metal telin burulmasıyla meydana getirilmiştir. Dıştaki halka büyük, ortadaki halkalar birbirine geçkili olup küçüktür. Sağlamdır.

Katalog No: 70

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.286(EŞEM)

Müze Geliş Tarihi: 17.10.2001

Müze Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No: 11a

Resim No: 26

Boyutları: uz:24,5cm halka ç:3,4cm

Benzerleri: Yıldırım, 1987: 461, Çiz. 42

Tanımı: Gem yanaklıksız (kantarma) formudur. İki parçalı ağızlıklar çengellerle birleştirilmiştir. Ağızlıkların her iki ucunda dizgin halkaları bulunmaktadır. Ağızlık çubukları iki ince metal telin burulmasıyla meydana getirilmiştir. Kayış halkası daha büyüktür. Tam, sağlam ve iyi durumdadır.

Katalog No: 71

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 01.287(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 17.10.2001

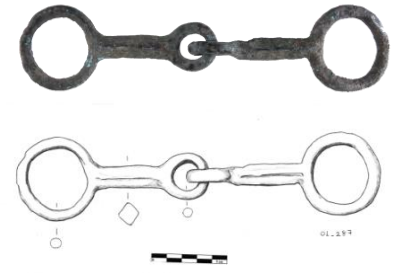
Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Çizim No:11b

Resim No:27

Boyutları: uz:22,5cm halka ç:5,2cm

Tanımı: Gem yanaklıksız (kantarma) formudur. İki parçalı ağızlıklar çengellerle birleştirilmiştir. Ağızlıkların her iki ucunda dizgin halkaları yer almaktadır. Her bölüm kare kesitli ve küçük çaplı halkalarla birbirine bağlanmıştır. Kayış halkası daire kesitli ve büyük çaplıdır. Eser tüm olmakla beraber yer yer oksitlenmeler vardır.

Katalog No: 72

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No: 3.1.3.3

Buluntu Yeri: ?

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2016. 73(EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi: 29.01.2016

Müzeye Geliş Şekli: Bağış

Çizim No:11c

Resim No:28

Boyutları: uz:19,3 cm halka ç:4,4cm

Tanımı: Gem yanaklıksız (kantarma) formudur. İki parçalı ağızlıklar çengellerle birleştirilmiştir. Ağızlıkların her iki ucunda dizgin halkaları bulunmaktadır. Ağızlık çubukları iki ince metal telin burulmasıyla meydana getirilmiştir. Tümdür. Yüzeyde korozyon vardır.

Hilal Biçimli Göğüs Plakası

Katalog No: 73

Adı: Gem

Malzemesi: Bronz

Tip No:3.1.4.1

Buluntu Yeri:

Bugün Bulunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Müze Envanter No: 2015. 24 (EŞEM)

Müzeye Geliş Tarihi:14.11.2014

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Çizim No:11d

Resim No:29

Boyutları: uz:44 cm gen:10,7 cm kal: 0,1 cm

Benzerleri: Seidl, 2004: 110-112, Çiz. 84/a

Tanımı: Yarım yay biçimli levha halinde at koşum takımına ait at pectoral (?) parçasıdır. Yayın iç kısmı hafif arkaya doğru kıvrılmıştır. Arka yüzde her iki kenarda bronz şeritler perçinlerle sabitlenerek eser güçlendirilmiştir. Her iki kenarda yine eserin daha yumuşak bir malzemeye sabitlenmesini sağlayan sıralı perçin delikleri bulunur. Eser parça halindedir. Her iki uçta ve kenarlarda kırık ve noksanları vardır. Yüzeyde korozyon ve çatlakları görülür.

KAYNAKLAR

- Akurgal, E., *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2005.
- Albayrak, P., *Urartularda Dini Yapılar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2014.
- ARAB I-II=Luckenbill, D.D. “*Ancient Records of Assyria and Babylonia I-II. Histories&Mysteries of Man*, London 1989, 158-165
- Atalay İ.- Mortan K(). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası Resimli ve Haritalı*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 2003, 465-480.
- Azarpay, *Urartian Art and Artifacts. A Chronological Study*, Berkeley, Los Angeles 1968
- Barnett, R.D., “The Urartian Cemetery at Iğdır”, *AnSt* 13, 1963, 153-198.
- Baştürk, M.T., “Urartu Devletinin Kurucuları Üzerine: Labturi ?=? Lutribri, 35 Yıl Sonra, Yeniden” In: Tarhan Armağanı, *M. Taner Tarhan'a Sunulan Makaleler / Essays in Honour of M.Taner Tarhan*, Ed: O. Tekin, M. H. Sayar, E. Konyar, İstanbul 2013, 70-72.
- Batmaz, A., *Urartu Krallığının II Rusa Dönemi'ndeki Tarihi ve Kültürü*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2003.
- Batmaz, A., *Urartu Kültürünü Oluşturan Temel Öğeler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2011.
- Belli, O., “Van Bölge Müzesindeki Çivi Yazılı Urartu Tunç Eserleri”, *Anadolu Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Yayınları, İstanbul 1977, 177-212.
- Belli, O., “Urartular”. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, I, 1982.
- Belli, O., “Oynar Yanaklı Urartu At Gemleri”, *Anadolu Araştırmaları IX*, İstanbul 1983, 373.
- Belli, O., “Van Ovası'nda Yeni Urartu Merkezleri”, *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İzmir 1984, 163.
- Belli, O., *Doğu Anadolu'da Urartu Yol Şebekelerinin Araştırılması*, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi, (1932- 1999) (ed., O. Belli), Ankara 2000.

- Belli, O., *Anadolu'da Kalayın ve Bronzun Tarihçesi*, Suna İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları Monografi Dizisi:3, Antalya 2004.
- Belli, O., *Tarih Boyunca Van*, Fener Lokantası Turizm Denizcilik Yayınevi, İstanbul 2007.
- Belli, O. – Tozkoparan A. M., “2004 Yılı Van-Yoncatepe Kalesi ve Nekropolü Kazısı”, 27. *KSTI*, Antalya 2005, 168.
- Bilgiç, E., “Urartulular”, *Türk Ansiklopedisi*, 1984, 35–78.
- Born H., Seidl U., *Schutzwaffen aus Assyrien und Urartu*, Mainz am Rhein : Verlag Sammlung Guttmann bei Verlag Philipp von, Berlin 1995.
- Boehmer, *Die Entwicklung Der Glyptic Während Der Akkad Zeit*, Untersuchungen zur Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie, Band 4, Berlin 1965.
- Burney, C.A., “ A First Season of Excavations At the Urartian Citadel of Kayalıdere”, *Anatolian Studies* XVI, 1966, 55-111.
- Burney, C.A., *The Peoples of the Hills: Ancient Ararat and Caucasus*, Weidenfeld and Nicolson, London 1971.
- Calmeyer, P., “Zur Genese altiranischer motive II. Der Leere Wagen (tafel 10-17)”, *Arkeologische Mitteilungen aus Iran N.F. 7 Eng.* Bd 1, Berlin 1974, 49-77.
- Calmeyer, P.-Seidl, U., “Eine Frühurartäische Siegesdarstellung”, *Anatolian Studies*, XXXIII, London 1983, 103-114.
- Castelluccia M. and Dan R., “Some Remarks on Urartian Horse Harnesses”. *Pearls of the Past, Studies on Near Eastern Art and Archaeology in Honour of Frances Pinnock*. Ed. Marta D’Andrea, Maria Gabriella Micale, Davide Nadali, Sara Pizzaminkı and Agnese Vacca, Germany 2019, 187.
- Ceylan A., “Van Müzesi’nde Bulunan Urartu Bronz Çingirakları”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı: 26, 2000, 257-270
- Çavuşoğlu, R., Bir Grup Urartu At koşum Parçası, 27. *Araştırma Sonuçları Dergisi* 2.Cilt, 25-27 Mayıs, 2009, s.399-417

- Çavuşoğlu R., “Van Müzesinden Urartu Savaş Sahneli At Göğüslük Parçası”, *Anadolu Araştırmaları*, 17/2, Ankara 2010, 67-77.
- Çavuşoğlu, R., “Haluk Perk Müzesi’nden Yazıtlı Dört Urartu Diski(Umbosu)”, *Tuliya II*, Haluk Perk Müzesi Yayınları, İstanbul 2011, 32-36.
- Çiftçi, A., “Urartu Krallığı’nda Tarım ve Hayvancılık ile Krallığın Ekonomi Politikası” *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, İstanbul 2018, 2.
- Çilingiroğlu, A., *Urartu Tarihi*, Ege Üniversitesi,Edebiyat Fakültesi Yayınları, Bornova-İzmir 1994.
- Çilingiroğlu, A., *Urartu Krallığı: Tarihi ve Sanatı*, Yaşar Eğitim Vakfı Yayınları, İzmir 1997.
- Erinç, S., *Doğu Anadolu Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul 1935.
- Erzen, A., *Doğu Anadolu ve Urartular*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.
- Fijn, N., “Encountering the Horse: Initial Reactions of Aboriginal Australians to a Domesticated Animal”, *Australian Humanities Review*, November, 20, 2017, 17.
- Ghadim, F.İ., *Anadolu’da Urartu Savaş Aletleri Bezeme Sanatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Ghirshman, R., “Notes Iraniennes XIV: Deux Oeillères en Bronze des rois d’Urartu, *Artibus Asiae* 27, 1964, 35.
- Gökçe, B., *Arkeolojik Buluntular, Betimleme Sanatı Ve Yazılı Kaynaklar Işığında Urartu Krallığı’nda Tekerlekli Taşıtlar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2011.
- Gökçe, B., “Urartu Dönemi’nde Hayvan ve Hayvancılık: Çivi Yazılı Belgeler, Arkeolojik Buluntular ve Betim Sanatı Üzerinden Bir Değerlendirme, *Phaselis Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*, Antalya 2020, 36-56
- Gündüz, S., *M.Ö. I. Binin İlk Yarısında Anadolu Tasvir Sanatında Arabalar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000.
- Haupt, L., *Armenien Einst und Jetzt: Reisen und Forschungen von C. F. Lehmann-Haupt II*, B. Behe’s Verlag, Berlin 1926.

- Hrouda, Die Kulturgeschichte des assyrischen Flachbildes. Saarbrücker Beiträge zur Archäologie 2, Bonn. 1965.
- Karaosmanoğlu, M - Işıklı, M. - Can, B., “2001 Yılı Erzurum Ovası Yüzey Araştırması”, *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2003, 345-356.
- Karaosmanoğlu M., “Anadolu Uygarlıkları/Altıntepe” *Aktüel Arkeoloji*, 11, Nisan 2009, 72-80.
- Karaosmanoğlu M., “Erzincan Altıntepe Kalesi” Urartu, *Doğuda Değişim*, (Ed. K.Köroğlu, E.Konyar) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, 366-375.
- Karaosmanoğlu M.- Yılmaz M.A., “Altıntepe Urartu Kalesi Kanalizasyon Sistemi” *Stratonikeia’da Lagina’ya From Stratonikeia to Lagina, Ahmet Adil Tırpan Armağanı Festschrift in Honour of Ahmet Adil Tırpan*, Ed. Bilal Söğüt, 2012, 353
- Köroğlu K., *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- Köroğlu, K., *Urartu: Krallık ve Aşiretler*, *Doğuda Değişim*, (Birinci Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
- Köroğlu K., “Urartu: Krallık ve Kentler”, *Urartu: Doğu’da Değişim*, YKY, İstanbul 2020.
- Kroll, S., “Ermenistan ve İran’daki Urartu”. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, İstanbul 2012, 140-146.
- Krupnov, E.I., *Drevnyaya Istoria Severnoga Kavkasa*, Akademiya Nauk SSSR, Moskova 1960.
- Kurt, M., “Yeni Assur Devleti’nin Kuzey Yayılımı ve Doğu Anadolu’nun Tarihî Coğrafyası”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Karaman 2009.
- Kuvaç R.- Gökçe B. “At Koşum Takımları” *Zaiahina’nın Bronzları Doğu Beyazıt Urartu Metal Eserleri*, Doğubayazıt Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- Layard, H., *The Monuments of Nineveh: From Drawings made on the Spot*, London 1849, Lev. 11, 21, 28

- Layard, H., *Niniveh and Babylon. A Narrative of a Second Expedition to As syria During the Years 1849, 1850 and 1851*, London 1867.
- Littauer, M.A.-Crouwel, J.H., *Wheeled Vehicles and Ridden Animals in the Ancient Near East*, Köln. 1979.
- Madhloom, *The Chronology of Neo-Assyrian Art*, Lev. VIII/1-10, London 1970.
- Memiş, E., *Eski Çağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*, Çizgi Yayınları, Sinop 2013.
- Muhly, J.D., “Sources of Tin and the Beginnings of Bronze Metalurgy”, *American Journal of Archaeology*, 89(2), 1985, 275–291.
- Muhly, J.D. “Copper and Tin. The Distribution of Mineral Resoruces and The Metals Trade in The Bronze Age”. *Transactions of the Connecticut Academy of Arts and Sciens* 43 (New Haven), 1973, 155-535
- Okur, H., “Doğu Anadolu’nun Güçlü Krallığı: Urartular”. *Journal of History School (JOHS)*, (XXIX), 2017, 324--334.
- Özgen, E., “The Urartian Chariot Reconsidered I. Representational Evidence, 9th-7th Centuries B.C.”, *Anatolica*, X, Leuven, 1983, 111-131.
- Özgüç, T., *Altıntepe II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969.
- Pehlivan, S., “Urartu Krallığı ve Dış Politikası: I. Sarduri (MÖ 844- 828), İşpuini (MÖ 828-810) ve Menua (MÖ 810-785) Dönemi”, *History Studies*, 5(5), 2013, 193-205.
- Pınarcık, P., “Urartu Krallığı’nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII(2), 2012, 459-482.
- Pınarcık, P., “Urartuların Başkentleri” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(56), 2014, 48.
- Piotrovskii, B.B., *Karmir Blur III: Resultati Rabot...1949-1950 GG*, Erevan 1955 çiz. 25
- Piotrovski, B., *Urartu*, Nagel Publishers, Geneva 1969.
- Rehm, E., *Kykladen and Alter Orient*, Bestandskatalog des Badischen Landesmuseums Karlsruhe 1997.

- Salvini, M., “Historical Introduction”, R. Merhav. (Ed.). *Urartu-A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.*, Jerusalem 1991.
- Salvini, M., *Urartu Tarihi ve Kültürü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Çev.: Belgin Aksoy), İstanbul 2006.
- Salvini, M., “Urartu Tarihine Genel Bir Bakış”, K. Köroğlu ve E. Konyar. (Editörler). *Urartu Doğuda Değişim*. (Birinci Baskı) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
- Seidl, U., “Horse Trappings” *Urartu A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.* (Ed.R. Merhav) Jerusalem 1991, 79-96.
- Seidl, U., *Bronzekunst Urartus*, Mainz am Rhein, Von Zabern 2004.
- Sevin, V., *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul 1999.
- Sevin, V., *Eski Anadolu ve Trakya*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Sevin, V., “Urartu- Biainili Krallığı” *Aktüel Arkeoloji*, İstanbul 2012.
- Tan, A., *Urartu Krallığı'nın Kuruluşu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Tanrıverdi, İ., *Urartu Ordusu ve Savunması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2012.
- Tarhan, Ç.M., *Urartu Maden Teknolojisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.
- Tarhan, T., “Başkent Tuşpa”, K. Köroğlu ve E. Konyar, (Editörler). *Urartu Doğu'da Değişim*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Tekin, H., *Eski Anadolu Madenciliği*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015.
- Tiryaki, S., *Asur-Urartu İlişkilerinde Yerel Beylikler ve Onların Rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.
- Tüfekçi, T., *Urartu Dininin Devlet Yapısına ve Sanata Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988.
- Ünsal, V., “Urartu Krallığı'nın Kuzeybatı Seferleri”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 5(5), 2008, 9-32.

Van Loon, M.N., *Urartian Art (Its Distinctive Traits in the Light of New Excavations)*, Nederlands Historisch-Archaeologische Institute, İstanbul 1966.

Yalçın, Ü., “ Anadolu’da Madencilik” *Tarih Öncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Tarih Atlası*, Arkeo Atlas Özel Koleksiyon edt. Necmi Karul, Sayı: 1, İstanbul 2011, 194.

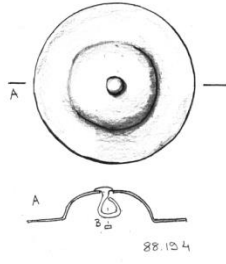
Yıldırım, R., “Urartu At Gemleri”, *Belleten* Sayı: 200, Cilt: LI 1987, 442-467,

Zimansky, P., Urartu Krallığı ve Topografya. F. Özdem, (Ed.). *Urartu: Savaş ve Estetik*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

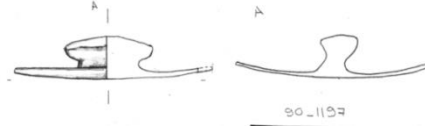

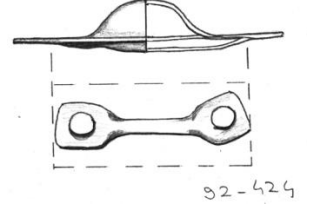
LEVHALAR

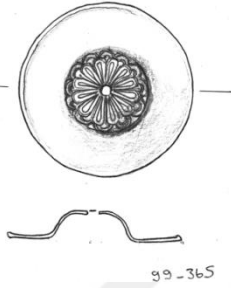
a

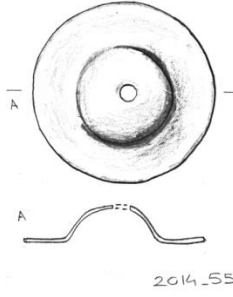
b

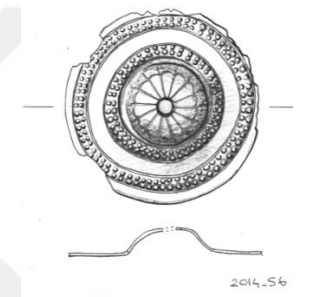
c

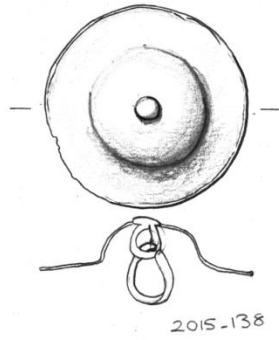
d

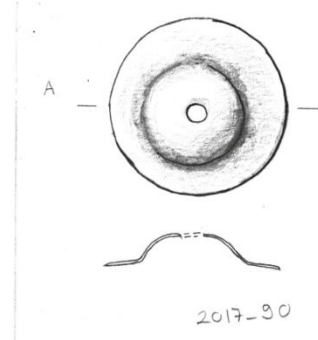
e

f

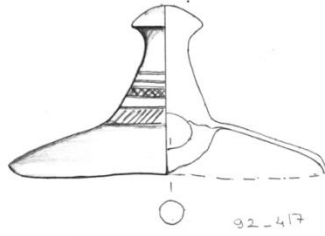

g

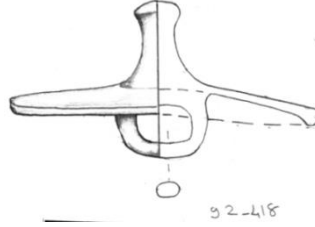

h

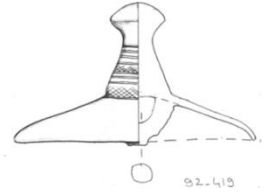

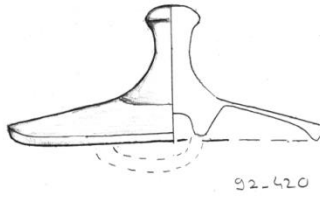
a

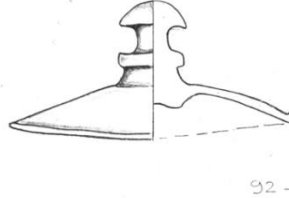
b

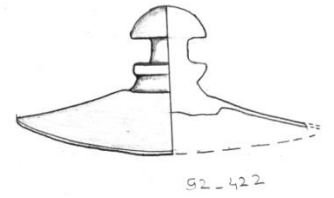
c

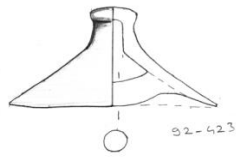
d

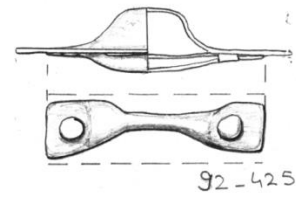
e

f

g

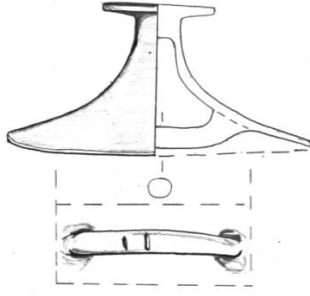

h

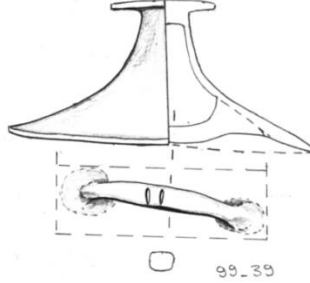

Çizim 2

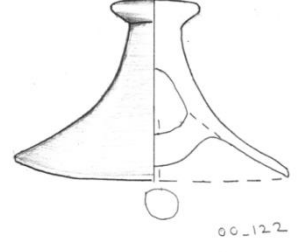
LEVHA III

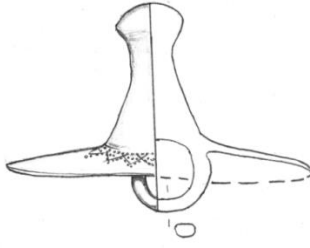
a

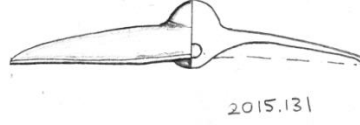
b

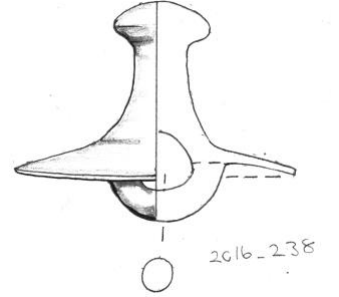
c

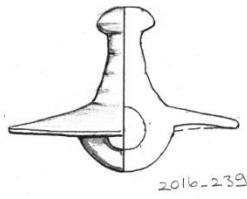
d

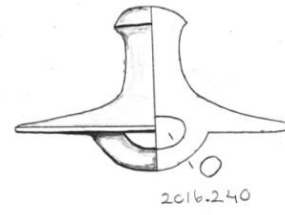
e

f

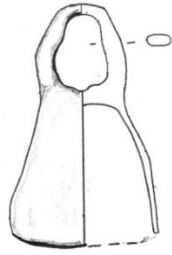
g

h

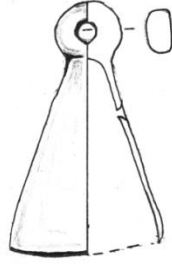

Çizim 3

88.138

a

92489

b

01

c

01.94

d

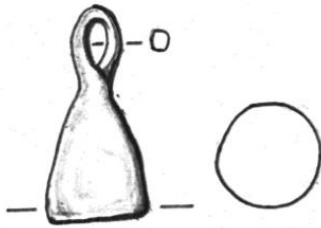
01.95

e

01.96

f

01.97

g

01.98

h

01.99

i

Çizim 4

LEVHA V

01.100

a

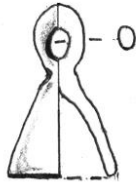
01.101

b

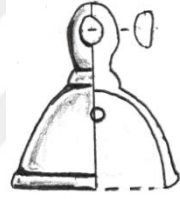
01.102

c

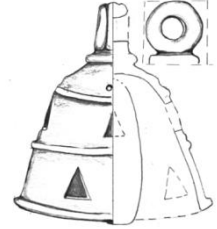
01.103

d

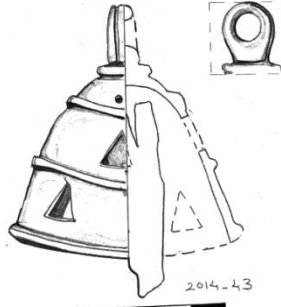

2017.180

e

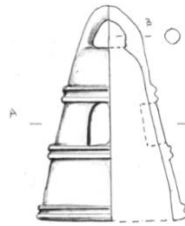

f

2014-43

g

2016-241

h

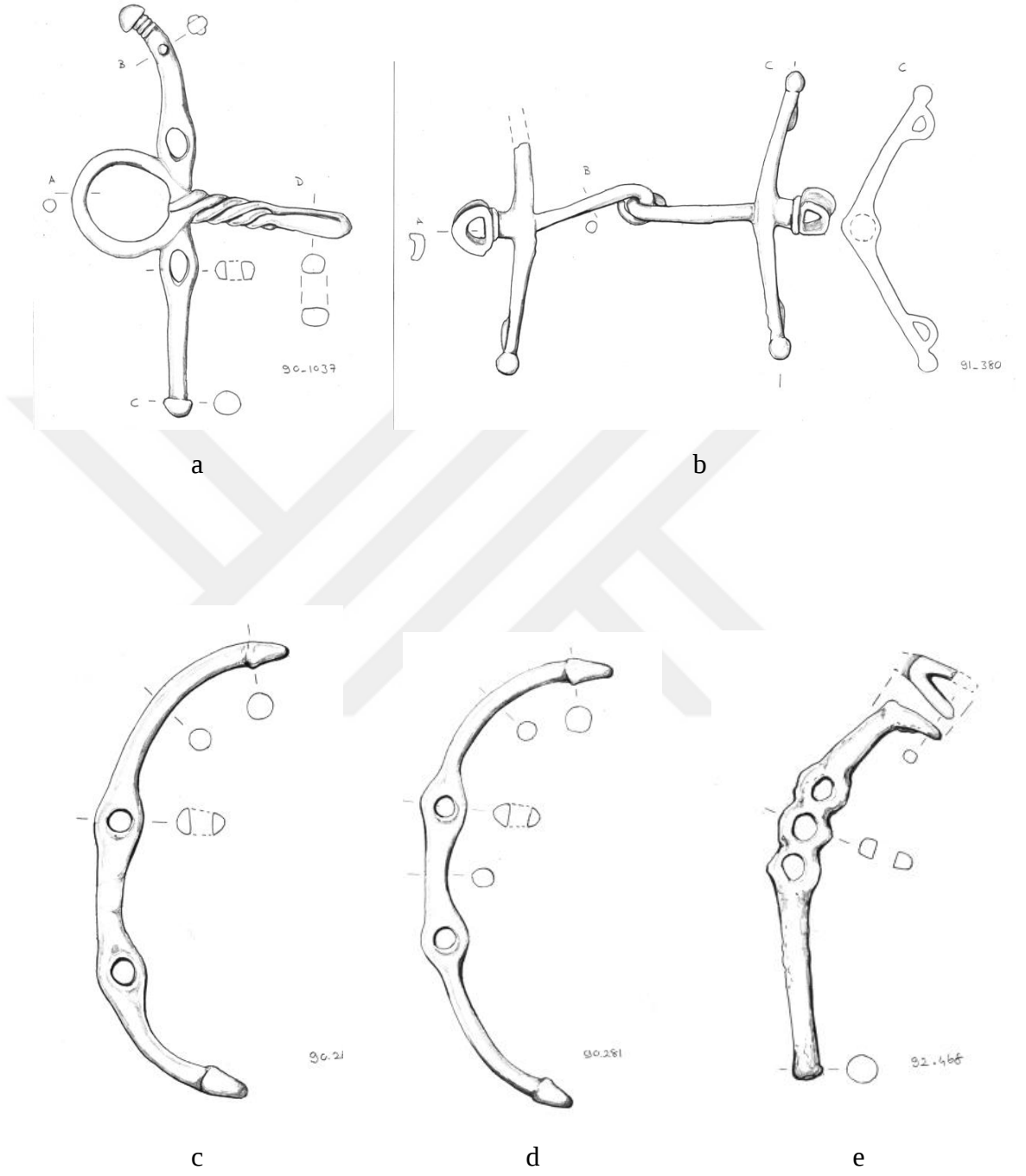

2015-198

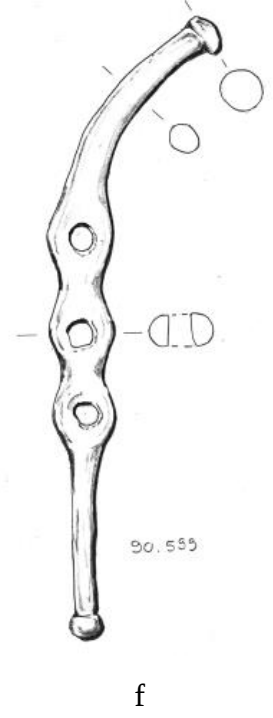
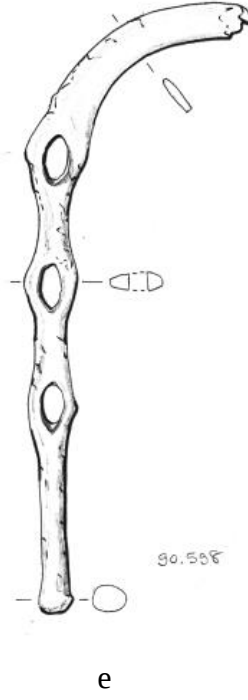
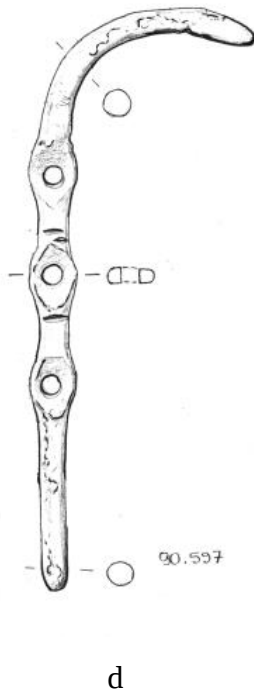
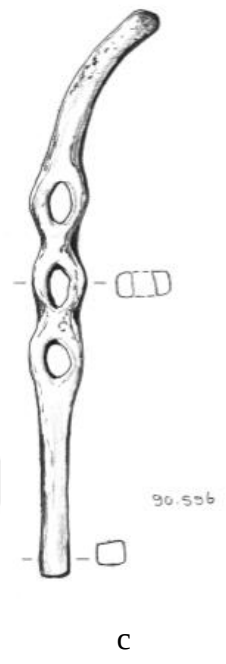
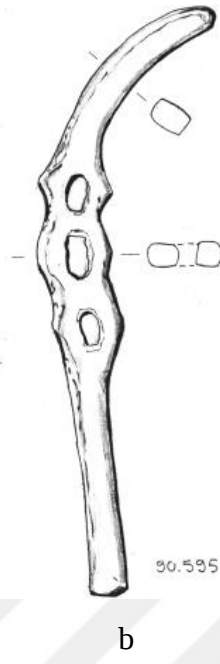
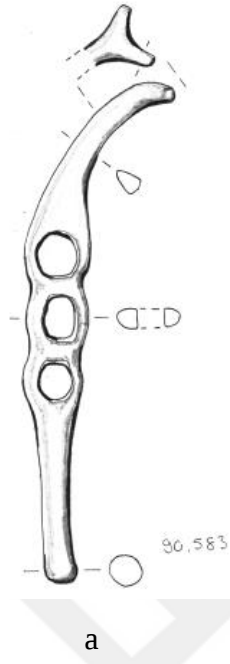
i

Çizim 5

Çizim 6

Çizim 7

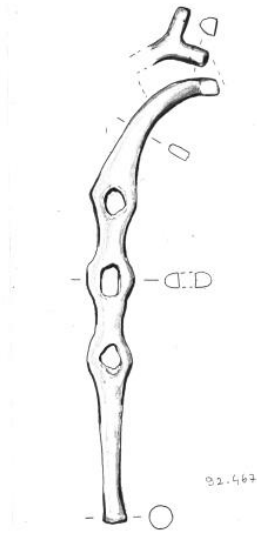
a

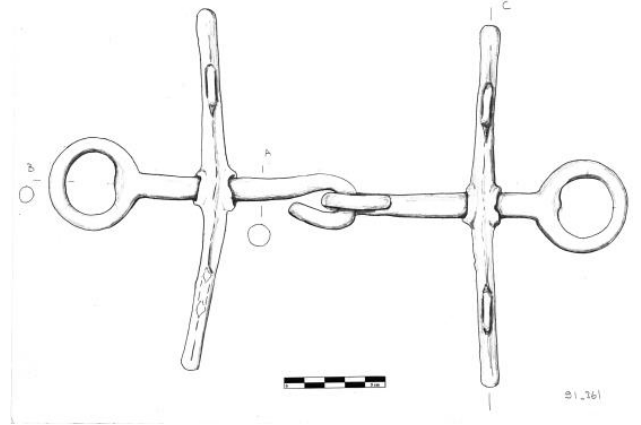
b

c

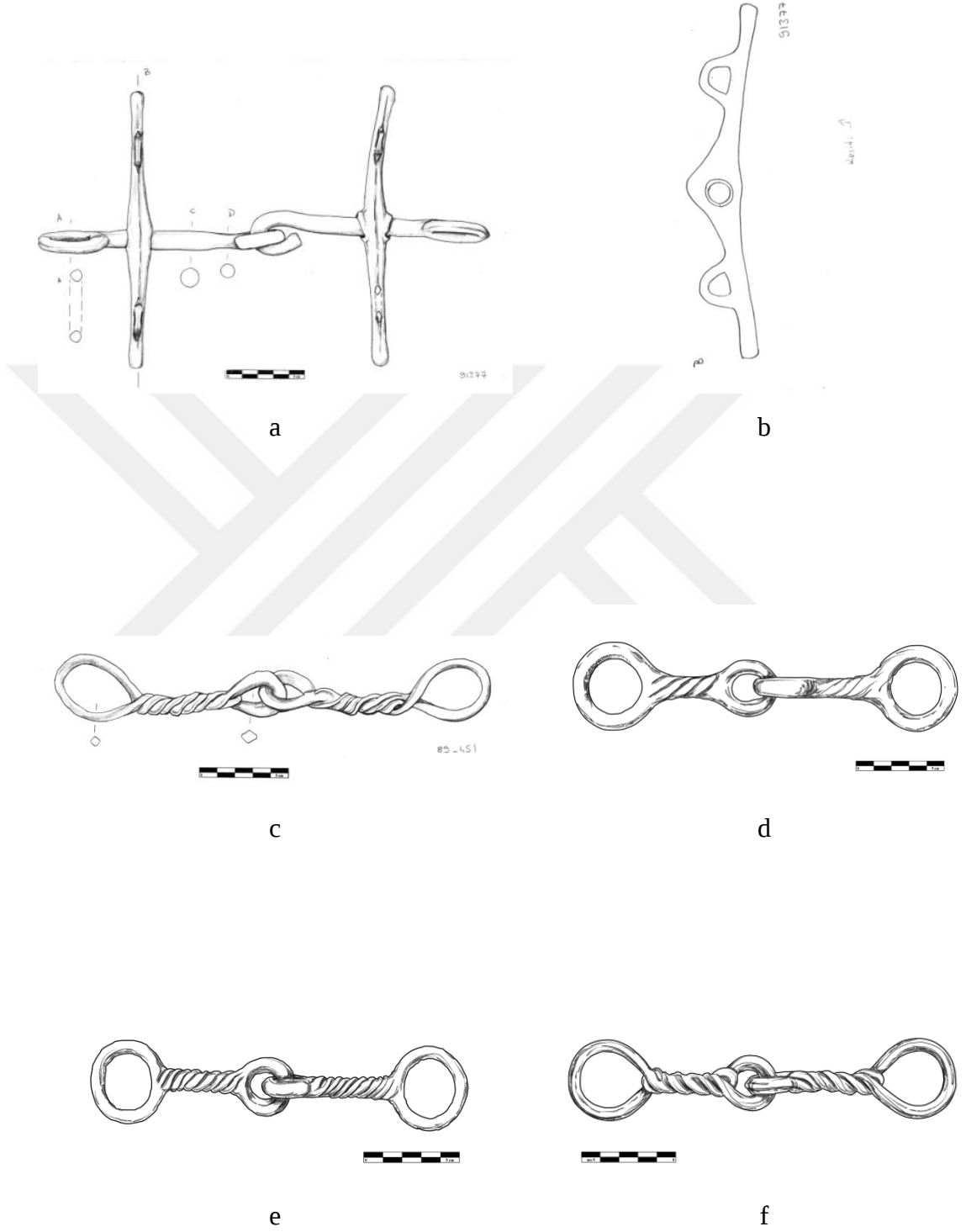
d

e

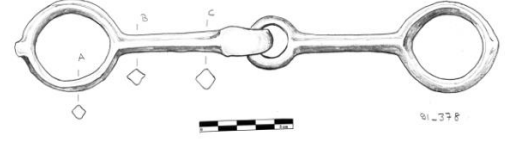

Çizim 8

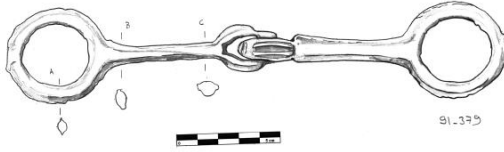

a

b

c

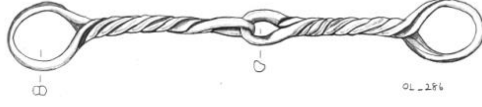
d

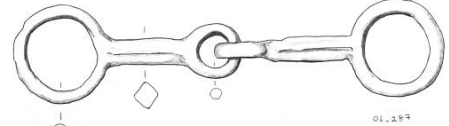
e

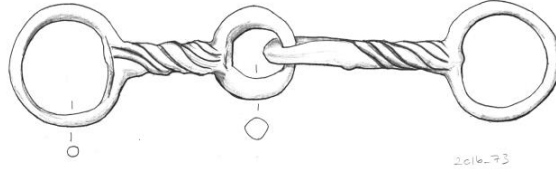
f

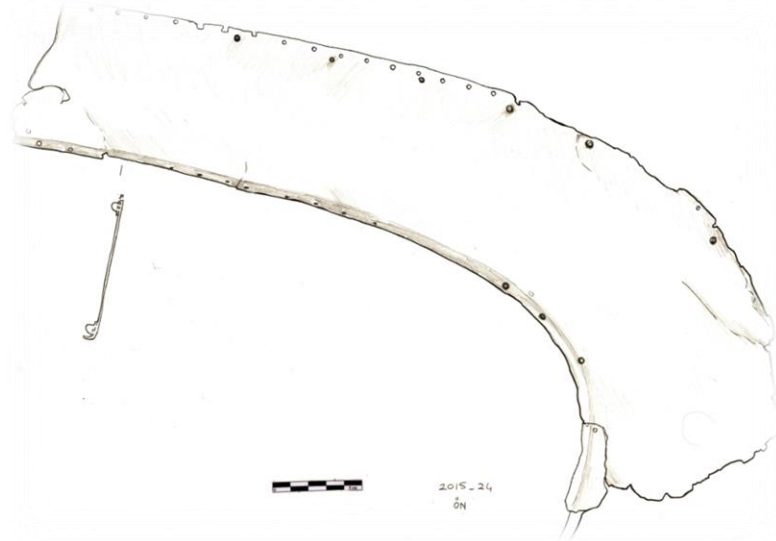
a

b

c

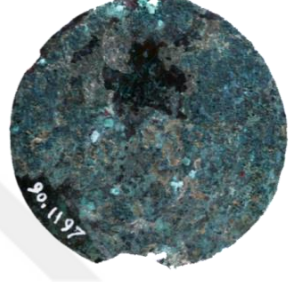
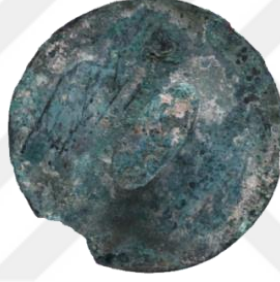
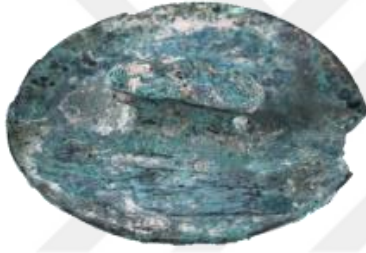
d

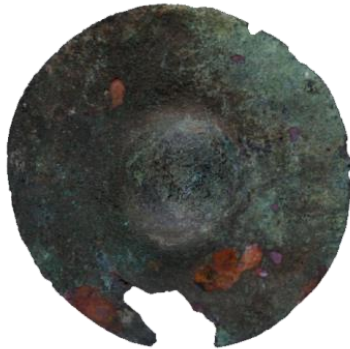
RESİMLER

a

b

c

a

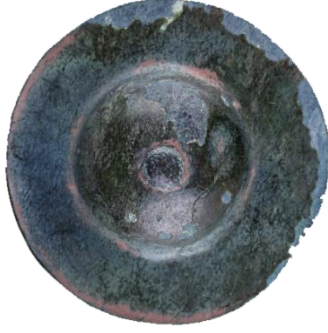
b

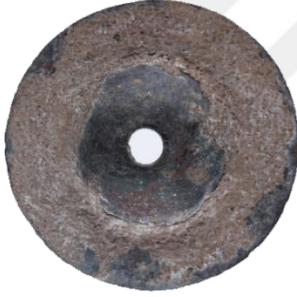
c

Resim 2

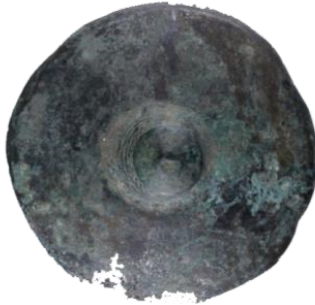
LEVHA XIV

a

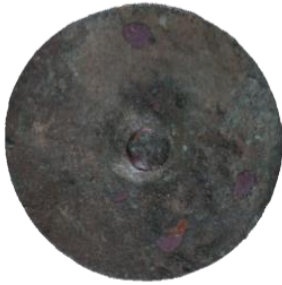
b

c

Resim 3

LEVHA XV

a

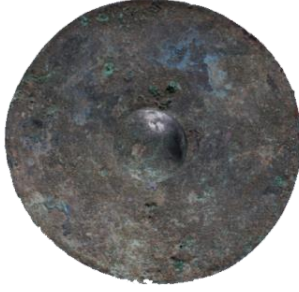
b

c

Resim 4

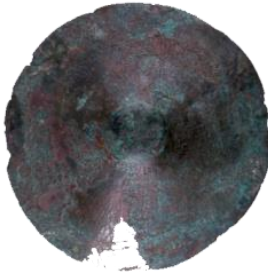
LEVHA XVI

a

b

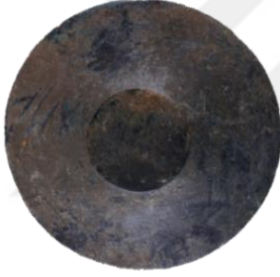

c

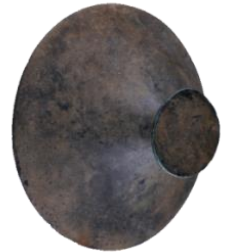
Resim 5

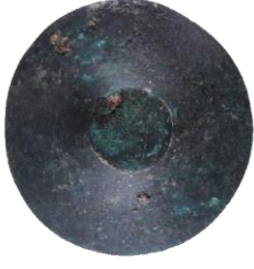
a

b

c

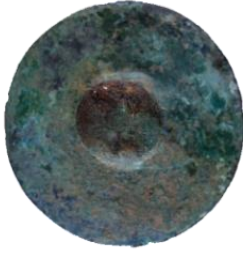
a

b

c

a

b

c

a

b

c

d

e

f

a

b

c

d

e

f

a

b

c

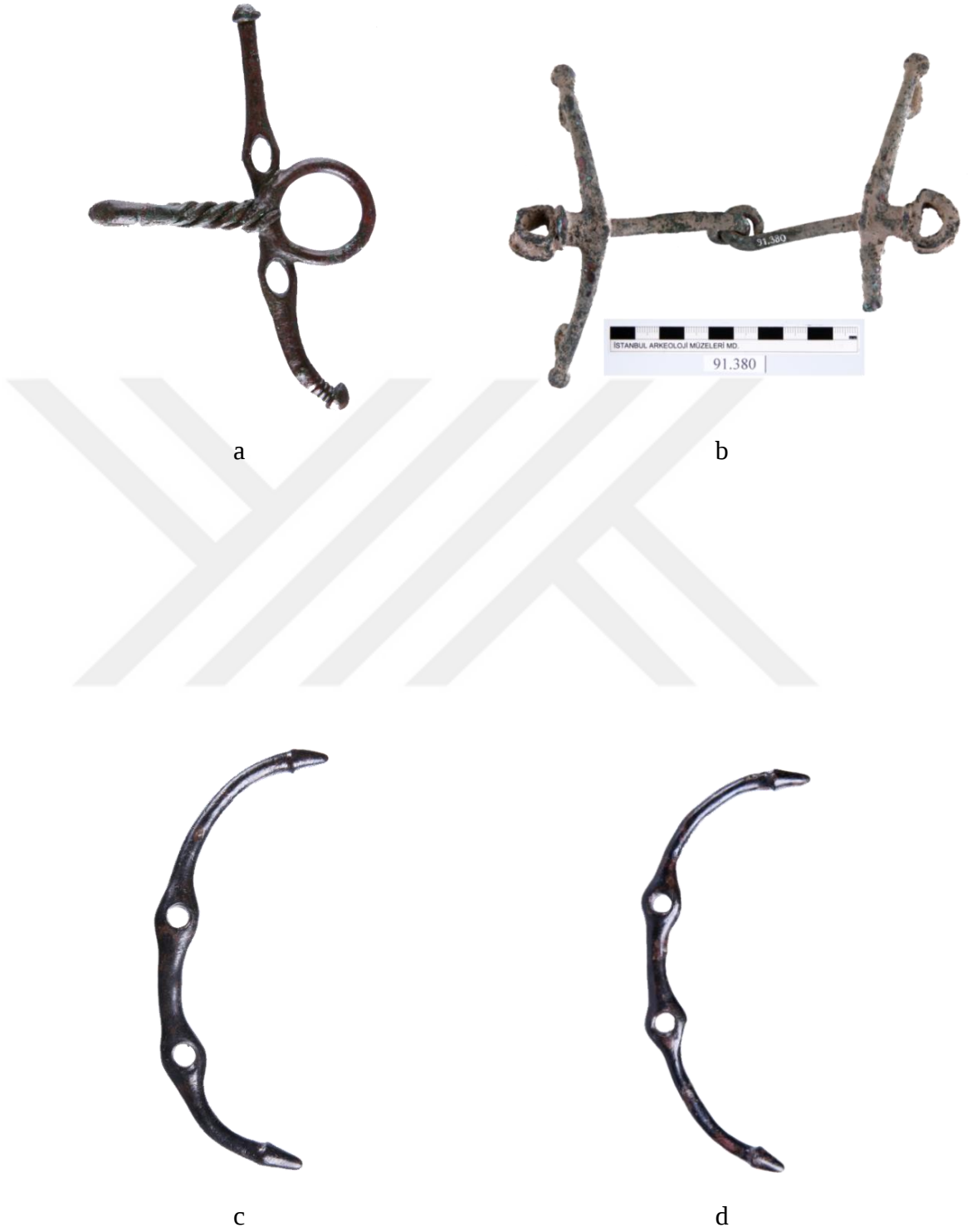
d

e

f

Resim 12

Resim 13

a

b

Resim 15

a

a

Resim 17

a

Resim 18

a

Resim 19

a

Resim 20

a

Resim 21

a

Resim 22

a

a

Resim 24

a

Resim 25

a

Resim 26

a

Resim 27

a

Resim 28

a

Resim 29

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hilal Nurtaç TOR
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	10.06.2021